

IZ RIZNICE MULTIJEZIČKE VOJVODINE

*Oslovljavanje i pozdravljanje u savremenim jezicima
nacionalnih zajednica u Vojvodini*

Priredile

Danijela Stanojević i Svenka Savić

**Pedagoški zavod Vojvodine
Novi Sad, 2012.**

Izdavač: Pedagoški zavod Vojvodine
Bulevar Mihajla Pupina 6/I
21000 Novi Sad
www.pzv.org.rs

Recenzenti:

akademik prof. dr Julijan Tamaš, Filozofski fakultet, Novi Sad
prof. dr Vera Vasić, Filozofski fakultet, Novi Sad
mr Mirjana Jocić, Filozofski fakultet, Novi Sad

Za izdavača:
Lenka Erdelj

Priredile:
Danijela Stanojević i Svenka Savić

Grafička priprema:
Eled Černik

Štampa:
VERZAL 021, Novi Sad

Zahvaljujemo svim autorkama i autorima koji su svoje lektorisane radove na dva jezika priložili za Zbornik.

SADRŽAJ

Predgovor: Danijela Stanojević	7
Aleksandrović Marija, Svenka Savić i Danijela Stanojević: Pozdravljanje i oslovljavanje u romskom jeziku	10
Andrić Edit: Pozdravljanje i oslovljavanje u mađarskom jeziku ...	33
Markov-Španović Mila: Pozdravljanje i oslovljavanje vojvođanskih Hrvata- refleksija identiteta	50
Savanov Mirjana - Nevenka Bašić Palković: Oslovljavanje i pozdravljanje kod Bunjevaca	84
Savić Svenka - Danijela Stanojević: Oslovljavanje i pozdravljanje u srpskom jeziku: pregled istraživanja (1979-2011).....	99
Spariosu Laura - Ivana Janjić: Kratak prikaz oslovljavanja, pozdravljanja i obraćanja u savremenom rumunskom jeziku ...	153
Fejsa Mihajlo: Oslovljavanje u rusinskom jeziku: Oslovljavanje u dvojezičnoj osnovnoj školi u Kucuri.	168
Šarko-Golubović Natalija: Oslovljavanje i pozdravljanje u savremenom jeziku ukrajinske nacionalne zajednice u Vojvodini	188

ПРЕДГОВОР

Говорни чиновни поздрављања и ословљавања, као друштвено конвенционални обрасци понашања, могу бити предуслов успешне комуникације, али и извор намерних или из незнања започетих неспоразума. Као први корак вербалне или невербалне, јавне или приватне, писмене или усмене комуникације, ови говорни чиновни су условљени многобројним културним, лингвистичким и нелингвистичким правилима и факторима као што су степен познатости, контекст (место, време, пол, животна доб), социјални статус, блискост, културно или језичко наслеђе итд. Од ових фактора зависи избор из обиља начина како ћемо ословити или поздравити учесника/е у комуникацији: званично, учтиво, дистанцирано, солидарно или фамилијарно.

Овим говорним чиновима у српском језику детаљније су се бавиле: Вера Васић (1979), Мирјана Јоцић (1981) и Свенка Савић и Ивона Жибрег (1982) о ословљавању на предшколском узрасту; Ивона Васић (1979), Весна Половина (1983), и Радојка Вуксановић Дринчић и Бојана Милосављевић (2005) о употреби заменица Ти/Ви у различитим ситуацијама; Гордана Вуковић (1984), Јован Кашић (1987), Милка Ивић (1989) о граматичким аспектима употребе ових заменица и неких етикета за ословљавање; Мирјана Јоцић (2011) о употреби етикета за ословљавање саговорника, затим заменица обраћања ти/Ви, као и поздравима при сусрети и расстанку, и други.

Нажалост, готово да нема радова на језицима других националних заједница у Војводини који су у службеној употреби. Ословљавањем и поздрављањем на мађарском језику бави се Едита Андрић, а у двојезичним ситуацијама Катилин Озер и Јулијана Јовичић на немачком и српском.

Са циљем да се на једном месту нађе што више радова на ову тему, на што више језика који се користе у Војводини настао је Зборник радова *Ословљавање и поздрављање у савременим језицима националних заједница у Војводини*, други по реду у едицији *Из ризнице мултијезичке Војводине* коју издаје Педагошки завод Војводине.

Радови у овом Зборнику представљени су абecedним редоследом презимена аутора/ке и садрже преглед досадашњих истраживања о поздрављању и ословљавању у матерњим језицима националних заједница код нас и у свету, као и обраду једног вида ословљавања или поздрављања у јавној и службеној сфери.

Марија Александровић, Свенка Савић и Данијела Станојевић у овом пилот истраживању пружају само неколико основних резултата о ословљавању и поздрављању на ромском језику у студентској популацији. Студенти и студенткиње доследно користе у ословљавању форму *Tu*, а у поздрављању најчешће израз *ħao*. Ово пробно истраживање може послужити за даља истраживања.

Едита Андрић наводи најосновније облике поздрављања у мађарском језику, као и неке специфичности у начину ословљавања саговорника према полу, старосној доби, брачном стању, родбинским односима, друштвеним и ситуационим улогама, ословљавању у медијима и приватном животу и употреби личних заменица у сврху ословљавања.

Мирјана Саванов и Невенка Башић Палковић упоређују начин на који се данас ословљава и поздравља код Буњеваца са оним како се то некада чинило. Млађе генерације прихватају неке савремене обичаје који се полако одомаћују у језику, па се уместо *Хваљен Исус и Марија!* или *Љубим руке, нане!* и *Амен, дида!* свакодневно може чути *Еј, ħao, како си, журим, видимо се на фејсу!* Ауторке закључују да се „...у савременој комуникацији и ословљавању код Буњеваца доста тога променило, али су ипак остале и неке традиционалне, добре навике...“, што се може применити и на остале језике који се говоре у Војводини.

Свенка Савић и Данијела Станојевић дају преглед истраживања о ословљавању и поздрављању у српском језику у периоду од 1979. до 2011. године и указују на могућност свеобухватнијег пројекта о овом феномену међу језицима који су у службеној употреби у Војводини, поред језика већинског народа. У пројекту би требало обратити посебну пажњу на прикупљање и анализу података о полним и родним разликама, о односу вербалних и невербалних знакова или променама у систему ословљавања и поздрављања.

Спариосу Лаура и Ивана Јањић дају кратак приказ формула за ословљавање, поздрављање и обраћање у савременом румунском језику посвећујући посебну пажњу социјалном аспекту поздрављања и његовим комуникацијским, фатичким и конативним функцијама. Анализирају и примере из свакодневног говора и језика мас медија на румунском језику у Војводини.

Михајло Фејса, с обзиром на то да до данас нема објављених радова ни монографија на ову тему на русинском језику, даје преглед поглавља *Greetings / Поздрави* у приручнику *Бешедујте по енглески и руски / Let's Speak English And Rusyn* Пола Роберта Магочија и Михајла Фејсе, потпоглавља посвећеног поздравима у оквиру поглавља *Узвици* у граматици *Грамматика руского языка* Јулијана Рамача и у постојећим речницима: *Српско-русински* и *Русинско-српски* аутора Јулијана Рамача, Хелене Међеши, Оксане Тимко-Ћитко и Михајла Фејсе. У другом делу аутор даје резултате првог теренског истраживања међу Русинима о томе како деца основношколског узраста ословљавају родитеље, ближу и даљу родбину, пријатеље, познанике и непознате особе и како се ословљавају међу собом, колико су то традиционални или иновативни модели.

Наталија Шарко Голубовић представља оквирни систем говорне комуникације украјинске нације, његову општу страну и регионалну специфичност на просторима Војводине у константном додиру са језицима и културама различитих националних заједница, у формалним, неформалним и неутралним ситуацијама, са освртом на развој и особине употребе именица *господин*, *госпођа* или *господа*, као и обраћање са заменичким облицима *ти* и *Ви*, односно, употреба трећег лица множине уместо једнине. Ауторка закључује да постоји тенденција смањивања формалности у комуникацији.

Као што је идеја професорке Свенке Савић за издавање овог Зборника подстакла на прво истраживање у русинском језику, надамо се да ће и овај Зборник бити, не само извор информација за све оне који се баве истраживањима у области анализе дискурса, социолингвистике, психолингвистике или контрастивне лингвистике, него и подстицај за нова, детаљнија и обимнија истраживања у различитим језицима вишејезичне и вишекултурне Војводине на тему ословљавања и поздрављања.

*У Новом Саду,
децембар 2012. године*

Данијела Станојевић

Marija Aleksandrović, Svenka Savić i Danijela Stanojević

POZDRAVLJANJE I OSLOVLJAVANJE U ROMSKOM JEZIKU

Sažetak: U romološkoj literaturi kod nas nema podataka o upotrebi romskog jezika u javnoj i službenoj sferi. U dijalektima koji se koriste u Vojvodini, nema podataka o oslovljavanju i pozdravljanju. Cilj je ovog pilot istraživanja da otvori neka metodološka pitanja i da pruži samo nekoliko osnovnih rezultata. Podaci su prikupljeni od studenta koji su upisani na Visoku strukovnu školu za vaspitače u Vršcu u školskoj 2012/13. godini pomoću upitnika. Opšti je rezultat da studentska populacija u funkciji pozdravljanja u vršnjačkoj grupi i u užoj srodničkoj zajednici koriste dosledno u oslovljavanju formu *Ti*, a u pozdravljanju koriste najčešće izraz *cao*, koji ih dobro legitimise i u svojoj nacionalnoj zajednici i u široj u kojoj žive, a u kojoj je isti pozdrav podjednako frekventan ne samo među studentskom i tinejdžerskom populacijom (Mirjana Jocić, 2011). Možda ne iznenađuje podatak da su pozdravi na romskom rezervisani samo za neke razgovorne situacije i sagovornike, budući da se romski jezik ne koristi gotovo nigde u institucionalnim uslovima u Vojvodini. Ovo probno istraživanje može poslužiti za dalja istraživanja u drugim delovima Srbije u kojima živi romsko stanovništvo.

Cljučne reči: romski jezik, oslovljavanje, pozdravljanje, studenti

1. UVOD

Fenomen pozdravljanja i oslovljavanja u romskom jeziku na teritoriji Vojvodine nije izučavan do sada u romologiji ni iz sociolingvističke niti iz psiholingvističke perspektive, na način na koji to saopštavaju ovde Svenka Savić i Danijela Stanojević za srpski jezik (Svenka Savić i Danijela Stanojević, 2012).

2. CILJ

U ovom kratkom istraživanju analiziramo vrste jezičkih znakova koje romska studentska populacija koristi u privatnoj i javnoj sferi u komunikaciji sa svojim vršnjacima i osobama u javnoj sferi (sa prijateljem ili prijateljicom, sa komšijom, na poslu, sa mlađim osobama, sa prosvetnim radnicima, sa administrativno-tehničkim službama u školama i fakultetima, sa nepoznatim mladim muškarcem, prodavačima na benzinskim pumpama, pijacama, restoranima i kafe barovima).

3. METOD ISTRAŽIVANJA

Podaci analizirani u ovom istraživanju prikupljeni su pomoću Upitnika¹ (videti Prilog 1). Upitnik se sastoji iz dva dela *Oslovljavanje i Pozdravljanje*. Deo *Oslovljavanje* sadrži uvodna pitanja koja se odnose na opšte podatke o studentima i studentkinjama, o polu, o upotrebi maternjeg jezika, školskoj spremi i mestu stanovanja, dok su pitanja u tabeli klasifikovana pod A Srodnici (oslovljavanje roditelja, uže rodbine i prijatelja), i pitanja pod B koja se odnose na oslovljavanje zaposlenih u državnim institucijama i javnim mestima (škole, fakulteti, bolnice, prodavnice i dr.).

Upitnik sadrži ukupno 71 pitanje od toga 58 pitanja u delu *Oslovljavanje* i 13 pitanja u delu *Pozdravljanje*. Sva pitanja u Upitniku odnose se na muški i ženski rod kako bi se ispitao rodni aspekt. U delu *Oslovljavanje* odgovori su ponuđeni i bilo je potrebno izabrati jedan ili više, a u drugom delu *Pozdravljanje* sami studenti su ispisivali odgovore na postavljena pitanja. Deo *Pozdravljanje* odnosi se na komunikaciju sa osobama iz privatnog života i na pozdravljanje sa osobama iz javnog života (na fakultetu, nepoznatim osobama, šalterskim službenicima, osobljem kafića, restorana i dr.).

Ispitanici koji su učestvovali u ovom istraživanju jesu studenti i studentkinje Visoke škole strukovnih studija za vaspitače Mihailo Palov – Vršac (smer Vaspitač), upisani školske 2012/13. godine - ukupno 11: 8 studentkinja i 3 studenta, rođenih u periodu od 1973. do 1993. godine, koji manje više poznaju jedan od dvaju dijalekata romskog jezika koji se govori u Vojvodini.

Na pitanja u Upitniku o maternjem jeziku 8 studentkinja je navelo da koriste srpski i romski jezik u svakodnevnoj komunikaciji dok se ostali nisu izjasnili o tome.

Mesto rođenja studenta i studentkinja je (1) Holandija, (1) Samoš, (2) Novi Sad, (2) Zaječar, (3) Vršac, (1) Prokuplje i (1) Kruševac. Mesto stanovanja pre studiranja na Visokoj školi studenti su naveli: (1) Vrsac, (2) Zaječar, (1) Grabovci, (1) Izbište, (1) Subotica, (1) Novi Sad, (1) Gudurica, (1) Samoš, (1) Prokuplje, (1) Kusić. Od jedanaest studenata na Visokoj školi devetoro stanuje u studentskom domu dok dva studenta stanuju u porodičnim kućama u Samošu i Izbištu. Ovi podaci mogu pomoći u analizi upotrebe dijalektološki različitih varijanti jezičkih formi.

¹ Upitnik je modifikovana verzija upitnika Mirjane Jocić (2011).

4. DISKUSIJA REZULTATA

4.1. Oslovljavanje

A. Rođaci i srodnici (oslovljavanje roditelja, uže rodbine i prijatelja)

Studenti i studentkinje se prema majci obraćaju hipokoristicima *mama* (1), *daje* (2) ili ime + zamenicom *ti* (4), dok se 4 studenta nije izjasnilo. Za obraćanje prema ocu studenti su naveli ime +zamenica *ti* (1), *dade-oče* (1) i hipokoristikom *tata* 3 studenta, a 6 studenata se nije izjasnilo.

Može se zaključiti da većina ispitanih studenata i studentkinja oca i majku nazivaju imenom što nije karakteristično za romsku zajednicu. Takođe, može se uočiti da roditelje ne nazivaju romskim nazivom za *majku –daje*, već koriste srpski naziv *mama*. Ovo ukazuje da se romski jezik često ne govori u porodičnom okruženju.

Ukupno 10 studenta se obraća sestri-*phen* zamenicom *ti*+ime a jedan student koristi uobičajen naziv za tu vrstu odnosa - *sestro*. *Bratu-phral*, većina studenta (5) obraća se imenom+zamenica *ti*, 2 studenta koristi uobičajen naziv za *brata-brate*, 2 studenta koristi hipokoristik *bato* i 1 student koristi nadimak (nije naveden) i+zamenica *ti*. Može se zaključiti da obraćanje bratu i sestri dominira solidarnost - studenti uglavnom koriste ime + zamenicu *ti*.

Srodnike koji su van nuklearne porodice studenti i studentkinje najčešće oslovljavaju etiketom i zamenicom *ti*. Majčinu sestru oslovljavaju imenom + zamenicom *ti* (1), imenom+etiketom zamenica *ti baba* (2), a etiketom + zamenicom *ti mamije* (2) studenta. Majčinog oca, oslovljavaju imenom + zamenicom *ti* (1), imenom+etiketom+zamenicom *ti babo* (1), i 2 studenta majčinog oca oslovljavaju etiketom+zamenicom *ti papo, deda*.

Majčinog brata, studenti i studentkinje (2) oslovljavaju imenom+etiketa+zamenica *ti kako*, a 3 sa imenom+etiketa+zamenica *ti ujko*. Ukupno 6 studenta nije navelo kako oslovljava majčinog brata. Ženu majčinog brata, studenti (2) oslovljavaju imenom+etiketa+zamenicom - *ti bibi*, dok 5 studenta navode etiketom+zamenicom *ti ujna*. Može se zaključiti da se majčin brat i njegova žena oslovljavaju kao i u srpskom jeziku *uja, ujna* dok 3 studenta koriste romski izraz *kako, bibi* koji se inače koristi za *strica* i *strinu*. U romskom jeziku kojim se koriste ovi studenti i studentkinje nema naziva za majčinog brata i njegovu ženu, te se uglavnom koristi uopšten naziv koji važi kako za *ujaka-ujnu* tako i za *strica-strinu*. Podaci potvrđuju da se i ovi srodnici oslovljavaju sa *ti*.

Za oslovljavanje supruge, 6 studenta je navelo ime, dok je 1 student naveo etiketa+zamenica *ti - ti ljubavi*. Ženinog oca 8 studenata oslov-

ljava sa imenom+zamenicom *ti - tast*, a 1 student navodi etiketu+zamenicu *ti - sokro-svekre*. Muževljevu majku, 7 studenata oslovljava imenom i koristi zamenicu *ti*, dok je 1 student naveo etiketu+zamenicom *ti -susu-lji-svekrva*. I ovde se izdvaja podatak da upotreba forme *ti* dominira.

B. Oslovljavanje zaposlenih u državnim institucijama

Za oslovljavanje učitelja, nastavnika ili profesora većina studenata i studentkinja (u proseku 6) koristi kombinaciju imena i zamenice *Vi*, dok se opcija etiketa + zamenica *Vi* (*profesore, profesorka*) takođe, javlja kao često upotrebljavana. Isto pravilo važi i kada je obraćanje prema zaposlenima u domovima zdravlja ili prodavnicama u pitanju, gde većina studenata navodi opciju prilikom oslovljavanja ime+zamenica *Vi*. Takođe, na pitanje kako oslovljavaju starijeg ili mlađeg muškarca studenti navode opciju ime+zamenica *Vi*. Navedeni primeri ukazuju da se u romskom jeziku prilikom obraćanja zaposlenima u državnim institucijama uglavnom koristi ime ukoliko je poznata osoba ili samo zamenica *Vi* što je slučaj i u srpskom jeziku.

4.2. Pozdravljanje

4.2.1. Komunikacija studenata i studentkinja sa osobama iz privatnog života

Za pozdravljanje prilikom susreta sa mlađom osobom 9 studenata koristi pozdrav *ćao*, a 2 studenta koriste izraz *kako si?*. Prilikom rastanka sa mlađom osobom 5 studenata koristi izraz *ćao*, dok 3 kažu: *dikhasa-men-vidimo se*, a samo 1 student kaže: *ašunasa men-čujemo se*.

Prilikom susreta sa prijateljem ili prijateljicom studenti koriste izraz *ćao* (8), dok izraz *lačho dive-dobar dan* koristi samo 2 studenta. Isto tako, izraz *ćao* većina studenata (6) koristi prilikom rastanka sa prijateljem ili prijateljicom, dok 3 studenta kažu: *hajde vidimo se!* ili skraćenu verziju samo *ajde* (1). Može se uočiti sažimanje reči prilikom pozdravljanja (što je inače trend u savremenoj komunikaciji među mladima) i uopštavanje jednog izbora među više (*ćao*).

Prilikom pozdravljanja sa prijateljem na poslu najčešće se koristi izraz za pozdravljanje *šukar dive-dobar dan*, ili *maj mištoro* a oba izraza isto znače u različitim dijalektima. U Srbiji Romi govore gurbetskim i arlijskim dijalektom u zavisnosti od regije u kojoj žive². Izraz

² Aleksandrović, Marija (2012), Bacila sam jabuku u peć, Zavod za kulturu Vojvodine, Novi Sad.

ej, gde si? *ćao* i *hoćemo li raditi?* Prilikom rastanka većina studenata (7) navodi izraz: *Videćemo se!* Ovi pozdravi ukazuju na prislan odnos sa osobom na poslu.

4.2.2. Komunikacija studenata i studentkinja sa osobama iz javnog života

Za pozdravljanje prilikom susreta sa prosvetnim radnicima (učiteljima, nastavnicima i profesorima), studenti su naveli različite izraze u zavisnosti od regije u kojoj žive: *dobar dan* (*lačno dive*, *šukar dive*, *maj mištoro*). *Maj mištoro* koriste studenti iz Vojvodine koji govore gurbet-skim dijalektom, dok izraz *lačno dive* koriste studenti iz južne Srbije koji govore arlijskim dijalektom. Pozdravi koji se najčešće koriste pri rastajanju sa prosvetnim radnicima su izraz *ačen devleja-ostajte zbogom* (7), zatim slede *ač-devleja-ostaj zbogom* (3) i *devleja-zbogom* (1). Dakle i ovde se može videti sažimanje pozdrava od persiranja do prijateljskog zbogom.

Prilikom pozdravljanja sa osobljem u administrativno-tehničkim službama u školama i fakultetima studenti koriste isti izraz kao i sa prosvetnim radnicima *šukar dive-dobar dan* dok za rastanak koriste izraz *ačen devleja-ostajte s bogom*.

Pozdrav koji studenti najčešće koriste sa komšijama je *ćao* (5), zatim *lačno dive-dobar dan* (4). Za rastanak navode isti izraz *ćao* (4), ali i *ka dikhasa men-videćemo se, ač devleja-ostaj zbogom*. Opšti je zaključak da je sve više u upotrebi izraz *ćao* i prilikom susreta i prilikom rastajanja od sagovornika.

Nepoznate mlade muškarce, prodavačice na benzinskim pumpama, pijacama, restoranima i kafe barovima studenti pozdravljaju sa *šukar dive-dobar dan* (5) i sa *zdravo* (2), *hello* (2). Ovi podaci navode na zaključak da se sve više stranih izraza iz srpskog (*zdravo*), italijanskog (*ciao*) i engleskog (*hello*) jezika koriste u romskoj zajednici među mladima.

5. ZAKLJUČAK

Ovo malo istraživanje otvorilo je čitav niz novih pitanja. Za sada možemo reći da je dominantna reč za pozdravljanje *ćao*, a da se u oslovljavanju koriste srodničke reči uz *Ti* formu. U javnoj sferi uglavnom se pozdravlja sa *lačno dive-dobar dan* a oslovljava zamenicom *Vi*. Uočen je sve veći uticaj stranih izraza prilikom pozdravljanja pod uticajem italijanskog (*ciao*) i engleskog (*hello*) kao što je slučaj i u srpskom jeziku, a pod uticajem elektronskih medija, dok se sažimanje reči dešava

	1	2	3	4	5	6	7
	Imenom +TI/VI	Imenom i prez- imenom +TI/VI	nadimkom +TI/VI	prezimenom +TI/VI	Imenom+etiketom (kojom?) +TI/VI	Etiketom (kojom?) +TI/VI	Na drugi način (koji?) +TI/VI
Osoba							
Majka							
Otac							
Muško dete							
Devojčica							
Sestra							
Brat							
Majčina majka							
Očeva majka							
Majčin otac							
Očev otac							
Majčin brat							
Njegova žena							
Očev brat							
Njegova žena							
Majčina sestra							

POZDRAVLJANJE

1. Obeležite pozdrav koji ćete upotrebiti prilikom susreta i rastanka sa:

	SUSRET	RASTANAK
a) osobom iz Vaše porodice		
-mlađom	_____	_____
-starijom	_____	_____
b) drugom-drugaricom	_____	_____
prijateljem-prijateljicom	_____	_____
c) kolegom-koleginicom	_____	_____
d) učiteljem-učiteljicom	_____	_____
nastavnikom –nastavnicom	_____	_____
profesorom –profesorkom	_____	_____
e) učenicom-učenicom	_____	_____
f) administrativno-tehničkim osobljem Vaše škole, fakulteta, institucije koje radite	_____	_____
g) svojim direktorom, šefom	_____	_____
h) komšijom –komšinicom	_____	_____
i) nepoznatom starijom osobom	_____	_____
j) nepoznatom mlađom osobom	_____	_____
k) prodavcem- prodavačicom u prodavnici, na pumpi, na pijaci	_____	_____
l) šalterskim službenikom- službenicom	_____	_____
m) osobljem kafića, restorana	_____	_____

Hvala

Marija Aleksandrović, Svenka Savić thaj Danijela Stanojević

PERSIRIPEN THAJ ABHIVADANISARIPE ANDE ROMINI ČHIB

Strundipen: Ande romani literatura kate ande amari phu, khonik či ramosarda sar ćerelpe svato pe romani ćhib ande themutno thaj anivalutnisaresko kotor. Ande dijalekturja savenca ćerelpe svato ande Vojvodina, naj ramosardo khanć katar persiripen thaj abhivadanisaripe. Res katar kava pilot rodipe si te putarel nesave metodikane pućipa thaj te del nesave fundoske reslipen. Katar e studenturja save si ramosarde pe *Ući strukovno škola pale vinaja* ande Vršco ramosarde ande školako 2012-2013. berš, lijem e podatkurja sar vi katar o upitniko saves ćerdem pala lende. Fundosko reslipen ande kava rodipe si kaj e studenturja ande funkcija persiripen maškar peste thaj maškar piri familija phenen e forma *tu*, thaj ande abhivadanisaripe majanglal phenen *ćao* sar phenelpe vi maškar aver studenturja save naj Roma (Mirjana Jocić, 2011). Šaj te na avel khandž nevo kana džanelpe kaj Roma ćeren svato romane numaj maškar peste, romane či ćerelpe ande institucije. Kava fundosko rodipe šaj te avel egzemplo sar šaj te ćerelpe vi ande aver kotora ande Srbija kaj trajin e Roma.

Klidikane alava: romani ćhib, persiripen, abhivadanisaripe, studenturja

1. ANGLUNIFE

Fenomeno katar persiripen thaj abhivadanisaripe ande romani ćhib, ande Vojvodina naj nisar dikhilino dži akana ande romologija, sar andar e sociolingvistikano khajda vi andar psiholingvistikano kotor, sar ramosaren kate e Svenka Savić thaj e Danijela Stanojević pe serbikani ćhib (Svenka Savić thaj Danijela Stanojević, 2012).

2. RES

Ande kava rodipe ćerav analiza katar vorbake semna ke romane studenturja, save ćeren svato sar pire familijava khajda vi amalenca thaj vi manušenca ande institucije (amal, amalnasa, pašavnesa, pašavnasa, terneder manušenca, sikavnenca, e bućarnenca ande administrativno-tehnikane thana, ande škola thaj e fakulteturja, e bipindžarde terne manušenca, bićinavariesa pe pumpa, pe pijaca, bućarnenca ande kafe baro, restorano thaj aver).

3. METODO RODIPESKO

Vorbake semna ande kava rodipe lijam andar o Upitniko (dikh Prilogo 1) savo si ramosarda pe romani čhib pale 11 studenturja. Upitniko si čerdo katar duj kotora *Persiripen* thaj *Abhivadanisaripe*. Kotor *Persiripen* čerdo si katar e anglune pučipa savenca rodam e fundoske pučipa sar kaj si dejaki čhib, školako niveli, than traिमasko, numaj pučipa ande tabela si klasifikujime pe duj kotora, **A** familija (persiripen e njamosa, familijasa thaj amalenca), thaj kotor pučimasa **B** persiripen e bućarnenca ande themutnipeske institucije (škole, fakulteturja, hospitalurja thaj aver). Sa e pučipa ando Upitniko sas ramosarde pale muršikano thaj džuvlikano lingo godolastar te šaj te dićhelpe lingosko kotor ande romani čhib. Ande kotor *Abhivadanisaripe* pučipa sas ramosarda khajda, te studenturja losaren svatoirisaripen vaj te ande kotor *Persiripen* musaj te korkoro ramon svatoirisaripen pe pučipe. Ande Upitniko si 71 pučipa, katar godova đindo 58 pučipa si ande kotor *Persiripen* thaj 13 pučipa ando kotor *Abhivadanisaripe*. Kotor *Persiripen* ramosardo si te dićhelpe sar e studenturja čeren svato manušenca pire familijava, amalenca sar vi manušenca save si bućarne ande maškarthemutne institucije.

Studenturja save čerde kava rodipe sićon pe Uči strukovno škola pale vinaja *Mihailo Palov* – Vršac (smero Vinaj), ramosarde 2012-13. školako berš – sas 11: 8 e studentkinja thaj 3 studenturja, bijande ande vrjama katar 1973. dži 1993. berš, save džanen jekh katar duj dijalekturja romane čhibako savo čerelpe ande Vojvodina.

Pe pučipe ande Upitniko katar dejaki čhib 8 e studentkinja ramosarde kaj čeren svato romane thaj serbikane sa jekh đes aver či ramosarde sar čeren svato.

Than kaj bijandile e studenturja si (1) Holandija, (1) Samoš, (2) Novi Sad, (2) Zaječar,

(3) Vršac, (1) Prokuplje thaj (1) Kruševac. Than kaj trajisarde majanglal kana ramosarde e studije pe Uči škola, ramosarde: (1) Vrsac, (2) Zaječar, (1) Grabovci, (1) Izbište, (1) Subotica, (1) Novi Sad, (1) Gudurica, (1) Samoš, (1) Prokuplje, (1) Kusić.

Katar dešujekh studenturja pe Uči škola,inja trajin ande kher pale studenturja, a duj studenturja trajin pire njamosa ande Samoš thaj Izbište.

4. VORBIPE PALE RODIPE

4.1. Persiripen

A. FAMILIJA (persiripen e njamosa, familijasa thaj amalenca)

Studenturja pire dejake persiripen *mama* (1), *daje* (2) vaj nav + sarnavni *tu* (4), a 4 studenturja či ramosarde khandž. Persiripen pire dadeske studenturja ramosarde nav +sarnavnvi *tu* (1), *dade* (1) thaj hipokoristiko *tata* 3 studenturja, a 6 studenturja či ramosarde khandž. Šaj te dikhas kaj majbut studenturja pire dades thaj e deja persiripen alaveja ma te džanas kaj khajda či ćerelpe svato ke roma. Šaj vi te dikhas kaj pire dades thaj e deja či persiripen *daje*, numaj phenen pe serbikani ćhib *mama*. Godolastar šaj te dićhelpe kaj e studenturja či ćeren svato romane pire njamosa.

Deš studenturja persiripen phen sarnavni *tu+* nav a jekh sar phenelpe pe serbikani ćhib - *sestro*. *Phral*, majbut studenturja (5) persiripen nav+sarnavni *tu*, (2) studenturja phenen sar vi aver pe serbikani ćhib *brate*, (2) studenturja phenen hipokoristiko *bato* thaj (1) studento phenel dujto nav (ći ramosarda savo) + sarnavni *tu*. Šaj te dikhas kaj persiripen pale *phral* thaj phen majangljal si nav+ sarnavni *tu*.

Familija sar kaj si dejaki phen, studenturja persiripen nav+ sarnavni *tu* (1), nav +etiketa+sarnavni *tu baba* (2), a etiketa + sarnavni *tu mami-je* (2) studenturja. Dejake dades studenturja persiripen nav+sarnavni *tu* (1), nav+etiketa+sarnavni *tu babo* (1), thaj duj studenturja dejake dades persiripen etiketa+sarnavni *tu papo, deda*.

Dejake phrales, studenturja (2) persiripen nav+etiketa+sarnavni *tu kako*, (3) studenturja persiripen nav +etiketa+sarnavni *tu ujko*. Sa jekh katar 6 studenturja či ramosarda sar persiripen dejake dades. Rromnja katar dejako *phral*, studenturja persiripen nav+etiketa+sarnavni *tu bibi* (2), a 5 studenturja ramon etiketa+sarnavni *tu ujna*. Šaj te dićhelpe kaj dejako *phral* thaj leski rromnji persiripen sar vi ande serbikani ćhib *uja, ujna* a 3 studenturja phenen romane *kako, bibi* sar phenel pes pale dadesko *phral* thaj leski rromnji. Dikhas kaj si xasardo nav ande romani ćhib pale dejako *phral* thaj pala leski rromnji, godolastar phenas vi pala lende *kako, bibi*, thaj šaj te dikhas vi godova, kaj e familija persiripen sarnavnasa *tu*.

Persiripe pale rromnji, studenturja (6) ramosarde nav, jekh studento ramosarda etiketa+sarnavni *tu ljubavi*. Persiripe pale rromnjako dad, (8) studenturja ramosarde nav+sarnavni *tu tast*, thaj (1) studento ramosarda etiketa+sarnavni *tu sokro*. Persiripen pale romeski dej, (7) studenturja ramosarda nav+sarnavni *tu*, a (1) studento ramosarda etiketa+sarnavnvi *tu susuji*. Vi kate si majangluni forma *tu*.

B Persiripen e bućarnenca ande themutnipeske institucije

Persiripen pale sikamno vaj pale profesoro majbut studenturja (pašov) ramosarde nav+sarnvani *Tumen*, a etiketa+ sarnavni *Tumen* (*profesore, profesorka*) phenel pes butivar ande vorba. Khajda si vi kana persiripen bućarne ande xospitali, bućarnenca thaj pe aver thana, kaj studenturja ramosarde persiripen nav+sarnavni *Tumen*. Khajda vi persiripen kana éeren svato phureder numaj vi terneder manušeja nav +sarnavni *Tumen*. Ramosarde egzemplurja ande romani čhib kana persirilpen e bućarnenca ande themutnipeske institucije butivar phenel pes nav, te pindžarel pe o manuš, vaj sarnavni *Tumen*, sar persiripen pe serbikani čhib.

Ramosarde egzemplurja mothon kaj ande romani čhib kana persiripen e bućarne ande themutnipeske institucije, butivar phenas nav te pindžaras e manušes vaj manušnja, numaj phenas sarnavni *Tumen* sar phenel pes vi pe serbikani čhib.

5. ABHIVADANISARIPE

- E komunikacija manušenca andar majpašo kotor trajesko

Pale abhivadanisaripe, kana maladon terne manušeja studenturja (9) phenen *ćao*, a 2 studenturja phenen *sar san?* Kana ulavenpe terne manušeja (5) studenturja phenen *ćao*, a 3 phenen: *dikhasa men*, numaj jekh studento phenel: *ašunasa men*.

Kana maladon amalneja vaj amalnasa studenturja phenen *ćao* 8 drom, a svato *lačho dive* phenen 2 studenturja. Sa jekh khajda phenen *ćao* butivar studenturja (6) kana ulavenpe amaleja vaj amalnasa, a 3 studenturja phenen: *hajde dikhasa men!* vaj xarnjarde *'ajde* (1).

Šaj te dikhas kaj xarnjarenpe e alava kana abhivadanisarelpe (khajda si vi ande serbikani čhib maškar terne) thaj kana phenelpe *ćao* pale sa maladipa.

Kana abhivadanisarelpe e amalneja pe bući butivar phenel pes kana maladon *šukar dive*, vaj *maj mištoro*, liduj alava si jekh numaj ande averčhande dijalekturja. Ande Srbija éerelpe svato po gurbetsko thaj arlijsko dijalekto pe romani čhib, numaj gadava adxinisarel katar kotor kaj trajil¹. Kana ulavenpe butivar studenturja (7) ramosarde: *Dikhasa men!* Kala abhivadanisarelpe mothol kaj si but paše e manušenca pe bući.

- E komunikacija studentonengi e manušenca andar lengo trujaripe

Abhivadanisarelpe kana maladon e bućarnenca ande škola (sikamne, e nastavnikurja, e profesorja), studenturja ramosarde *lačho dive*, *šukar*

¹ M. Aleksandrović, *Čhudem phabaj ando bov*, Zavod za kulturu Vojvodine, Novi Sad 2012.

dive, *maj mištoro* numaj gadava adxinisarel katar kotor kaj trajil. *Maj mištoro* phenen e studenturja andar e Vojvodina save éeren svato pe gurbetsko dijalekto, a *lačho dive* phenen studenturja katar južno Srbija, gadava si arlijsko dijalekto. Abhivadanisarelpe kana ulavenpe e bučarnenca ande škola, studenturja phenen *ačhen devleja* (7), *ač devleja* (3) thaj *devleja* (1). Šaj te dikhas kaj xarnjarel pes alava katar abhivadanisarelpe dži ke amalesko *devlesa*

Kana abhivadanisarelpe e bučarne manušenca ande administrativno-tehnikane thana studenturja éeren svato sar vi e bučarnenca ande škola thaj fakulteto, kana maladon phenen: *šukar dive*, a kana uladon phenen *ačhen devleja*.

Abhivadanisarelpe savo phenen kana maladon e pašavnesa si *ćao* (5), majdur *lačho dive* (4). Pale uladipe phenen *ćao* (4), numaj *ka dkhasa men*, *ač devleja*.

Šaj te dičhel pes kaj majbut ando svato phenel pes *ćao* sar kana maladon khajda vi kana uladon katar manuša.

Bipindžarde terne manuša, bićinavari pe pumpa, pe pijaca, bučarnenca ande kafe baro, restorano, studenturja abhivadanisarelpe kana maladon *šukar đive* (5) thaj *zdravo* (2), *hello* (2). Šaj te dičhelpe kaj sa majbut alava andar e serbikani čhib (*zdravo*), italijansko (*ciao*) thaj englesko (*hello*) čhib aresle maškar romane alava, maškar terne Roma.

Phanglo svato

Kava cikno rodipe, putarda neve pučipa. Pale akana šaj te phenas kaj si majangluno alav pale abhivadanisarelpe *ćao*, thaj kaj pale persiripen ande familija phenel pes *tu* forma.

Maškar them, abhivadanisarelpe *lačho dive* a persirilpe e sarnavniasa *tumen*. Šaj te dičhelpe sa majbut aver alava sar kaj si andar Italija (*ciao*) thaj Englesko (*hello*). Kava šaj te dičhelpe vi ande serbikani čhib a sa gadava avel katar elektrikane medija, a xarnjaripe alavengo majanglal avel katar sms-a, facebook-a, chat-a i dr.

Musaj te phenas kaj romani čhib či vorbilpe maškar manuša ande maškarthemutneske institucije, thaj kaj svatoirisaripe katar e studenturja sas sar von gndin te trubul te persiripen thaj abhivadanisarelpe pe romani čhib.

E ANKETA

čerelpe godolastar te čidenpe alava pale persiripen thaj
abhivadanisaripe pe romani čhib ande Vojvodina.

Čeras o projekto *Vorbipe romane čhibako ande sajekhđeseso trajo*.
Jekh kotor ande projekto si vi kotor pale persiripen thaj abhivadanisaripe.
Rudas tumen te čeren e anketa savi si importantno pale kava projekto.

POLO: **DŽ M**

BARIPEN _____

DEJAKI ČHIB _____

ŠKOLAKO NIVELI 1. Trito berš ande strukovno škola

2. fakulteto

THAN TRAIMASKO 1. Katar bijandipe _____

2. Akana kaj trajin _____

PERSIRIPEN

*Kate si ramosarde 7 šaipa pale persiripen pe romani čhib. Rudas
tumen te gndin kaj čeren svato varekasa ko si Rom, thaj ande e kolona
ramon čhibako simbolo*

*(Tu numaj Tumen) sar čerena svato gadale Romeja pe romani čhib
(kasa čeren svato ramol ande kolona pe stingo rig).*

	1	2	3	4	5	6	7
Manuš	Nav +TU/ TUMEN	Nav thaj famil- ija +TU/TUMEN	Dujto nav +TU/ TUMEN	familija +TU/ TUMEN	Nav +e etiketa (savi?) +TU/ TUMEN	Etiketa (savi?) +TU/ TUMEN	Averčhande (sar?) +TU/ TUMEN
Dej							
Dad							
Čhavoro čhavo							
Čhej							
Phen							
Phral							
Dejaki dej							
Dadeski dej							
Dejako dad							
Dadesko dad							
Dejako phral							
Leski romnji							
Dadesko phral							

ABHIVADANISARIPE

1. Ramon abhivadanisaripe savo mothona kana malavena varekas thaj kana dena gata svato e:

a) manušesa andar tumari familija:	MALADIPEN	ULAVIPEN
-terneja	_____	_____
-phuredeja	_____	_____
b) amaleja -amalnasa	_____	_____
c) bućarne amaleja		
-bućarne amalasa	_____	_____
d) sikavnesa-sikavnasa		
e nastavnikosa –nastavnicava		
e profesoresa –profesorkava	_____	_____
e) sikljarneja-sikljarnasa	_____	_____
f) Bućarnenca ande		
administrativno-tehnikane thana		
anade tumari škola, fakulteto	_____	_____
g) tumare šerutneja...	_____	_____
h) pašavno–pašavni	_____	_____
i) bipindžarde phure manušeja	_____	_____
j) pibindžarde terne manušeja	_____	_____
k) bićinavariesa- bićinavarniasa		
pe pumpa, pe pijaca...)	_____	_____
l) e manušeja pe šaltero-e		
romnjava pe šaltero	_____	_____
m) bućarnenca ande kafe		
baro, restorano	_____	_____

Nais tumenđe

LITERATURA

- Aleksandrović, Marija (2012), *Bacila sam jabuku u peć*, Zavod za kulturu Vojvodine, Novi Sad, 31.
- Jocić, Mirjana (2011), Oslovljavanje i obraćanje, Govor Novog Sada: sveska 2: Morfosintaksičke, leksičke i pragmatičke osobine, Vera Vasić i Gordana Štasni urednice, Filozofski fakultet, Odsek za srpski jezik i lingvistiku, Lingvističke sveske 9, 297-346.
- Savić, Svenka i Danijela Stanojević (2012), Oslovljavanje i pozdravljanje u srpskom jeziku: pregled istraživanja (1979-2011), Svenka Savić i Danijela Stanojević, urednice, Iz rznice multijezičke Vojvodine, Oslovljavanje i pozdravljanje u savremenim jezicima nacionalnih zajednica u Vojvodini, Pedagoški zavod Vojvodine, Novi Sad.

GREETINGS AND ADDRESSING IN THE ROMANI LANGUAGE

Abstract

In the Roma literature in our region there is no data about the Romani language usage in public and official sphere. In dialects spoken in Vojvodina there is no data about addressing and greetings. The aim of this pilot research is to pose some methodological questions and to offer a few basic results. The data are gathered by the questionnaire from the students who enrolled at The Preschool Teacher Training College in Vrsac in the school year 2012/13.

The obtained results confirm the basic trend that the students use a pronoun for the second person singular for addressing, and *ciao* for greetings. The usage of *ciao* verify them as a legitimate members of their national community, as well as a part of the wider community they live in, where the usage of the same greeting is also very frequent among students and teenagers (Jocić 2011). It might not be surprising that greetings in the Romani language are only used in some conversational situations and with some communicators, since the Romani language is not used in the institutional conditions in Vojvodina. This pilot research may serve as an initial point for the further investigation in other parts of Serbia where Roma people live.

Key words: the Romani language, addressing, greetings, students

BIOGRAFIJE

Marija Aleksandrović (1972, Novi Sad), stepen magistra književnih nauka dobila odbranivši magistarski rad *Romsko epsko-lirske pesme: starija i nova beleženja* (2010) na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu. Zaposlena na Visokoj školi strukovnih studija za obrazovanje vaspitača, „Mihailo Palov“, Vršac gde predaje romski jezik, istoriju i kulturu. Učestvovala na mnogobrojnim seminarima koji se tiču romskog jezika i kulture. Objavila knjigu *Bacila sam jabuku u peć: romske epsko-lirske i lirske pesme -starija i novija beleženja* (klasifikacija, teme značenja), 2012, Zavod za kulturu Vojvodine, Novi Sad. Članica Komisije za proučavanje života i običaja Roma Srpske akademije nauka i umetnosti. Oblast interesovanja, romski jezik i usmena književnost.

Svenka Savić (1940, Gospodjinci), profesorka emeritus, autorka mnogobrojnih knjiga i stručnih radova, dobitnica priznanja za razvoj kulture, za doprinos ravnopravnosti žena i pozorišnoj umetnosti i dr. Osnovno interesovanje u nauci o jeziku je interdisciplinarno i multikulturalno, usmereno na upotrebu jezika u grupama koje u društvu imaju manju moć (deca: blizanci, migranti, izbeglice, romska deca; različite grupe žena iz većinskog naroda i iz nacionalnih zajednica u Vojvodini, posebno Romkinje). Pored nastavnog i naučnog rada, intenzivno radi na izgrađivanju civilnog društva: jedna je od osnivačica nekoliko ženskih organizacija u Vojvodini, koordinatorka je Ženskih studija i istraživanja. U isto vreme je organizovala: Mrežu ženskih grupa u Vojvodini; Srednješkolski debatni program, Letnju školu srpskog jezika i kulture na Univerzitetu u Novom Sadu, koordinira Školu romologije na Univerzitetu u Novom Sadu.

Danijela Stanojević (1975, Vranje), stepen magistra lingvističkih nauka stekla odbranivši magistarski rad *Metajezičke sposobnosti na fonemskom i leksičkom nivou jednojezične i dvojezične dece u procesu učenja drugog/trećeg jezika* (2010) na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu. Zaposlena je u Pedagoškom zavodu Vojvodine kao stručna saradnica u Izdavačkom odeljenju. Autorka je radova iz oblasti dvojezičnosti i usvajanja jezika. Oblasti interesovanja psiholingvistika, onomastika, usvajanje trećeg jezika.

Едита Андрић

Одсек за хунгарологију Филозофског факултета
Нови Сад¹

ПОЗДРАВЉАЊЕ И ОСЛОВЉАВАЊЕ У МАЂАРСКОМ ЈЕЗИКУ²

Апстракт: После увода о значају поздрављања и ословљавања у раду се наводе само најосновнији облици поздрава у мађарском језику, а остатак излагања је посвећен ословљавањима, са посебним освртом на специфичности мађарског језика у овој области. Говори се о начину ословљавања саговорника према полу, старосној доби, брачном стању, родбинским односима, друштвеним и ситуационим улогама, о ословљавању у медијима и приватном животу, као и о употреби личних заменица у сврху ословљавања.

Кључне речи: поздрављање, ословљавање, персирање

Тројна подела сваке комуникације на почетак, трајање и крај има и своје друштвено условљене конвенционалне обрасце понашања, којих се сви учесници у комуникацији морају придржавати уколико желе да их уважавају. За почетак и крај успостављања неког контакта су карактеристични облици поздрављања (како вербални, тако и невербални), на почетку и евентуално у току саме комуникације се јављају и различите форме ословљавања. Овој проблематици се индиректно али и врло уско прикључује и питање персирања односно ословљавања са 'ти'.

Вербално поздрављање и ословљавање је и у мађарском језику – као уосталом и у осталим језицима света – условљено различитим културним, лингвистичким али и нелингвистичким правилима. На основу саме форме можемо тачно или бар приближно закључити ко кога и у каквој ситуацији поздравља, јер већ у зависности од тога ко је иницијатор поздрављања можемо установити однос међу саговорницима (да ли је он солидаран или уздржан), намеру говорника и ситуацију у којој су се актери срели.

Овим питањем су се у односу на мађарски језик бавили многи лингвисти прилазећи проблематици из различитих углова (из перспективе етимологије, историје језика, социолингвистике, психо-

¹ andrice@sbb.rs

² Овај рад је начињен у оквиру пројекта бр. 178002 „Језици и културе у времену и простору“ финансираног од стране Министарства за науку и технолошки развој Србије

лингвистике, когнитивне лингвистике, контактне и контрастивне лингвистике итд.). Сам приступ је условио методе као и резултате њихових истраживања.

Поздрављање најчешће чине уобичајене, стереотипне формуле, које се користе самостално или се усклађују са формама ословљавања. Интересантно би било осмотрити и речи које су настале деривацијом од речи *köszön, üdvözöl* (поздравити) и *megszólít* (ословити) у мађарском језику, као и њихова значења, међутим, то није тема овог скупа.

Поздрављање зависи од места сусрета, доба дана, ситуације, блискости међу саговорницима, па према томе разликујемо званично, учтиво, дистанцирано, солидарно, фамилијарно поздрављање. Званично, учтиво поздрављање је прва ствар коју неко приликом учења страног језика усвоји. Сваки први час почиње усвајањем поздрава. Најчешће се користе облици у зависности од доба дана: *Jó reggelt (kívánok)!, Jó napot (kívánok)!, Jó estét (kívánok)!*³, као и глагол *Üdvözlöm!*⁴, а међу младима и саговорницима приближно исте старосне доби уобичајене форме су: *Szervusz!, Szia!, Hello!*

Због ограниченог простора за излагања овом приликом бих се задржала само на неким специфичностима ословљавања у мађарском језику.

Код ословљавања најчешће користимо именице у зависности од узраста, пола, занимања, степена познанства, родбинске везе као и од друштвених улога особа у комуникацији. Важно је знати да у мађарском језику не постоји падеж вокатива, због тога се дозивање, па тако и ословљавање изражава основним падежом, номинативом. Уобичајено је с друге стране, да се приликом ословљавања заједничкој именици која указује на пол, или статус, додаје присвојни лични наставак за прво лице једнине: *uram*⁵; *asszonyom*⁶, *hölgyem*⁷. Ови облици су подесни за званично учтиво обраћање некоме. Од поменутих именица у овој функцији се у множини употребљавају само *uraim* и *hölgyeim*.

³ Потпуну конструкцију, заједно са глаголима употребљавамо само у слушајевима када желимо да будемо посебно учтиви.

⁴ У овом глаголу је, захваљујући синтетичности мађарског језика, садржан субјекат, објекат и информација да говорник саговорнику персира.

⁵ Дословно би било: *мој господине*.

⁶ Дословни превод: *моја госпођо*.

⁷ Овај облик указује на извештаченост, превише отмености.

Именовање саговорника приликом званичног обраћања најчешће се врши на три начина, и то помоћу:

1. властитог имена, и то презимена (*Horváth úr / Господине Хорват*);
2. занимања (*doktor úr / господине докторе*);
3. личном заменицом (*ön, maga / ви*).

Неформални начини ословљавања су разноврснији, зависе од много тога, али највише од односа актера у потенцијалној комуникацији, од пола, животне доби саговорника, од њиховог друштвеног статуса, ранга, функције, од угледа, ауторитета, од брачног стања, од родбинских веза, али и контекст, конкретна ситуација игра веома значајну улогу у одабиру формулација, као и блискост, емоције које владају међу саговорницима.

Ословљавање саговорника према полу. Речи које се користе за ословљавање према полу су веома разнолике. Ту морамо првенствено поменути изразе који воде порекло од речи за обележавање неких родбинских односа, а које најчешће користе деца и младе особе за ословљавање старије генерације. То су ословљавања типа *bácsi* (чука), *néni* (тетка) у комбинацији са именом или презименом дотичне особе: *Péter bácsi!* (Чука Петре!), *Mari néni!* (Тетка Марија!)

*Uram, hölgyem, asszonyom, kisasszony*⁸ који су настали још за време друштвеног раслојавања још увек се користе у савременом мађарском језику. Може се рећи да данас доживљавају свој нови процват, поготово после најновијих друштвених промена, потиснувши до недавно веома популарне речи као што су *kartárs/kartársnő, elvtárs/ elvtársnő, szaktárs/szaktársnő*⁹. Некада су биле у употреби још и атрибуцке конструкције *kegyelmes/méltóságos/nagyságos asszonyom/uram*¹⁰, али пошто одсликавају давно минула времена, данас могу бити само подругливи, шаливи начини ословљавања.

Специфичност мађарског језика јесте и у томе што се жене у браку, удате жене у Републици Мађарској још увек представљају као супруге својих мужева, тачније наводе презиме и име супруга, понекад и његову титулу или занимање додајући свему томе суфикс ‘-né’: *Horváthné, Horváth Antalné, doktor Horváth Antalné*¹¹. То се наравно одражава и на ословљавање: *Horváthné asszony!* (Госпођо

⁸ Господине, госпођо, госпођице.

⁹ Друже, другови/другарице, колеге/колегинице.

¹⁰ Милостива госпођо и милостиви господине.

¹¹ Хорватова супруга, супруга Антала Хорвата, супруга доктора Антала Хорвата.

Хорватова!). Ретке жене које задржавају своје девојачко презиме ословљавају се нпр. *Molnár asszony!* (*Госпођо Молнар!*), или у проширеној верзији *Molnár Emma asszony!* (*Госпођо Молнар Ема!*). Код девојака таквих разлика нема, оне се ословљавају са: *Kovács kisasszony!* (*Госпођице Ковач!*).

Ословљавање особа супротног али и истог пола зависи првенствено од тога да ли се особе познају, уколико се знају, у каквом су односу (да ли је однос званичан, фамилијаран или чак интиман), затим зависи и од узраста партнера у комуникацији, од контекста и од конкретне ситуације. У случају блиског, пријатељског односа најубичајеније је ословљавање по имену.

Ословљавање саговорника према старосној доби. Деца, или млади одрасле, старије особе зову чикама (*bácsi*) и тетама (*néni*). Уколико су блиски са њима овој именици додају још и властиту именицу, презиме и(ли) име особе којој се обраћају. Осим тога, овакво ословљавање се може допунити и занимањем дотичне особе: *doktor bácsi* (*чика докторе*), *óvónéni* (*васпитачице*).

Млади се међусобно најчешће ословљавају по имену, али и неким заједничким именицама као што су: *fiúk* (*момци*), *lányok* (*девојке*)¹², ипак у овој популацији воде жаргонски изрази карактеристични за узраст школске деце: *srácok*, *apus*, *apafej*, *atyafi*, *haver*, *szivar*, *csávó*, *agytrösz*, *tamus*, *anyus*, *csaj*. Интересантно је да се у Војводини за ословљавање вршњака користи доста позајмљеница (делимичних или потпуних) из српског језика *bádzsó*, *dászó*, *frajer*, *kolesz*...

Одрасли се млађој генерацији обраћају на следеће начине: *gyerek*, *gyerkőc*, *kölyök*, *lurkó*, *fiatalember*, *fiatal barátom*, *fiú*, *fiúk*, *kicsikém*, *angyalkám*, *galambom*, *lelkem*, *bogaram*, *kislány*, *nagylány*, *leányzó*, *lányok*. То су углавном заједничке именице које означавају особе према полу и узрасту, али и оне чије значење покрива појмове посебно драге говорнику (*анђеле*, *бубице*, *голубе*, *душо*). Ти облици често поседују већ поменути присвојни наставак за прво лице.

Ословљавања која изражавају брачно стање. Код жена се за истицање брачног стања, осим већ горе поменутог начина (са суфиксом '-né') користе и изрази *fiatalasszony* (дословно: *млада жена*), *kisasszony* (*госпођица*), *menyecske*, *menyasszony* (*млада, невеста*). Некада су могућности биле још веће, употребљавале су се речи као *hajadon*, *ifiaszony*, *nagyságos asszony*. Данас су, међутим, ти изрази већ застарели. Код мушкараца о брачном стању саговорника сведоче именице: *vőlegény* (*младожења*), *legény* (*момак*).

¹² Увек само у множини, када новопридошла особа поздравља више присутних.

Ословљавања на основу родбинског односа. Оно што је карактеристично за ову област јесте да се називи за обележавање родбинских односа користе и за ословљавање особа које су у таквој вези. Међутим, за треће колено се већ ређе користе поменути облици, јер преци данас углавном не доживе старост до када им потомци проговоре. Најзаступљенији су изрази за обраћање родитељима, деди и баби, као и ословљавања које они упућују својој деци и унуцима.

Интересантно је да се и у мађарском језику за кћерке, између осталих, користе именице којима се означава дете супротног пола: *fiat, kisfiat, fiacskám* (сине). За кћерке још: *lányom, kislányom* и сви облици тепања, а за синове: *fiat, fiacskám, kisfiat*. Унуцима се увек обраћамо именом.

За ословљавање браће и сестара најчешће се користе лична имена али некада и деминутивни облици назива овог родбинског односа. У мађарском језику систем назива за родбинске односе на овом ступњу разликује категорију старијих и млађих сестара и браћа: *néném, hugom, bátyám, öcsém*¹³.

Другачија је ситуација код назива за сестре и браћу родитеља. Мађарски не прави разлику између сродника са мајчине и очеве стране, па према томе деца овакве сроднике углавном ословљавају комбинацијом имена и речи (*nagy)bácsi*, односно (*nagy)néni*.

Интересанто је да супружнике особе ословљавају из перспективе хипотетички или стварно постојеће деце у браку. Тако жена свога мужа често (осим по имену) зове *apa, apus, apjuk, atyus*, а супруг жену *anya, anyi, anyujuk, anyukám, mama*. У мађарском се још, поготово у сеоској средини за мужа користе архаични изрази *uram, hé, hékám, hékás, kend, öregem*, а за жену *hitvesem, asszony*.

Говорници се често стављају и у улогу жене односно мужа, или своје деце па родитеље брачног друга називају као и они:

таста и свекра: *apám, apu, tata*;

ташту и свекрву: *anyu, anyám, mama*.

Именицом *sógor* се у мађарском језику најчешће ословљава брат супружника и сестрин супруг, мада употреба овог израза није ограничена на поменуте односе, понекад означава и супруга мужевљеве сестре али и неке солидарне односе.

Ословљавања у зависности од друштвених улога. Још пре другог светског рата избор ословљавања који су се односили на друштвени положај био је пуно разноврснији. У савременом мађарском језику више се уопште не користе, или се само ретко

¹³ *Старија сестро, млађа сестри, старији брате, млађи брате.*

ређу, конструкције чије прве чланове чине изрази *tekintetes, méltóságos, nagyságos, nagymáltóságú, kegyelmes, fenséges, felséges, nemzetes, eminenciás*¹⁴. Изузетак је конструкција *nagyságos asszonyom*, која се још и данас може чути уколико мушкарац жели да буде изузетно учтив према некој дами. За ословљавање непознатог мушкарца је најубичајенији облик *uram, kedves uram, tisztelt uram*¹⁵, (*господине, уважени* или *драги господине*) а за жене *hölgyem, asszonyom, kisasszony* (*госпођо, госпођице*).

Ословљавања која садрже и занимање особе су атрибутске конструкције код којих у мађарском први члан именује занимање, а други члан је заједничка именице типа *úr, nő, néni, bácsi*¹⁶: *doktor néni* (*тетка докторко*), *rendőr bácsi* (*чика милиционеру*), *katona bácsi* (*чика војниче*), *postás bácsi* (*чика поштару*).

Дешава се да уместо потпуног назива титуле у свакодневном обраћању користимо само један елеменат функције. Тако се на пример за заменика директора у школама користи облик: *helyettes úr* (*господине замениче*). То, међутим, може да се толерише у строго контролисаном контексту.

Уколико се на мађарском неком обраћамо само именицом која означава његово занимање, или чак користимо деминутивне облике тог назива то указује на фамилијарни, присни однос са том особом: *doktor, doki, dokikám*.

Данас се за ословљавање на мађарском много ређе употребљава именица *mester* (*мајсторе*), поготово у првом значењу, као синоним за израз маестро, обраћајући се истакнутом уметнику нпр. виолинисти.

Ословљавања везана за ситуационе улоге. Такве се улоге успостављају на пример током комерцијалних преписки, кореспонденције између купца и продавца, понуђача неке робе који потенцијалну или стварну муштерију ословљава са: *kedves vevő*. Сличан однос влада између угоститеља и госта: *kedves vendég*.

Поменимо још и ословљавања типа (*kedves*) *szomszéd, szomszéd úr, szomszéd bácsi/néni*¹⁷ али и сложенице *házinéni/házibácsi*¹⁸ коју ма се млађи закупци стана обраћају станодавцима.

¹⁴ Поштовани, племенити, милостиви, узвишени, еминентни.

¹⁵ У писмима.

¹⁶ Ови последњи се употребљавају од стране мале деце за ословљавање најчешће униформисаних лица.

¹⁷ Дословно: (*драги*) *комишија, госпон комишија, чика комишија/тетка комишице*.

¹⁸ *Газдарице, газда*.

Ословљавања у медијима. На странама штампаних медија новинар или уредник се на мађарском читаоцу обраћа увек у једнини: *Kedves/Tisztelt olvasó!* (док је на српском обраћање усмерено на ширу читалачку публику *Драги/Поштовани читаоци!*). У радио емисијама новинар најчешће употребљава колективну именицу, наравно у једнини: *Kedves hallgatóság!* (*Драги слушаоци!*). На телевизији водитељи гледаоце ословљавају у множини: *Kedves nézők!* (*Драги гледаоци!*)

Ословљавања у приватном животу. Најразноврснији начини ословљавања јесу у свакодневном приватном животу, али и ту се морају узети у обзир различити степени присности између саговорника. Ови називи најчешће имају некакав емоционални призив, присност. У мађарском се пријатељи углавном обраћају једни другом са *barátom, barátocskám, barátból, kisöreg, pajtás, pajtikám, öreg szivar, édes öregem, komám, kiskomám*¹⁹.

Код интимнијих веза листа ословљавања међу особама је скоро неисцрпна и зависи више од маште и досетљивости самих актера: *kedves, édes, drága, szívem, aranyom, gyöngyöm, lelkem, galambom*²⁰... Обично су то имена ствари или појмова који објективно или пак субјективно имају неку већу вредност.

Личне заменице. Личне заменице такође служе за ословљавање. Заменица за друго лице једнине и множине се користи за приснију комуникацију: *te, ti*. У мађарском језику постоји више начина за персирање: *taga, maguk; ön, önök; kegyed, kegyetek*.

Специфичност мађарског језика је да – за разлику од осталих индо-европских језика – поседује облике за персирање како за једнину тако и за множину. Уколико са поштовањем ословљавамо једну особу, употребимо заменице *taga* или *ön* а када се обраћамо већем броју саговорника, тада их стављамо у множину: *maguk, önök*. Још једно интересантно својство мађарског језика лежи у томе, што када персирамо, иза заменице која служи у ту сврху, глагол следи у трећем лицу (једнине или множине), иако је саговорник логички друго лице, коме је ословљавање упућено.

Између поменутих начина у ословљавању постоји стилска разлика. Данас се *taga* употребљава само међу одраслим – поготово млађим и средовечним – саговорницима приближно истог друштвеног статуса и старости. Већа разлика у годинама и рангу захтева другачији вид одавања поштовања, што подразумева помињање имена или функције, занимања особе која се ословљава.

¹⁹ Пријатељу, пријатељице, друже, другарице, стари, стара, куме...

²⁰ Драги, драга, срице, злато, бисеру, душо, голубе...

Сарадници, суседи, они који се бар знају по имену или из виђења исто користе овај облик. У унутрашњости, у сеоским срединама одавно се користе само ови облици ословљавања као знак поштовања према старијима.

Он наспрам заменице *taga* има званични, административни призвук. Иако се сматра углађенијим, ова заменица зрачи неком уздржаном учтивошћу, која саговорнике држи на извесној дистанци. Због тога га људи истог друштвеног ранга избегавају у необавезној комуникацији јер указује на отуђивање и повлачење.

И данас се употребљавају поменути облици али се све више уместо њих као знак изразитог поштовања користи занимање, титула, функција особе која се ословљава, формулишући реченицу на начин као да се говори о особи која је одсутна.

Понекад се уместо ословљавања користе друштвене формуле које имају улогу да се избегне ословљавање. Тако у учтивом комуницирању користимо конструкције које имају за циљ да упозоре, или су усмерене на молбу: *Kérem szépen!*, *Kérlek...!*, *Legyen szives...!*, *Legyen oly kedves...!*, *Parancsoljon!*, *Bocsánat,...!*, *Elnézést,...!*, *Sory..!*²¹

То су углавном обраћања која се упућују некој особи на јавном месту, а циљ није да се заподене разговор или да се успостави контакт са неким, већ само желимо да га замолимо за некакву услугу. У Војводини се овакав вид ословљавања сматра знаком претеране отмености, помало и снобизма.

Свако ословљавање има и неки свој емоционални призвук, који може бити позитиван или негативан, и тај емоционални набој може бити присутан у већој или мањој мери. Начином ословљавања можемо изразити блискост, присност (*komám*, *pajtikám*) или охолост (*doktorkám*), супериорност, надменост (*öregúr*). Можемо да будемо цинични и подругљиви (*öreglány*). Посебну стилску вредност имају облици тепања при ословљавању.

²¹ *Молим лепо!, Молим те!, Будите љубазни!, Изволите!, Извините!*

Andrić Edit

Bölcsészettudományi Kar, Magyar Tanszék
Újvidék¹

KÖSZÖNÉS ÉS MEGSZÓLÍTÁS A MAGYAR NYELVBEN²

Rezümé: A köszönés és megszólítás jelentőségéről szóló bevezetés után a legjellegzetesebb magyar köszönésformákról esik említés, majd a tanulmány további részét a megszólításoknak szentelem, különös tekintettel a magyar nyelvnek e téren tapasztalható sajátosságaira. Szó lesz a beszédpartnerek neme, életkora, családi állapota szerinti megszólításfajtákról, továbbá a rokonsági viszonyokat jelző, a társadalmi és alkalmi szereptől függő, a tömegtájékoztatási eszközökben tapasztalt és a privátszférához tartozó megszólításokról is. Végül a személyes névmások megszólítási szándékkal való használatát fejtegetem, a tegezés és magázás jelenségére utalva.

Kulcsszavak: köszönés, megszólítás, tegezés, magázás

Minden emberi kommunikációnak van kezdete, tartama és befejező szakasza. Ennek a hármastagolásnak megvannak a társadalmi konvenciókon alapuló viselkedésformái, amelyek a beszédpartnerektől megfelelő nyelvi, pontosabban pragmatikai sztereotípiák használatát követelik meg. A kommunikáció kezdetekor, bevezetésképpen, valamint annak befejező fázisában a (verbális és nem-verbális) köszönés állandósult kifejezéseit, az interakció létrejötté, és a beszélgetés során viszont az elvárásnak megfelelő megszólítási formákat használjuk. Ehhez a kérdéskörhöz közvetve, indirekt módon, de szorosan kapcsolódik a tegezés és magázás problematikája is.

A verbális köszönést és a megszólítást a magyarban is – mint egyébként a világ más nyelveiben – különböző nyelvi de ugyanakkor más, nyelven kívüli szabályok is előírják. A kinyilvánított forma alapján pontosan vagy legalább hozzávetőlegesen meg tudjuk állapítani, hogy ki kit, milyen szituációban üdvözl, mert már abból, hogy ki a kezdeményező következtetni tudunk a beszédpartnerek közötti viszonyra (hogy bizalmas-e vagy sem), a beszélő szándékára és a kontextusra, amelyben az interakció megvalósul.

Ezzel a kérdéssel magyar vonatkozásban számos nyelvész foglalkozott, különböző szempontok alapján közelítve meg azt (az etimológia, a

¹ andrice@sbb.rs

² A tanulmány a Szerb Köztársaság Tudományügyi és Technológiai Minisztériuma 178017 számú projektuma keretében történt.

nyelvtörténet, a szociolingvisztika, a pszicholingvisztika, a kognitív, a kontrasztív stb. nyelvészet perspektívájából). Maga a megközelítési mód meghatározta a kutatások módszerét és eredményeit is.

A köszönés állandósult formák, nyelvi klisék alkalmazását feltételezi, amelyeket önállóan, vagy pedig a megfelelő megszólításokkal kombinálva használunk. Érdekes lenne megvizsgálni a *köszön*, *üdvözl*, valamint a *megszólít* igékből képzett egyéb szavainkat és azok jelentés is, de ez ezúttal nem tartozik a konferencia tárgyához.

A köszönés függ a találkozás helyétől, a napszaktól, a szituációtól, a beszédpartnerek közötti viszonytól, ezért megkülönböztetünk hivatalos, udvarias, tartózkodó, bizalmas, szolidáris köszönési formákat. A hivatalos, udvarias köszönéseket az idegen nyelvet tanuló egyének mindjárt az első nyelvlecke keretében, az első órán elsajátítják. Minden alapvető nyelvi kurzus ezzel kezdődik. A magyarban a leggyakrabban a napszaktól függő köszönéseket használjuk *Jó reggelt (kívánok)!*, *Jó napot (kívánok)!*, *Jó estét (kívánok)!*³, vagy az *Üdvözlöm!*⁴ *igét. Ezen kívül a diáknyelvben és a korosztályban közel eső személyek között a Szervusz!*, *Szia!*, *Hello!* köszönések is gyakoriak.

Mi ezúttal inkább a megszólítási formákra helyezük a hangsúlyt, különös tekintettel a magyar nyelvben tapasztalható jellegzetességekre. Megszólításképpen leginkább főneveket használunk a megszólítandó személy életkorától, nemétől, foglalkozásától függően, de közrejátszik itt a beszédpartnerek ismeretségi foka, a közöttük levő esetleges rokonsági viszony, és az általuk betöltött társadalmi szerep is. Meg kell említeni, hogy a magyar nyelvben nem létezik vokatívuszi eset, ezért megszólításakor, a szerb nyelvvel ellentétben, a viszonyrag nélküli alakot használjuk. Azonban, az egyes köznevekkel való megszólítások esetében, azokat birtokos személyranggal látjuk el *uram*, *asszonyom*, *hölgyem*. Az említett főnevek közül többes számban csak az *uraim* és *hölgyeim* használatos.

A beszédpartner megnevezése hivatalos megszólítások esetében leginkább három módon történik, éspedig:

1. személynév, pontosabban családnév segítségével (*Horváth úr*);
2. foglalkozás szerint (*doktor úr*);
3. személyes névmással (*ön*, *maga*).

³ A teljes formákat csak akkor használjuk, amikor nagyon udvariasak szeretnénk lenni, különben az igéket gazdaságossági okok miatt elhagyjuk.

⁴ Amelyben a magyar nyelv szintetikus jellegéből adódóan benne foglaltatik az alany és a tárgy, s még az az információ is, hogy a beszélő magázza a beszédpartnert.

A kevésbé formális megszólítások változatosabbak, sok mindentől függenek, de legfőképpen a leendő kommunikációs partnerek viszonyától, nemétől, életkorától, társadalmi szerepétől, tisztségétől, tekintélyétől, autoritásától, családi állapotától, a rokonsági viszonyoktól, de a kontextustól, a konkrét szituáció is jelentős szerepet játszik a megfogalmazásban, valamint a közvetlenség, az érzelmi kapcsolat is döntően befolyásolja a megszólítást.

A beszédpartnerek neme szerinti megszólítás. Itt elsősorban az eredetileg családi viszonyt kifejező szavakat kell megemlíteni, amelyeket többnyire a gyerekek és fiatalok használnak az idősebb generáció irányában. Ezek a *bácsi*, *néni* féle megszólítások, amelyek önmagukban, de a kereszt-, és a családnév után is következhetnek: *Péter bácsi!*, *Mari néni!*. A társadalmi osztályok kialakulása következtében létrejött *uram*, *hölgyem*, *asszonyom*, *kisasszony* is használatos még, sőt, mondhatjuk azt is, hogy újabb fénykorát éli az aktuális társadalmi alakulásoknak köszönhetően, visszaszorítva a még nemrégiben oly kedvelt *kartárs* /*kartársnő*, *elvtárs*/*elvtársnő*, *szaktárs*/*szaktársnő* formákat. Az egykor oly gyakran előforduló jelzős szerkezetek, mint a *kegyelmes*/*méltóságos*/*nagyságos asszonyom*/*uram* azonban, mivel túlhaladott társadalmi viszonyokat tükröznek, csak tréfás, gúnyos hangnemben hallhatóak még.

A magyar nyelv jellegzetessége abban is megmutatkozik, hogy a férjezett asszonyokat Magyarországon leginkább férjük után nevezik meg, azok család- és utónevük, sőt néha még foglalkozásuk, tisztségük képzett alakjával: *Horváthné*, *Horváth Antalné*, *doktor Horváth Antalné*. Ennek természetesen megfelelő vetülete van a megszólításokra is: *Horváthné asszony!*. Azokat a nőket, akik megtartják leánykori családnévüket, azok segítségével szólítják meg: *Molnár asszony!*, esetleg a utónévvel is kibővítve: *Molnár Emma asszony!*. Hajadonoknál ilyen dilemma nem áll fenn: *Kovács kisasszony!* Vajdaságban házasságkötés után a nők saját keresztnevüket tüntetik fel, férjük családnévének felvételével, vagy leánykori családnévük megtartásával, esetleg mindkettőt kiteszik. Meg kell említeni, hogy vidékünkön az asszonyok férjük után való megnevezése csak elvétve fordul elő. Mindez kihat a megszólítási szokásokra is.

Az ellentétes, de az azonos nemű személyek megszólítása is függ attól, hogy az interakciós partnerek ismerik-e egymást, s ha igen, milyen viszony van közöttük (hivatalos, bizalmas, vagy bensőséges), függ azok életkorától, a kontextustól, és a konkrét szituációtól. Közeli, baráti viszony esetében a néven való szólítás a legtermészetesebb.

Életkor szerinti megszólítások. A gyerekek, illetve fiatalok a felnőtteket *bácsinak* és *néninek* szólítják. Ha ismert személyről van szó, akkor azok kereszt- vagy családnévét is hozzáadják: *Anna néni!*, *Horváth*

bácsi!, *Sanyi bácsi!* (amennyiben a közöttük levő kapcsolat szorosabb, a gyerek a becenevét is használhatja). Ezen kívül a foglalkozások megnevezésével is kiegészíthető ez a felszólítási mód: *doktor bácsi*, *óvónéni*... Sajnos eléggé elterjedt már a szóban forgó szavak szerb megfelelőinek vokativusi esetben való előfordulása, a *csiko*, *teto*.

A gyerekek egymás között nevükön szólítják egymást, de más közneveket is használnak: *fiúk*, *lányok*, azonban leggyakoribbak a diáknyelvből kölcsönzött formák, mint amilyen a *srácok*, *apus*, *apafej*, *atyafi*, *haver*, *szivar*, *csávó*, *boj*, *agytrösz*, *mamus*, *anyus*, *csaj*, *görl*, *lédi*. Néha a szerb nyelvből történő alaki tükrözés is előfordul: *bádzsó*, *dászó*, *frajer*, *kolesz*. A felnőttek a következőképpen szólítják meg a gyerekeket, fiatalokat: *gyerek*, *gyerkőc*, *kölyök*, *lurkó*, *fiatalember*, *fiatal barátom*, *fiú*, *fiúk*, *kicsikém*, *angyalkám*, *galambom*, *lelkem*, *bogaram*, *kislány*, *nagylány*, *leányzó*, *lányok*... A felnőttek egymás közötti megszólításai: *uram*, *asszonyom*, *hölgyem*, *barátom*... Ismerős személyek között tréfás hangulatot megengedő szituációban hallható a szerb nyelvből kölcsönzött *goszpoja*, *dáma*, *goszpojica*, *goszpon*.

Családi állapotot kifejező megszólítások. A nők családi állapotának megkülönböztetésére (a már említett képzős forma kivételével) a következő főnevek szolgálnak: *fiatalasszony*, *kisasszony*, *menyecske*, *menyasszony*. Az egykor gyakori *hajadon*, valamint az *ifjasszony*, *nagyságos asszony* ma már elavult alakoknak számít. A férfiaknál a *vőlegény*, *legény*, valamint a szerbből tükröztetett *momak* árulkodik a családi állapotról.

A rokonsági viszonyokat jelző megszólítások. Erre a felosztásra az jellemző, hogy a rokonságnevek szolgálnak a meghatározott rokonsági viszonyban levő személyek közötti megszólításra. Azonban, az egyenesági rokonság felmenő ágának harmadik fokozatára vonatkozó megszólítási formára alig találtunk példát az élőnyelvben (talán azért, mert manapság a dédszülők ritkábban érik meg azt a kort, hogy dédunokáik megtanuljonak beszélni). Különösen a nagymamák esetében hosszú a lista: *nagyanya*, *nagymama*, *nagymami*, *nagyi*, *nagyika*, *mamika*, *édesnyanya*, *mámika*, *öreganya*, *messzimama*, *bako*... illetve a nagyapára a nagy- és az öreg-előtagú nevek mellett itt van még a *napi*, *apó*, *deda*. Természetesen, a szülők esetében a leghosszabb a jegyzék. Az apát a következő módon szokás nálunk megszólítani: *apa*, *apám*, *édesapám*, *apu*, *apuci*, *apuka*, *apukám*, *apus*, *papa*, *tata*, *tatuka*, *fater*, *csále*, az anyára pedig az eredetileg magyar megnevezéseken kívül, mint amilyen az *anya*, *anyu*, *édesanyám*, *anyuci*, *anyuka*, *anyus*, az idegen nyelvekből kölcsönzött szavak jegyzéke is hosszú: *mama*, *mami*, *mamika*, *mamuka*, *muter*, *muti*, *kévo*...

A lemenő ág első fokozatára az jellemző, hogy a gyerekeket a szülők leginkább a keresztnévükön vagy azok becézett formájával szólítják.

De nem ritka még a fiúgyerekre a *fiam, fiacskám, kisfiam*, a lánygyerekek esetében pedig a *lányom, kislányom*, sőt, meglepően gyakori azoknak a főneveknek a használata is, amelyek egyébként a fiúgyermek megjelölésére szolgálnak *kisfiam, fiacskám*. Az unokákat a nagyszülök keresztnevükön szólítják.

Az oldalági rokonság első fokán a testvérek megszólítása leginkább azok keresztnevével történik, de a családi viszonyt kifejező főnevek is gyakoriak, különösen azok becézett, kicsinyítőképzős alakja. Tudjuk, hogy a magyar rokonsági terminológia a testvérek neme mellett különbséget tesz azoknak egymáshoz viszonyított életkorában is. Itt most csak a leggyakoribb alakokat soroljuk fel: *bátyám, bátya, öcsi, öcsém, öcsikém, öcskös brácó, burázer*, illetve a *néném, néni, húgom, húgocskám, kishúgom, széko, széjo, néjó, sveszti*. A testvér házastársát is az esetek többségében a keresztnevén szólítjuk, de (különösen falun) előfordul még a *sógor, sógornő, sógorasszony, kissógorasszony, ángyó, ángyi* is.

A magyar rokonságnevek rendszere nem különbözteti meg az édesapa és édesanya oldalági rokonságát. A szülők testvéreit a *keresztnev + bácsi/néni* szerkezettel szoktuk megszólítani, de meg kell még említeni a *bácsika, bátya, nagybácsi*, illetve a *néni, nénike, nénje, nagynéni* formákat is.

A férj esetében leginkább a valóságosan, vagy csak potenciálisan jelen levő gyerek nézőpontjára való utalásképpen az *apa, apus, apjuk, atyus*, valamint az *öregem*, és a keresztnev fordul elő leggyakrabban, de az *uram, hé, hékám, hékás, kend* kifejezéseket is lehet még hallani idősebb személyektől. S ezzel analóg módon a feleség megszólításra az *anya, anyu, anyjuk, anyukám, mama* a legmegszokottabb, de hadd említsük még meg a *párom, hitvesem, öregem, asszony* formákat is.

Az apóst az *apám, apu*, vagy *tata, deda* az anyóst pedig az *anyu, anyám, mama, bako* szavakkal illetjük meg.

A házastárs testvéreit leginkább keresztnevükön szólítjuk, de használjuk még a *sógor, bátya*, illetve a *sógornő, sógorné, ángyó* megnevezést is. A *sógor* megszólítás tehát, a házastárs testvérét és a testvér házastársát is jelöli, de jelentése sokszor nincs pontosan meghatározva: használatos még a házastárs testvéreinek házastársa és a testvér házastársának testvére személyére is. Társas, szolidáris kapcsolatban levő egyének megszólítására is előfordul. Érdekes, hogy talán épp ezért, túl általános, nem pontosított jelentése miatt ez az egyedüli rokonsági viszonyt kifejező szó, amelyet a szerb élő nyelvben is megtalálunk (egyébként a németből való, magyar közvetítéssel történt tükrözésről van szó).

A társadalmi szereptől függő megszólítások. Még a második világháború előtt sokkal változatosabb, gazdagabb volt a társadalmi helyzetre vonatkozó személyfelhívási formák skálája. Ma már egyáltalán nem,

vagy csak tréfából, gúnyos hangnemben használjuk a *tekintetes, méltóságos, nagyságos, nagymáltóságú, kegyelmes, fenséges, felséges, nemzetes, eminenciás* előtagú szerkezeteket. A *nagyságos asszonyom* azonban még ma is elvétve elhangzik idősebb férfiu szájából, ha különös udvariasságot kíván tanúsítani egy hölgy iránt. Az idegen férfiak megnevezésére még ma is az *uram, kedves uram*, (levélben) *tisztelt uram*, nők esetében pedig a *hölgyem, asszonyom, kisasszony* féle személyfelhívások a megszokottak.

A foglalkozást is magába foglaló megszólítások olyan jelzős szerkezetek, amelyek előtagját a foglalkozás, utótagját pedig az *úr, nő, néni, bácsi* főnév képezi: *doktor néni, rendőr bácsi, katona bácsi, postás bácsi*. Az "urazást", mint már az imént említettem egy időben kirekesztette az *elvtárs*, esetleg *néptárs* (amelyet a tanár esetében használtunk), azonban ma már teljes mértékben "rehabilitódott", és teljesen megszokottá vált az *igazgató úr, tanár úr* stb. féle megszólítás. A valamikor oly gyakori *orvos úr* formát felváltotta a *doktor úr*.

Megesik, hogy a foglalkozás teljes megnevezése helyett annak csak egyik elemét emeljük ki. Így pl. az iskolában az igazgatóhelyettes megszólítására használhatjuk a *helyettes úr* alakot (valószínűleg a szerb nyelv analógiájára: *druže zameniče*).

Amennyiben személyfelhíváskor csak a megszólított személy foglalkozását nevezük meg, vagy annak kicsinyítőképzős változatát, akkor ez a megszólított személlyel való bizalmas, kedveskedő viszonyunkra utal: *doktor, doki, dokikám*.

Ma már ritkábban hallhatjuk a *mester* megszólítást, de két vonatkozásban is előfordul még, nagy alkotótevékenységet folytató, nagy tekintélyű művész esetében, pl. nagy hegedűművészhez fordulva (a maestro szinonimájaként), vagy valamilyen kisipari ággal foglalkozó egyén esetében.

Az alkalmi szerepekre vonatkozó megszólítások. Ilyen szerepek például az üzleti levelezés során alakulnak ki, amikor mondjuk az elárúsítónak a vásárlóhoz kell fordulnia, vagy a vendéglátóiparban, amikor a pincér megszólítja a vendéget: *kedves vevő, kedves vendég*. Ide soroljuk még a (*kedves*) *szomszéd, szomszéd úr, szomszéd bácsi/néni* személyfelhívást, valamint a *házinéni/házibácsi* összetételt, amelyet a lakásbérlők használnak a bérbeadók személyére.

A médiában tapasztalható megszólítások. A sajtóban az újságíró vagy a szerkesztő, amikor az olvasóhoz fordul, ezt mindig egyes számban teszi: *Kedves/Tisztelt olvasó!* A rádióbemondó viszont így üdvözlí a publikumot: *Kedves hallgatóság!* Nagyon ritkán hallható a *Mélyen tisztelt hallgatóság!* elavult forma. Amikor azonban egy meghatározott személyhez fordul, azzal kezd el beszélgetni, természetesen egyes szá-

mot használ. A tévében a bemondó a *Kedves nézők!* vagy *Kedves közönség!* megszólítással kezdi a műsort.

A privátszférába tartozó megszólítások. A legváltozatosabb megszólítások mégis a mindennapi életben hangzanak el. Az ismerősök, barátok közötti megszólításoknak sajátos hangulati értékük is van: *barátom, barátnőm, kisöreg, pajtás, pajtikám, öreg szivar, édes öregem, komám, kiskomám, barátocskám.*

Udvarlaskor és a szorosabb, intímebb kapcsolatban levő személyek közötti megszólítások jegyzéke szinte kimeríthetetlen: *kedves, édes, drága, aranyom, gyöngyöm, lelkem, galambom* stb. Gyakran a beszélő szempontjából legértékesebb tárgyakat vagy fogalmakat jelölő főnevek töltik be ezt a szerepet.

Személyes névmások. A személyes névmások is szolgálhatnak megszólításként. Az egyes és többes szám második személye, a *te* és a *ti*, a bizalmasabb kommunikáció indítványozására használatos. Amint tudjuk, a magyarban a magázásnak több módja is lehet, a *maga, maguk; ön, önök*; s elvértve még az archaikus, vagy tájnyelvi *kegyed, kegyetek* kifejezések segítségével.

A magyar nyelv jellegzetességei közé tartozik, hogy – a többi indoeurópai nyelvvel ellentétben – egyes és többes számban is magázhatunk. Amennyiben egy személyhez fordulunk tisztelettel, akkor azt a *maga* vagy az *ön* névmással tesszük, amikor pedig több emberhez szólunk, akkor többes számba tesszük őket: *maguk, önök*. Még egy érdekességre hívjuk fel a figyelmet: az igeragozás magázáskor harmadik személyben történik, függetlenül attól, hogy a megszólított második személyt képvisel.

A két legfőbb magázási megszólítás között stiláris különbség van. Ma a *maga* csak felnőttek – főleg fiatalabbak és középkorúak –, s a megközelítőleg egy társadalmi státussal rendelkezők, megközelítőleg egy korosztályhoz tartozó személyek között megszokott. A nagyobb korkülönbség és rangbeli eltérés másfajta tiszteletbeli formákat követel meg: a név és a tisztség vagy foglalkozás említését. A munkatársak, a szomszédok, azok, akik legalább névről ismerik egymást, szintén ezt a magázási formát használják. Vidéken, falun már régóta csak így szólítják egymást, a tiszteletadás mutatójaként.

Az *önnek* a *magával* ellentétben hivatalos, kicsit finomkodó hangulata van, egyben tartózkodó udvariasságot tükröz, amely a beszédpartnert távol tartja a beszélőtől. Ezért az azonos társadalmi ranggal rendelkezők, a kötetlen beszélgetések során kerülnek.

Mindkét alak továbbra is jelen van nyelvhasználatunkban, de mindinkább kiszorítják őket a megszólítandó személy foglalkozásának, tisztségének, funkciójának megnevezései, úgy alakítva a kommunikációt,

mintha a megszólított egyén jelen sem lenne. Ezen kívül, megszólítás-helyettesítő formákat is megkülönböztet. Ezek közé Ladó (LADÓ, 27.) az olyan figyelmeztető, kérő szerkezeteket sorolja mint amilyen a: *Kérem szépen! Kérlek... Legyen szives...! Legyen oly kedves...! Parancsoljon! Bocsánat... Elnézést... Sory...* valamint a Magyarországon oly kedvelt tetszik segédigés szerkezetek: *Tetszik tudni... Tessék mondani...* Ezek mindig valamilyen nyilvános helyen elhangzó felszólítások. Ilyenkor nincs szándékunkban beszédbe elegyedni, valamilyen közelebbi kapcsolatba kerülni a beszédpartnerrel, csak egy szivességre akarjuk megkérni. El kell mondanom, hogy vidékünkön nem igen tapasztaltam az ilyen jellegű megszólításokat, talán az előkelősködéstől való túlzott idegenkedés az oka ennek.

Minden megszólításnak megvan saját a hangulata, pozitív vagy negatív, amely kisebb vagy nagyobb mértékben érvényesül jelen. A megszólítással egyben bizalmasságot (*komám, pajtikám*), kevélykedést (*doktorkám*), felsőbbrendűséget, vagy gögöt (*őregúr*) is kifejezhetünk. Lehetünk cinikusak és gúnyosak (*őreglány*). Külön stílárius értékkel a becézgetések rendelkeznek.

ЛИТЕРАТУРА

Deme L. - Grétsy L. - Wacha I. *Nyelvi illemtan*, Ifjúsági Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 1987.

Ladó, J. Köszönés és megszólítás napjainkban, *Nyelvőr*, Budapest, 1959. 23-28.

SUMMARY

Greeting and addressing in Hungarian language

Abstract: After the introduction on the significance of greeting and addressing, the most distinctive Hungarian forms of greeting are mentioned in the study. I dedicate the further part to addressing, with especial regard to the features of the Hungarian language observable in this field. The forms of address according to gender, age, family status of the partners talking to each other will also be mentioned, furthermore greetings indicating relations of affinity, depending on social and casual role observable in mass media of communication and belonging to private life. Finally, with reference to the phenomenon of thouing and formal addressing, I analyse the use of the personal pronouns aimed at addressing.

Keywords: greeting, addressing, thouing, formal addressing, Hungarian language

БИОГРАФИЈА

Едита Андрић је рођена 1960. године у Земуну. Студије је завршила на Катедри за мађарски језик и књижевност Филозофског факултета у Новом Саду, где је и магистрирала 1989. године а одбранила докторску дисертацију 1997. године под насловом „Проблеми еквиваленције мађарског и српског падежног система“. Данас је редовни професор на Одсеку за хунгарологију Филозофског факултета у Новом Саду. Предаје следеће предмете: Савремени мађарски језик, Контрастивна граматика мађарског и српског језика, Теорија превођења, Технику превођења и тумачења. Области интересовања су јој контрастивна и примењена лингвистика, превођење, критика превода. Има пет самосталних објављених књига:

Лексикологија и морфологија мађарског језика. Одсек за хунгарологију Филозофског факултета, Нови Сад, 2003.

Kontrasztív mondatszerveződés-vizsgálatok. Vajdasági Magyar Közművelődési Társaság, Újvidék, 2005.

Структура синтагми и реченица у савременом мађарском језику. Филозофски факултет Одсек за хунгарологију, Нови Сад, 2008.

У духу језичке и културне коегзистенције. Академија наука и уметности и Академска књига, Нови Сад, 2009.

Са мађарским у свет – изговор (у коауторству са проф. др Ласло Молнар Чикошем). Агенција Матић, Београд, 2003.

Осим тога има 95 радова објављених у научним часописима и зборницима.

Мила Марков-Шпановић¹,
Медицинска школа, „Драгиња Никшић”
Сремска Митровица
Апсолвент-Филозофски факултет,
постдипломски докторски студиј,
Кроатистика, Загреб

ПОЗДРАВЉАЊЕ И ОСЛОВЉАВАЊЕ ВОЈВОЂАНСКИХ ХРВАТА - РЕФЛЕКСИЈА ИДЕНТИТЕТА

Резиме: Пошто су војвођански Хрвати интегрисани у корпус хрватског народа у матичној земљи, а у исто време и интегрисани у друштвени живот државе, односно покрајине, у којој живе, поздрављају се и ословљавају најчешће како то чине Хрвати гдјегод да су. Покрајина Војводина имплементирајући закон о националним заједницама води бригу да се применом реципроцитета и билатералним споразумима осигурају услови како би Хрвати били задовољни у својој држави где су аутохтоно становништво. Тиме се даје принос како би Војводина и даље остала ризница мултијезичности. Најчешћи поздрави Хрвата у Војводини су Дobar дан (јутро, вече), Здраво, Бог, што зависи од више фактора. У раду смо се осврнули и на друге поздраве и одздраве, посебно на двојбе код савременика о употреби поздрава Здраво и Бог, односно Бок и препiтка у вези с тим. Гледе ословљавања и титулирања пажњу смо посветили некадашњој употреби Друже и Господине, те њихову идеолошку конотацију у временима у којима су се употребљавали или се још увек употребљавају. Користили смо се и делима хрватских књижевника из Војводине, а највише искуством и истраживањем унутар популације са којом смо најближе повезани. Разматрано је и религијско поздрављање и ословљавање, јако укоренењено у Хрвата Војводине који су тесно повезани са црквом, која има своју улогу у очувању идентитета Хрвата. Именовање саговорника у комуникацији смо посматрали као семиотични код. Одабир средстава првенствено зависи од односа између актера у комуникацији, али значајну улогу у том погледу имају још и пол, животна доб, друштвени статус, углед, ауторитет, брачно стање, степен блискости, емоције које владају међу саговорницима итд

Поглавље о идентитету успели смо инкорпорирати у смислену целину и дати принос бољем познавању и разумевању с другима са којима смо у заједничком простору и времену те делимо добро и зло.

Кључне речи: поздрављање, ословљавање, обраћање, именовање особа, успоставање комуникације, хрватски језик, Хрвати, Дobar дан, Бог, друг, господин.

¹ Мила Марков Шпановић, Васе Чубриловића 3, 22000 Сремска Митровица, e-mail:mila.spanovic022 gmail.com

УВОД

О поздрављању и ословљавању у хрватскоме језику истражујући Зрињка Гловацки-Бернарди је користила литературу: Беговић, М. (1965), Гига Барићева, Загреб, Зора, Бурке, П. (1994) Дие Кунст дес Геспрачс, у Реден унд Сцхвеиген - Зур Гесцхицхте спрачлихцер Идентитат 0,31-36 Берлин, Клеине Културвиссенсцхафтлицхе Библиотек, Бд. 46., Верлаг Клаус Вагенбацх, енгл. изворник Тхе Арт оф Цонверсатион, Цамбридге, 1993.), Донат, Зидић, И. (ур.), (1975), Антологија хрватске фантастичне прозе и сликарства, Загреб, Свучилишна наклада Либер, Филиповић, И (са). Хрватско (српско)-немачка бесједовница - Практична упута за оне, који желе да лако науче правилно говорити хрватским (српски) или немачким језиком, Загреб, Халвацс, ДВ (2007) Социолингвистика, у З. Гловацки-Бернарди, (ур.), Увод у лингвистику, 217.-245. Загреб, Школска књига, 2. проширено издање, Линке, А. (1988), Дие Кунст «дер гутен Унтерхалтунг»: Бургертум унд Геспрачскултур им 19.Јахрхундерт, Зеитсцхрифт фур германистисцхе Лингуистик, 16, 123-144), Сорниг, К. - Пензингер, Цх. (2007), Прагмалингвистика.

Рад З. Гловацки-Бернарди (ур.), Увод у лингвистику, 245-263. Загреб, Школска књига, 2. проширено издање, у поводу седамдесетог рођендана професора Хорга зборник „Производња и перцепција говора”, „Поздрављање и ословљавање у свакодневном разговору”, уредници зборника Весна Милднер и Марко Ликер, објављен у Загребу, 2010. у издању ФФпресса, 396. - 406. стр. ИСБН 978-953-175-351-7 послужиће нам као предложак и узор при одговору на тему: поздрављање и ословљавања војвођанских Хрвата - рефлексивна идентитета, нарочито откако су постали национална мањина, те заједно с осталим чине ризницу мултиетничке Војводине.

Социолингвистичком аспекту проучавања језика својствено је вођење рачуна о говорној разноликости. Лексичко позајмљивање предмет је контактне лингвистике која проучава подручје језичких додира и сукоба насталих као резултат језика и културе. Позајмљенице су изузетно осетљив показатељ и језичке и ванјезичне стварности одређеног друштва. Отпор и језички пуризам базирани су на предрасудама; међутим, страна лексика ни у ком погледу ни је штетна ако доприноси језичком споразумевању и ако се уклапа у језички систем примаоца. С обзиром на неисцрпне потенцијалне и практичне потребе језичког казивања, поготово у време свеопштег духовног и техничког развитка савремене цивилизације, основа народнога језичког блага данас је недовољна. Здравом језичком осећање прима данас позајмљенице као природни елемент јези-

ка, поготово кад су у питању термини. У свом развоју хрватски је језик био широко отворен према позајмљеницама, али је задржао свој природни, народни лик и посебеност. Пледирајући за идеју мултикултуралности или културне разноликости, кад је у питању наука о човеку и његовом језику, треба инсистирати на неукорењености, мешању облика, на сталном инсистирању на различитости. Полазећи од одређења разговора као социокултурног феномена темељеног на начелу права на говор анализираћемо два корпуса. Први обухвата разговоре с краја 20. и почетка 21. ст у књижевним делима хрватских књижевника, рођених у Војводини (Владимира Бошњака и Томислава Жигманова), који су све време живели и деловали у Војводини, а други забележене аутентичне савремене разговоре. Анализирали смо разговоре реализоване у два корака, најчешће као поздрав - одздрав. Резултати анализе показују да у основној структури разговорних образаца с краја 20. и почетка 21. века те савремених разговора нема разлика. Установљене су битне разлике у поздравима и ословљавању одражавајући социокултурни помак с хијерархизираних односа у 20. и почетком 21. века на наглашено симетричну савремену комуникацију. За проверу наведене тезе спроведена је анализа разговорних модела у другој половини 20. века и првим деценијама 21. који су упоређени са савременим начином вођења разговора. Делом се ради о прилогу историјској прагматици, о историји језичке употребе односно оквирних услова и употребних норми. Методолошки је овакав приступ стални предмет теоријских расправа, јер прагматична историја језика с обзиром на задатак реконструкције историјски условљених облика језичког деловања увек има проблема са изворима података, тако да и њихова интерпретација остаје проблематична. Анализирани корпус састоји се од две књиге настале у другој половини 20. и почетком 21. века, прозних књижевних дела хрватских писаца Војводине из истога периода; у овоме је чланку анализа ограничена на примере из дела *Е, мој баћо* Владимира Бошњака из Сланкамена и *Прид свитом - сага о свиту који нестаје* Томислава Жигманова из Суботице. При одређивању врсте разговора полази се од говорних констелација одређених местом и времена разговора, бројем учесника и степеном њихова међусобног познавања, социјалних улога, те теме. (Сорниг и Пензингер, 2007) Разговори се састоје од увода, средњег дела и завршнице, а реализују се следовима мањих јединица, а најчешће су посреди 3-4 корака. Наша је анализа ограничена на свакодневни разговор од претежито 2-4 корака. Најједноставније се структуре састоје од поздрава и одздрави:

Nenad se gušio u suzama i nije mu mogao ništa odgovoriti. Tek kada je malo udahnuo svježeg zraka s Fruške Gore, prestao je plakati. Stigao je u kuću predvečer, nekoliko dana prije katoličkog Božića. Pozdravio se sa svojima, popio kavu i rakiju, te odmah nazvao Josipa : - 'Alo, bačo ! Faljen Isus !

– Jesi li se vratio ?

– Eto, kod kuće sam.

– Odmah dolazim !

Владимир Бошњак, *Е, мој баћо!*, МаксимаГраф, Петроварадин, 2004.

Чак и поздрави уобичајени као друштвено посебни, могу каткад зближавати. Поздравио пријатеља Србина са: *Фаљен Исус!* У кризним временима је ли му могао боље изразити пријатељство? У посебним приликама пријатељи су се поздрављали њиховим поздравом. Постоје поздрави, за које већина није свесна да су заједнички. Кад се присутним православцима и муслиманима обрати речима: ”Ја сам католик и поздрављам Вас заједничким поздравом:”Селам алеикум “то није само мусли мански поздрав, већ прастари семитски поздрав, који се тако изговара на семитском арамејском језику којим је говорио Исус, поздрављајући ученике речима: селам елеикум, што значи: мир вама.

Je l'ja to dobro čujem? Zvoni pozdravljenje? Podne je već – cageri su poklopljeni i na našem satu, prate u stopu zvonjavu... Moždard i zato što se naše niko tanje čuje. Od manjeg je zvona. Timi neće ništa kazat. Ako čuje, čuje, a ako ne, ne. Od šubare teško da će moć. Držim Jocu, pa se ne možem prikrstit za pozdravljenje. U sebi ću izmolit... AnđeoGospodnji...Amen

Т. Жигманов, Прид свитом-сага о свиту који нестaje, Судбине су исте у жене Христe, стр. 9. Чикерија, Осиек, 2008.

Или уводни део структуриран овако:

Amen! Etoгac! Fala Bogu, i danas sam mogla izmolit kronicu. Sad mi je još poljubit križ i škapulir Gospe fatimske. Zakačen je na vrv križa, pa visi kraj njeg. Drag mi je. Gospin je. Njoj se od rana utičem. Za svašta. Neudana teta Matilka navikla me da se u nju ne samo u nevoljama uzdam. Razgaljena žena. Bila je trećoredica kod fratara i svake godine početkom veljače odlazila je s našeg salaša kod brata u varoš na devet dana. Uvik baš u devet! Dugo mi nije bilo jasno zašto na devet. Kad sam bila malo veća, kazala mi: Devet dana je i Marija s apoštolima ustrajno

molila posli Isusovog uzašašća... Molila se krunica u Staroj crkvi, a posli je držana propovid. Znalo je doć fratara čak iz Rvatske i Bosne za propovid. Uvijek su niki bili jači na ričima od ovi naši, držala je teta, no to baš nije divanila svakom. U to vrime sam bila mala i bačo me nije pušto da idem s njim, no znala mi je danima posli o svemu pripovidati. Imala je dobru pamet i podikoje je s molenja znala od riči do riči prinit. Slušala sam je ko nikad posli, pa ko da sam i sama bila tamo...

T.Жигманов, Прид свитом-..., Шкапулир наде у вирне Манде, стр. 35. Чикерија, Осијек, 2008.

У датом примеру налазимо за хрватске говорнике карактеристичну употребу икавице². У телефонском разговору идентификација саговорника претходи поздраву. Међутим, осим верских остају нам стари и општи међуљудски поздрави: добар дан и здраво. Њемачка је верзија овога поздрава *Wie gehts*, како вам иде, како иде, или францускога *Comment allez-vous?* Она одговара нашем упитноме поздраву: како је? какво је стање? Пошто је поздрав најчешће рутина, формалност питања има ехо у формалности одговора. На питање “како сте”, наиме, ми отпоздрављају “добро” и онда када нам ништа не иде добро, јер не желимо откривати истину о себи, поготово пред људима које готово и не познајемо. На велику фреквенцију поздрава “како сте”, чује се и овакве коментаре: шта те боли брига како сам, ниси доктор да ти ја одговарам како сам итд Јер, зашто бисмо се, уопште, морали осећати добро и коме морамо полагати рачун о томе .

И уобичајени поздрави могу каткад зближавати. Војвођански су Хрвати пре свега Војвођани. То им је домовина и тога се не могу одрећи. А што се та домовина не налази у Хрватској разлог су бројна историјска збивања на која не могу утицати. Свесни су да припадају хрватској, а не некој другој националној заједници с којима живе у заједничкој Војводини. Треба сарађивати, али и одбијати притиске. Људске се и материјалне жртве временом санирају - као и код природних непогода, али за лечења душевних траума треба много времена и стрпљивих настојања. Једно од таквих је и посебан дан пос-

² Икавски говор (или икавица) један је од трију (четирију)говора хрватског језика уз екавски говор, ијекавски говор, те јекавски говор, икавски говор је назван по изговору јата као гласа и.Икавски у разним облицима је најчешћи тип матерњег говора код западног новоштокавског дијалекта, те славонског дијалекта, које већином говоре Хрвати. Изван Хрватске и БиХ икавица се дијелом још налази на сјеверу Бачке и у Срему, те уопште з Војводини, односно Србији где живе Хрвати, досељени из икавских подручја Хрватске и Босне и Херцеговине.

veћen matеринским језицима. Када се Миле Стојић осврће на питање поздрављања и ословљавања он пише о честом поздраву, који се поред у БиХ и Хрватској с којима су Хрвати у Војводини повезани, такође чује у војвођанских Хрвата: Јеси ли жив? Поздрав је тако најмања мера комуникације у масовноме друштву, која настоји спојити људе различитих надзора. А речник је поздрава најчешће вокабулар испражњеног семантичког знаковља, хербаријум мртвих појмова, излизаних од превелике употребе. Разумљиво је ово виђење. Посебно за војвођанске Хрвате. *Tempora mutant mores*. Задња деценија 20. века је посебно бурна. Дошло је до промене становника градова, као последица померања дошло је и до промене поздрава којима су се користили. Уобичајено *добар дан* и *добро јутро*, као и *довиђења* добили су конотацију. Они су вредели за непознате људе или иноверце, док су за вернике важили верски, али исто тако промењени поздрави. Древни и непосредни поклик *“здрaво”* још пре рата био је оквалификован као партизански и готово избачен из употребе у Хрватској. Три Јеванђеља, пак, наводе да су Исуса ученици ословљавали искључиво тим поздравом (*здрaво, раби*). Данас је у омладинском сленгу, посебно за новопридошле у Војводину из централне Босне, учестао поздрав *воздра*. Млада генерација узима за поздрав тек обичне усклике, какви су енглеско *hi*, или италијанско *сiao*. “Американизирани” поздраве који се изговарају више као птичије гласање: хало, ћао, ћус, а немају никаву поруку нити жељу, не можемо спречити. Људи су подложни помодарству.

Најчешћи, дакле, поздрави Хрвата у Војводини су: *Здрaво! Да си здрав! Здрав био! Добро дошо (дошли)! Добро јутро! Бог добро дао! Добар дан! Добар вече! Лаку ноћ (добро спавајте, добар починак! На здравље! С Богом! Бог с вама! Остајте здрави! Боже дај у здрављу! С Богом док се видимо (до виђења), Срећно!, Сретан пут!, Сретан повратак! Срдачна хвала (хвала лијепа, захваљујем)!* Многи говорници хрватскога језика данас поздрав *Здрaво!*³ не

³ Рећи неком „здрaво” , има ли ишта лепше? Здрaво је и кратки извештај и питање . ја сам здрав, јеси ли ти здрав?Он је уједно и одговор и на уобичајено питање –поздрав:како си? Здрaвље, наше највеће богатство , логично да је прво ословљавање међу људима, посвећено њему. Код нас је питање о стању, како си?” често трансформисано з питање о изгледу , које значи исто : какав си? Одговор „добар сам” значи исто што и добро сам, здрав сам.У књизи Непрестани усхит Паскал Брукнер објашњава да је поздрав „како сте” настао крајем феудализма , као егалитаристичка допуна за поздраве понизности . По једној француској предаји , поздрав „ како си” медицинскога је порекла.

дживљавају, слично као и ословљавање са *другарице* и *друже* (чему ћемо посветити посебну пажњу), као идеолошки обележене. У Војводини се то примећује, јер се жели матерњи језик све више приближити језику већине и сачувати покрајину као ризницу мултијезичности и заједништва. Поздрав *Здраво!* има дугу традицију и у савременој комуникацији није запостављен. *Сервус* (*сербус*) је неформални усмени и писмени поздрав при сретању и на расстанку, који користи један део говорника хрватског језика у Војводини, посебно старије доби. Реч долази из латинског *servus*: “роб” или “слуга” и значи, у кратком облику “Ја сам твој слуга”, или “стојим ти на услузи”. Сервус може користити за поздрављање, или за опроштај.,, Сервус “се посебно користи у породици, те међу пријатељима и познаницима.” Слуга сам покорни “има и благо иронично значење. При дефинисању поздрава као кратких геста које изражавају поштовање, пријатељство или добре жеље при састанку или расстанку људи, лице које поздравља показује своје виђење односа према поздрављеном. Начини поздрава зависе о култури, времену или моди. Вербални поздрав, “Бог”, “здраво”, “добар дан”, “сервус”, “помало”, “живи”, “весело”, “здравни били”, су иу војвођанских Хрвата. Додуше, неки више, неки мање. Невербални поздравни могу бити руковање, пољубац, загрљај, махање руком или климање главом. Поздрав и одздрав:” бок “или” бог “изазива различита мишљења. Једно од објашњења у корист употребе поздрава,, бок”: Загреб је био дуго година град унутар Аустрије, затим Аустро-Угарске. Током времена доселиле су се аустријске управне, војне и делимично индустријске структуре, с њима и утицај аустријске верзије њемачког језика. Грађански трговци према својим клијентима преузимају архаични аустријски поздрав: Меин Буецкен, искварена верзија аустријског немачког језика која се у Загребу читала као мајн бокен, или мој наклон, Загрепчани, најпре трговци и угоститељи, а потом и сви остали пургери, искривили су у Мајн бокн, скидајући шешир при поздраву. Упоредо се појављује и скраћена верзија Бокн (Наклон), из које је настао типични загребачки поздрав Бок. Током времена паралелно су се развијале обе верзије тог поздрава, али и отпоздрави. Тако се јавља и скраћена верзија Бокн или Наклон, а у сусрету је невербално скидање шешира и у другим областима око главног града Хрватске, којег су следили и други како би показивали своју оданост и своје хрватство. Од тога скраћеног Бокн настао је типично загребачки поздрав Бок, с кратким,, о” или каткад двоструким,, о ‘. Обе верзије могле су се још чути код трговаца педесетих година (као и обраћање младићима са нпр “млади госпон” и сл) али се касније “мој наклон” полако

губи под утицајем придошлица с разних страна и губљењем грађанског обиљежја самога града усред бурног мешања становништва. Поздрав и отпоздрав “бок” не постоји стога у Риједи, Сплиту ни у Осиеку. Тамо су неки други утицаји били доминантнији па одтуд тамо “ciao”, “adio” и сл. Придошлице у Загреб, поготово у задњих 60 годи на затекли су поздрав,, бок”. Како често долазе из других провинцијских култура, веза с архаичним аустријско-немачким поздравом код њих није постојала. Уз то, времена су била да се истиче хрватство и припадност једној цркви, па су почели користити израз “бог”, који никакве везе нема с поздравом “бок”. Спомињање Бога у Загребу се користио као отпоздрав на растанку у облику “с Богом”, касније “збогом”, којим желимо некоме да га на путу Бог чува. Бог се користио као поздрав вековима у свим подручјима где су Хрвати живели. Поздрав с веронауке је био “Хваљен Исус” а одздрав “На вијеке”. Јавља се и верзија “Бог дај”, која исто нема везе с “бок”. А избегава се хрватски поздрав и одздрав “Здраво” јер је то “мање хрватски”. А заправо није, јер и најлепша молитва почиње са “здраво”. У Војводини Хрвати слабо користе поздрав *Бог или Бок*. Заступљенији је поздрав *Здраво*. Најстарији и најубичајенији поздрав је “*добар дан*” (*јутро, вече*), који је основни поздрав у већини језика, заправо је некад био. Жеља да поздрављеном дан (јутро, вече) протекне у добром здрављу и ведром расположењу, данас је тек фраза, звук чији смисао више није битан. Некадашња лепо смишљена жеља претворила се тек у код комуникације, чије значење више није предмет семантичке рецепције. У нашим условима оно тек има идејне конотације, јер са њим се не ословљавају, рецимо, верници. “*Добар дан*” је ословљавајући идиом цивилног друштва, баш као и опроштајни израз “*довиђења*”. Верници ће обично у поздрављању истицати своју лојалност или покорност Богу, или верској догми, што је истовремено и лозинка социјалне идентификације. По Стојићевом мишљењу поздрав *Слава Богу* (нем. *Gruess Gott*, енг. *Good bless you*), *Хваљен (био) Исус*, изражавају пре свега припадност једној социјалној групи, у коју нема приступа без претходне иницијације. Понекад су верски поздрав *скраћени (Бог)*, изобличени до непрепознавања. Понекад је помињање Творца у служби националне, а не верске идентификације - поздрав *Бог и Хрвати*, на пример, користи универзално да би афирмисао парцијално. Поздрав, пак, *збогом*, не значи исто што и *довиђења*, *збогом* је трајни, а *довиђења* привремени растанак. Страни поздрав *понекад* имају искључиво поетско значење - енглеско *goodbye*., или италијанско *adio*, најчешће само потврђују парцијалност или ограниченост на један

светоназор. У хрватским брдским динарским пределима чује се већ помињани поздрав “*јеси ли жив*”, као нека врста пароксизма поздрава “*како си*”. Већ сама чињеница да си жив, довољна је за срећу у просторима и времена непрестане погибелји и смрти. Поздрав “*јеси ли жив*” значи колико имаш рана од протекле ноћи и јесу ли оне смртоносне? Одговор је обично “*жив и здрав*”, или, иронично, “*жив клан недоклан*”, што сведочи о посебној суровости простора и живота на њима. Поједина занимања имају уобичајене поздраве. Рибари се поздрављају “*бистро*”, а рудари “*срећно*”. Еуген Јонеско је у драми *Поздрав* истраживао све комуникативне формуле, откривши њихов апсурд. Главни празници у нешем животу имају своје поздраве. Каже се: *срећан рођендан*, *срећан Божић*, *срећна Нова година*, јер се претпоставља: срећа је оно што мањка, она је оно за чим наша душа непрестано трага, а врло ретко проналази.

Разматрајући изразе *друг* и *господин*, у односу на друштвено-политичке поретке, уочава се разлика међу комуникативним заједницама с обзиром на различита споразумевања употребом израза: *друг* или *господин*, односно *другарица* или *госпођа*. Нагласак се ставља на идеологију у погледу завођења ословљавања са *друг*, да би израз *господин* био брисан из комуникације као облик опхођења људи који је класнога карактера. Занимљив је осврт на праксу ословљавања прво *другова* и *другарица*, потом *госпoде* и *госпођа*, без установљеног критеријума вредности и без мере у препознавању у погледу господствености. Интересантна је појава када другови постају господа. Нови бизнисмени, политичари и криминалци комуницирају скоро искључиво мобилним телефоном. Мобители имобилишу непосредно физичко кретање и људско сретане. Изопштени су из поретка општења са другима. Јавља се специфични семиотички код, где се *друг* трансформише у *господина*, без обзира на то што господина никада није ни видио. Реч *друг* означава: 1. мушко или женско лице везано пријатељством (пријатељ); 2. супруг; 3. реч којом се ословљавају чланови политичке странке (у језику партија); и 4. човек који је неком у нечему раван, парњак, премац (Речник српскохрватског књижевног језика). Истиче се да је реч друг праславенскога порекла. Има широко значење, основно је да термин друг, *socius*, живи или општи с ким, или се с њим негде налази. Због праславенскога корена, могу се вршити поређења, тако постоје старословенски *drugъ* и руски *друг*, чешки *druh* с истим значењем (Речник хрватског или српскога језика, Дио ИИ, 1884-1886:794). Реч господин је нешто комплекснијег карактера од речи друг-Господин супл. или господа - 1. човек из 6. грађанске класе (најчешће када долази до ословљавања титуле,

изрицања почасту некоме). 2. Онај који пази на своју спољашњост и понашање, отмен човек, центлмен, 3. школ. учитељ, наставник, 4. Бог; 5. подр. (Са показном заменицом) врста људи (Речник српско хрватског књижевног језика, 1967: 539-40).-Госпођа - 1. удата женска особа из грађанске класе; 2. нпр песнички (због стиха уместо госпођа) удата жена -. У Речнику хрватског или српскога језика стоји да је реч господин као и реч друг праславенска Господо, старословенски господо. Постаје од индоевропске основе гхосподи, што вреди као господар. Реч господ Бог није дошла из обичнога народа, него из црквенога језика. Господин, м. Dominus је с јаче ограниченим значењем, где се изражава као господин само према људима а не и према стварима. Реч је праславенска, старо словенски , *господинь*, руски *господинь*, чешки *hospodin*. У множини то замењује колективни суп стантива - господа. У свим реченицама с речју доминус, говори само о владоцима и црквеним главарима, да би се у данашње време могло казати сваком а не само човеку вишега сталежа. На неким страним језицима каже се: monsieur на француском, sir или mg. на енглеском. Господо - колективни супстантива или множина, али то често није лако. Значење је колективно, када се господа схвати као нешто цело, што нарочито бива када означава: владу, аристократију, интели генцију итд (Речник хрватског или српскога језика, Део ИИИ, 1887-1891: 301). Остаје нам нејасно да ли је реч господа искључиво подразумева колектив мушког рода или се то само тако употребљава. Петар Скок у Етнолошком речнику хрватског или српског језика пише господ, ген. господа и деклинација о, припада сакралном језику 1 ° бог, 2 ° (1395, Истра) феудални господар. У колективном значењу јавља се термин господа (Пара м 1 ° Херр, 2 ° (Црна Гора) владар, 3 ° поседник, власник, 4 ° кућегазда, стопанин (Ибид., 594). Друштвено - културни дискурс израза друг и господин - Колико год речи друг и господин имају устаљено значење у одређеним временским раздобљима, и одговарајућим друштвеним контекстима, не значи да није било специфичних разлика у оквиру једног истог временског континуума, и истоветно културнога контекста, а да не говоримо о разликама у разним временима и контекстима. Поред тога постоје битне разлике међу различитим групацијама, и различитим генерацијама, до разлика међу индивидуама у погледу тога што за све њих значи *друг* или *господин*. *Друг* је нешто што је обично блискије у ословљавању људи него што је ословљавање са *господин*, али ипак мање блиско од ословљавања са *пријатељ*. Постоји ословљавање *другом* некога другог, па иако се исто ословљавање од тог другог не мора одиграти на исти начин. Неко другог може сматрати *другом* без обзира на

то што се не успоставља увек таква повратна реакција, односно да други на исти начин сматра њега *другом*. Веома се широко претпоставља ко се (какав) може сматрати *другом*, све од познаника па до пријатеља. То отежава прецизније одређење значења *друг*. Друго је питање колико је неко *друг*, односно колико се може сматрати другом ако се реално сагледа његов однос, пожртвовање, према оном ко га сматра другом. Изгледа, другова има више манифестно него стварно, односно него што се знају жртвовати као прави другови за друга. Човек се зна и те како преварити у најбољег друга или пријатеља. Ни је ретка пракса изненађења па ни разочарања у *друга* и уопште у другарство. Такође, *другова* споља гледано има на претек, посебно када завладају интереси, па се *друг* чува и пази, све док је на цени. Човек је биће интереса исто толико колико и биће потреба, а неретко је homo homini lupus⁴. Сви изгледају другови кад се поздрављају, „*Ве си друже*“, „*Здраво друже*“ и кад представљају другога, „*Ово ми је друг с посла*“. Поздрављање са *господин* је ређе, али зато неумереније и неодређеније. Зна бити снисходљиво употребљено у корисне сврхе у смислу ваљаће или с једноставним значењем као лепо обучен, па отуд *прави господин*, *рођени господин*, а управљава се с ироничном сврхом, некад у форми запитаности-, „*ко је овај господин*“. Појављује се и уједно *друг* и *господин*, нпр у карактерисање-, „*друже мој, прави си господин да немаш премца*“. *Другарица* је много умеренија у представљању и ословљавању од *друга*, што се може рећи за *госпођу* и за *госпођицу*, можда и због патријархалних односа у којима жене нису заузимале важне, а поготову кључне друштвене позиције. Њихово истицање више је политички неутрално, засновано, пре свега, на лепом изгледу-, „*Вала је права госпођа, била и остала*“; *нема јој равне госпође*, још ако је лепа, згодна, па како онда и не би била госпођа. У војвођанским друштвеним условима специфично је значење термина *господин*, посебно код Хрвата. То је она мушка особа с манирима лепога понашања, поготову опхођења, према другима, пристојног изгледа, али неусиљеног, већ спонтаног и ненаметљивог. Чешћи је случај да човек таквих особина више припада вишим друштвеним слојевима. Строгу друштвену хијерархију у томе погледу донекле мења средњи друштвени слој, пошто зна да више од вишег има манире лепог понашања, манире господствености, то чини са мање усиљености. То се одиграва посебно у мање развијеним друштвима, са нижим прагом цивилизацијских достигнућа.

⁴ Човек човеку вук, према Мила Марков-Шпановић, MAXIMA MINIMIS, MaximaGraf, Петроварадин, 2011.

Постоје и неке категорије људи, са даром господског изгледа и израза, природне отмености. Савремена мода зна код необавештених, без критеријума вредности, да ствара погрешан утисак, па аутоматски модерног проглашава и господственим. Неретко мода разобличава (не) господственост. Мода ословљавања другог човека са *господином*, па био или не био то он, такође открива. У таквим ословљавањима постоји разлика ко јест а ко није *господин*. Значење речи *господин* вуче корен, према хијерархијско-социјалној лествици, од значења речи *господар*. *Господар* је, пре свега и / или пре свих, онај који стоји на врху по хијерархији. Није речено само на основу тога да је неко по рођењу *господин*, иако и тога има. Каже се, „*родила га мајка паметног и доброг*”. А што не би могло, „*господина и лепог*”? Тежња је многих да буду господствени, али то није једноставно. Човек се може обогатити, носити скупоцено и модерно одело, возити луксузан ауто, имати вредну колекцију уметничких слика, али не може купити и господственост. Још мање зато што га зависни људи, нижег друштвеног статуса, ословљавају са *господин*, има материјално благо или важан друштвени и политички статус. У друштвима у којима влада апсолутизам појединац је апсолутни господар. Тако је и ословљаван како од политичке елите окупљене око њега тако и од целог народа. И данас се може чути такво титулирање у народу, ау онима у којима још има рецидива патријархалног менталитета јавља се ословљавање са, „*brate*” уместо с, „*drugo*”. Као да су ту сви људи браћа. Често се истиче, „*moj brate*”, па иако међу таквом браћом не влада увек братска љубав. Има и облик манифестног представљања и најдаљих рођака као најближих рођака, уобичајено с, „*bratom od strica*”, „*bratom od tetke*”, „*bratom od ujaka*” ... То представља утапање у колективистички менталитет заједничког духа, где се сви понашају и узајамно опходе на истоветан начин. Када се надовеже и идеолошко именовање или означавање, онда се то прима као да је у питању природни закон. У Војводини се тако ословљавају и Хрвати. Отуда израз „*drug*” постаје општеприхваћен манир опхођења разних „*drugova*”. У комунистичком друштву, „*господина*” је заменио, „*drug*”. Главни идеолог је истовремено главни *drug*. Само се номинално означавао као *drug*, јер је реално био *господин*. Стога сви други, „*drugovi*”, никако нису, „*господа*”, па били или не били то. Војводина ни је само током владавина ауторитарних личности била политичка култура са изразито ауторитарним вођом, већ и током свих претходника, као и следбеника, иако у различитим друштвенополитичким поретцима. То је још време с изазито партијархалним менталитетом када се *pater familias* јавља као главни

отац друштва и народа. Грађанина као централне фигуре цивилног друштва нема. Политички поредак који почива на ограничавању и разарању цивилног друштва је арбитран и аутократски. Експресија првога својства власти изражава се у нарушавању правне сигурности и слободе грађана; друго својство открива страх и репресију као најчвршће језгро репродукције политичке моћи. Ова два својства политичких поредака треба раздвајати. У историји европских друштава, много већи страх је уливала арбитрана, него аутократска власт. еклатантно се показује на примеру војвођанског друштва у овоме периоду посткомунизма са симулираном транзицијом. Грађанин је одсечен не само од демократије, већ и од могуће самосвести и тиме се губи као грађанин, постаје поданик постојећег политичког поретка. Никако се не може не указати на ословљавање Бога са, „ господ Бог”, што јест оно што приличи божанском бићу које је једно једино као такво и пред чијим лицем се клањају верници ослобађајући се, признавајући их, од свих греха. Господ Бог је признао људски грех од којег се исти човек ослобађа исповедајући се пред бићем невидљивог Бога. Он - Бог је, дакле, господ - Бог којег човек призива као свог творца, а не господара нити друга.

ОДЛАЗАК ДРУГА, ДОЛАЗАК ГОСПОДИНА С ОДЛАСКОМ КОМУНИСТИЧКОГ ПОРЕТКА

Ословљавање са *господин*, *госпођа* и *господа* сматрало се одредницом у опхођењу људи у класном друштву, док је *друг* сасвим прихватљива одредница у односу човека према човеку у тзв. бескласно друштво с комунистичким предзнаком, где се стално пропаганда јединство свих. У комунистичким друштвима, *друг* је био идеолошки предзнак који друговима означава и оне који се не слажу, или чак не воле, у интересу стварања много шире колективно-намештене љубави изван личности, без обзира на то што се баш у љубави афирмише особност. А који је тек све излив идеолошке љубави према главном лидеру као врховном господару који влада свима, а други му се слепо покоравају?! Зашто је он био највећи међу нама друг, док су га сви светски лидери ословљавали *господином*, да би им он исто узвраћао? У ствари, у комунизму није било номинално *9. господина* нити *госпођа* па ни *госпode*, иако они који су наметали у друштву такво ословљавање по неким важним обележјима представљали су главну владајућу господу у друштву. То измишље но дружење без номиналног господовања типична је идеолошка фарса друштва *другова* и *другарица* без иједног *господина* и *госпође*. Друштво у коме су сви мушкарци били *другови*, а све

жене *другарице*, са врховним *господаром*, распало се. Наступање транзицијског процеса произвело је транзицију *друга у господина*. Скоро сви другови преко ноћи, једносмерним преименовањем, постају господа, као да никада ни су ни били другови. Сиротиња, као и они без имало господства, одједном постају господа, да би изгледало као да више има господина него људи, нешто слично друштву другова из претходног периода. Али, у свакодневnoj комуникацији међусобно познатих и непознатих изгледа да је много фреквентнија реч *господин* него што је била реч *друг* у претходном друштву. *Господин* се употребљава и тамо где му је и тамо где му није место и то тако да се слободно можемо питати, ко то онда није *господин*?! Такође, овај израз се једноставно прислања уз неке друге изразе, где једном ни другом није место. Чињеница је да термин *господин* нема идеолошку позадину као што је то имао термин *друг*. Поново ословљавање са, „*господин*” се прихвата као да носи боље услове свакодневне људске егзистенције. Тиме се ремети његов семиотички код, где се значење *господин* посебно по намери употребе тог значења зна злоупотребљавати и погрешно супституирати значењем, „*друг*”. Када бисмо нпр питали многе од доскорашњих другова шта за њих значи термин *господин* и када га у комуникацији ословљавању треба користити а да то има извесну меру, вероватно бисмо наишли на већи број оних који то не знају на прави начин него број оних који то знају и по томе се адекватно опходе према другима. Није потребан посебан интелектуални напор да бисмо учили како семиотички код израза, „*друг и господин*” на просторима, у друштвима доскорашњег комунистичког поретка, конотирају једно специфично идеолошко одређење које се узрочно-последично читује у свакодневnoj друштвеноj пракси. Комуникација с употребом ових термина не одвија се, дакле, спонтано, односно није наста (ја)ла природним процесом, већ је наметнута организованом идеологијом, да би други пут настала разбијањем те идеологије. Тако је претходни јединствени, „*друг*” ишчезнуо и (само)прогласио се „*господином*”, и то и када треба и када не треба. Поставља се питање какав је однос према другом, тј, колико се тај други уважава, како се опходимо према њему, као и колико и како то дајемо до знања другоме коме се обраћамо. Заваравају се сви они који мисле да се узајамни однос заснива само на томе какав је тај други и како се он понаша а не и на томе какви смо ми сами и како се опходимо према другоме. И те како је битно наше понашање и однос према другоме, као што је битан наш став, иако не независан од става другогa према којему смо упућени. Како год било, други је у центру пажње када се одређује наше понашање

и однос према другоме, па и наше ословљавање другог са учтивим изразом, „*господине*”. Ми сами смо други за другог, исто тако као што су они за нас други. Друго је питање колико и како изражавамо меру у опхођењу и ословљавању. У транзицијском раздобљу *господин* је толико завладао у комуникацији да се може рећи да се у томе губи свака мера. Сви су *господин* и *госпођа*. Интересантно је кад се политичари са супротним политичким опцијама у напетој Вербалистици узајамно оптужују, потцењују и стигматизирају, али се ословљавају са *господин*, као што и узајамни контакт скоро не изостаје у било којој јавној прилици, поготову током парламентарног супротстављања мишљења. Такво ословљавање другог, још изразито политичког противника, представља одређени облик еуфемизма, где се други немилосрдно напада, дискредитира, а у исто време ословљава у стилу лепога манира у опхођењу према том другом. Тај својеврсни парадокс није тако својствен ниједној делатности као што је својствен политичком деловању. Та језичка и говорничка агресивност, ма колико била проткана добрим досеткама, представља насиље спрема противника и спрема језика и то тако да умуклост бива респектабилнији од гласности, не само културе говора, већ и културе демократије. Парламентарна ситуација тако зна сличити на траги-комичну представу, која се преко медија преноси пред очима широког грађанства и едукује га (за)вођењем за одређену политичку опцију. Није на равни стицања критичне самосвести, тиме стварања претпоставки за остваривање и јављање резонујући критично јавно мњење, где ће се афирмисати грађанин као слободан и независан политички субјекат (Хабермас, 1969). У томе контексту битно је остваривање зрелога пунољетног грађанина и култивисаног према другоме, био или не био *господин* тај други. Од *господина* па до *друга* па поново од *друга* до *господина* и остајања за сада ту где смо, типичан је пут друштва која су временско раздобље искусила социјалистички (зацртаним правцем према комунизму) друштвено-политички поредак. Нарочито је интересантна појава, на основу феноменолошког уви да, да једно и друго ословљавање, прво, од Другог рата па до урушавања комунистичког поретка крајем 80-их и друго, од урушавања комунизма па све до данас (време транзиције), у тоталу је масовно-колективистичког карактера. Може се претпоставити да је опште ословљавање с *друг* релативно дуже трајало и детерминирало ово друго ословљавање. Чињеница, друго ословљавање долази као последица транзицијске идеологије, као што је прво настало под утицајем одређене идеологије нове вере. Ни је случајно да се народ као маса окреће другом културнији ословљавању другог, у званичном и при-

ватном опхођењу. А што има претеривања у опхођењу на нов начин ни је битно с обзиром на то какав је био претходни неприродан начин ословљавања. Овај нагли и масовни преокрет у начину саобраћања у нечему је сличан масовном окретању вери и цркви после намештеног и диригованог атеизма што су га наметали носиоци нове вере религије.

Закључујемо да се масе лако и једноставно заводе, добровољно прихватају нешто, што им не иде у прилог. У друштвима у којима доминира свест која зна подредити индивидуалну самосвест-нека од таквих друштава су и бивша комунистичка друштва у Европи (једном њеном делу) – повољни су услови за разне манипулације, па и манипулације како ће се, и то обавезујуће, грађани ословљавати у њима. Облици колективне свести нису далеко од неких облика свести масе, који се јављају у савременом добу. У маси се вође уздижу до неслућених размера у свести поданика. Те вође могу падати тако да масе могу по њима газити као да нису ни биле вође: “Јунак, којему је маса клицала, биће изложен руглу, ако га задеси неуспех. Реакција ће бити тим живља, што је престиж већи. Маса тад сматра палог јунака себи равним, освећује се, што се клањала пред надмоћ ношћу, које му више не признаје “(Ле Бон, 1920: 79). Ле Бон прво то подаништво па бес према вођи потенцира:”Верници с бесом разбијају кипове својих старих богова”(Ибид., 80). Морамо бит свесни: како исказивање вере исто тако и рушење вере у своје вође, ни је појава у маси, већ се то одиграва под вођством, било наметнутим било регрутираним из масе. Маса прихвата здраво за готово, мислећи да је измислила или открила ствар онаквом каква она јесте. Тако је настајао израз *друг и господин*. И један и други никли су у маси без аутономије појединаца у маси, под утицајем вођа које прихватају масе истомишљеника. Како се одиграва масовно прихватање идеје од масе: “Идеје које би бранио један човек, после би прихватале масе ; због њих би се покретале државе и узбуђивали континенти “(Бретон, 2000: 41). Прихватање је под притиском масе, без обзира што у добу модерне и постмодерне појединац долази до изражаја. Ред се ствари битно не мења, независно од тога што постоје битне разлике између одређених друштва но политичких система и у њима важећих вредности. Битно је да се масе и кад је значајно и кад је безначајно, лакоопре дељ ују тј. усмјеравају ка владајућем поретку вредности. У комуникацијској пракси тако су настајали и нестајали изрази *друг и господин*, без вредносно-селективних критеријума од оних који су их обвезујући прихватили и практицирали. То се одиграло у друштвима која су ускочила у комунистички друштвено-политички поредак и такође

искочила из њега, без критеријума вредности и без успостављања праве мере у узајамном опхођењу нових грађана. Друг преображен у *господина* не мора волети нови друштвено-политички поредак у односу на стари у којему је било, на неки начин, лагодније живети, како многи Војвођани тврде, а међу њима нарочито Хрвати, који су од тада конститутивног народа постали незнатна мањина и данас су национална заједница, у политичкоме смислу речи.

Mila Markov-Španović¹,

Medicinska škola „Draginja Nikšić” Sremska Mitrovica
Apsolvent-Filozofski fakultet, postdiplomski doktorski studij
hrvatske kulture, kroatistika, Zagreb

POZDRAVLJANJE I OSLOVLJAVANJE VOJVODANSKIH HRVATA - REFLEKSIJA IDENTITETA

Sažetak: Pošto su vojvodanski Hrvati integrirani u korpus hrvatskoga naroda u matičnoj zemlji, a u isto vrijeme i integrirani u društveni život države, odnosno pokrajine, u kojoj žive, pozdravljaju se i oslovljavaju najčešće kako to čine Hrvati gdje god da su. Pokrajina Vojvodina implementirajući zakon o nacionalnim zajednicama vodi brigu da se primjenom reciprociteta i bilateralnim sporazumima osiguraju uvjeti kako bi Hrvati bili zadovoljni u svojoj državi gdje su autohtono stanovništvo. Time se daje prinos kako bi Vojvodina i dalje ostala riznicom multijezičnosti. Najčešći pozdravi Hrvata u Vojvodini su *Dobar dan* (*jutro, večer*), *Zdravo, Bog*, što ovisi o više čimbenika. U radu smo se osvrnuli i na druge pozdrave i odzdrave, posebice na dvojbe kod suvremenika o uporabi pozdrava *Zdravo* i *Bog*, odnosno *Bok* i *prijepora* u svezi s tim. Glede oslovljavanja i tituliranja pozornost smo posvetili nekadašnjoj uporabi *Druže* i *Gospodine*, te njihovu ideološku konotaciju u vremenima u kojima su se uporabljavali ili se još uvijek uporabljavaju. Koristili smo se i djelima hrvatskih književnika iz Vojvodine, a najviše iskustvom i istraživanjem unutar populacije s kojom smo najbliže povezani. Razmatrano je i religijsko pozdravljanje i oslovljavanje, jako ukorijenjeno u Hrvata Vojvodine koji su tijesno povezani sa crkvom, koja ima svoju ulogu u očuvanju identiteta Hrvata. Imenovanje sugovornika u komunikaciji smo posmatrali kao semiotični kod. Odabir sredstava prvenstveno zavisi od odnosa između aktera u komunikaciji, ali značajnu ulogu u tom pogledu imaju još i spol, životna dob, društveni status, ugled, autoritet, bračno stanje, stupanj bliskosti, emocije koje vladaju među sugovornicima itd.

Poglavlje o identitetu uspjeli smo inkorporirati u smislenu cjelinu i dati prinos boljem poznavanju i razumijevanju s drugima s kojima smo u zajedničkom prostoru i vremenu te dijelimo dobro i zlo.

Ključne riječi: pozdravljanje, oslovljavanje, obraćanje, imenovanje osoba, uspostavljanje komunikacije, hrvatski jezik, Hrvati, *Dobar dan*, *Bog*, *drug*, *gospodin*.

UVOD

O pozdravljanju i oslovljavanju u hrvatskome jeziku istražujući Zrinjka Glovacki-Bernardi se koristila literaturom: **Begović, M.** (1965), **Giga Barićeva**, Zagreb, **Zora, Burke, P.** (1994) *Die Kunst des*

¹ Mila Markov-Španović, Vase Čubrilovića 3, 22000 Sremska Mitrovica, e-mail: mila.spanovic022@gmail.com

Gesprächs, u *Reden und Schweigen – Zur Geschichte sprachlicher Identität*, 31-36 Berlin, Kleine kulturwissenschaftliche Bibliothek, Bd. 46., Verlag Klaus Wagenbach, engl. izvornik *The Art of Conversation*, Cambridge, 1993.), Donat, **Zidić, I.** (ur.), (1975), Antologija hrvatske fantastične proze i slikarstva, Zagreb, Svučilišna naklada Liber, **Filipović, I.** (s.a.). Hrvatsko (srpsko)-njemačka besjedovnica – Praktična uputa za one, koji žele da lako nauče pravilno govoriti hrvatskim (srpskim) ili njemačkim jezikom, Zagreb, **Halwachs, D.W.** (2007) Sociolingvistika, u Z. Glovacki-Bernardi, (ur.), *Uvod u lingvistiku*, 217.-245. Zagreb, Školska knjiga, 2. prošireno izdanje, **Linke, A.** (1988), Die Kunst «der guten Unterhaltung»: Bürgertum und Gesprächskultur im 19. Jahrhundert, *Zeitschrift für germanistische Linguistik*, 16, 123-144), **Sornig, K.- Penzinger, Ch.** (2007), Pragmalingvistika.

Rad Z. **Glovacki-Bernardi** (ur.), *Uvod u lingvistiku*, 245-263. Zagreb, Školska knjiga, 2. prošireno izdanje, u povodu sedamdesetoga rođendana profesora Horge zbornik „**Proizvodnja i percepcija govora**“, „**Pozdravljanje i oslovljavanje u svakodnevnom razgovoru**“, urednici zbornika Vesna Mildner i Marko Liker, objavljen u Zagrebu, 2010. u izdanju FFpress, 396.- 406. str. ISBN 978-953-175-351-7 poslužit će nam kao predložak i uzor pri odgovoru na temu: **Pozdravljanja i oslovljavanja vojvodanskih Hrvata - refleksija identiteta, napose otkako su postali nacionalnom manjinom, te skupa s ostalim čine riznicu multietničke Vojvodine.**

Sociolingvističkom aspektu proučavanja jezika svojstveno je vodeće računa o govornoj raznolikosti. Leksičko pozajmljivanje predmet je kontaktne lingvistike koja proučava područje jezičnih dodira i sukoba nastalih kao rezultat jezikâ i kulturâ. Pozajmljenice su izuzetno osjetljiv pokazatelj i jezične i vanjezične stvarnosti određenoga društva. Otpor i jezični purizam bazirani su na predrasudama; međutim, strana leksika ni u kojem pogledu ni je štetna ako prinosi jezičnom sporazumjevanju i ako se uklapa u jezični sustav primaoca. S obzirom na neiscrpne potencijalne i praktične potrebe jezičnoga kazivanja, pogotovo u vrijeme sveopćega duhovnog i tehničkoga razvitka suvremene civilizacije, osnova narodnoga jezičnoga blaga danas je nedovoljna. Zdravo jezično osjećanje prima danas pozajmljenice kao prirodni element jezika, pogotovo kad su u pitanju termini. U svom razvoju hrvatski jezik bio široko otvoren prema pozajmljenicama, ali je zadržao svoj prirodni, narodni lik i osobenost. Pledirajući za ideju multikulturalnosti ili kulturne raznolikosti, kad je u pitanju znanost o čovjeku i njegovom jeziku, treba inzistirati na neukorjenosti, mješanju oblika, na stalnom ustrajavanju na različitosti. Polazeći od određenja određenja razgovora kao sociokulturnoga fenomena temeljenoga na načelu prava na govor

analizirat ćemo dva korpusa. Prvi obuhvaća razgovore s kraja 20. i početka 21. st. u književnim djelima hrvatskih književnika, rođenih u Vojvodini (Vladimira Bošnjaka i Tomislava Žigmanova), koji su sve vrijeme živjeli i djelovali u Vojvo dini, a drugi zabilježene autentične suvremene razgovore. Analizirali smo razgovore realizirane u dva koraka, najčešće kao pozdrav – otpozdrav. Rezultati analize pokazuju da u osnovnoj strukturi razgovornih obrazaca s konca 20. i početka 21. st. te suvremenih razgovora nema razlika. Ustanovljene su bitne razlike u pozdravima i oslovljavanju odražavajući sociokulturni pomak s hijerarhiziranih odnosa u 20. i početkom 21. st. na naglašeno simetričnu suvremenu komunikaciju. Za provjeru navedene teze provede na je analiza razgovornih modela u drugoj polovici 20. st. i prvim desetljećima 21. st. koji su uspoređeni sa suvremenim načinom vođenja razgovora. Dijelom se radi o prilogu povijesnoj pragmatiki, o povijesti jezične uporabe odnosno okvirnih uvjeta i uporabnih normi. Metodološki je ovakav pristup stalnim pre- dmetom teorijskih prijevora, jer pragmatična povijest jezika s obzirom na zadaću rekonstrukcije povijesno uvjetovanih oblika jezičnoga djelovanja uvijek ima poteškoća s izvorima podataka, tako da i njihova interpretacija ostaje problematična. Analizirani korpus sastoji se od dvije knjige nastale u drugoj polovici 20. i početkom 21. st., proznih književnih djela hrvatskih pisaca Vojvodine iz istoga razdoblja; u ovome je članku analiza ograničena na primjere iz djela *E, moj bačo* Vladimira Bošnjaka iz Slankamena i *Prid svitom - saga o svitu koji nestaje* Tomislava Žigmanova iz Subotice. Pri određivanju vrste razgovora polazi se od govornih konstelacija određenih mjestom i vremenom razgovora, brojem sudionika i stupnjem njihova međusobnoga poznavanja, socijalnih uloga, te teme. (Sornig i Penzinger, 2007) Razgovori se sastoje od uvoda, srednjega dijela i završnice, a realiziraju se sljedovima manjih jedinica, a najčešće su posrijedi tri do četiri koraka. Naša je analiza ograničena na svakodnevni razgovor od pretežito dva do četiri koraka. Najjednostavnije se strukture sastoje od pozdrava i otpozdrava:

Nenad se gušio u suzama i nije mu mogao ništa odgovoriti. Tek kada je malo udahnuo svježeg zraka s Fruške Gore , prestao je plakati. Stigao je u kuću predvečer, nekoliko dana prije katoličkog Božića. Pozdravio se sa svojima, popio kavu i rakiju, te odmah nazvao Josipa : - ‘Alo, bačo ! Faljen Isus !

- Jesi li se vratio ?
- Eto, kod kuće sam.
- Odmah dolazim !

Vladimir Bošnjak, *E, moj bačo !* , Maxima, Petrovaradin, 2004.

Čak i pozdravi uobičajeni kao društveno posebni, mogu katkad zblizavati. Pozdravio prijatelja Srbina s : *Faljen Isus!* U kriznim vremenima je li mu mogao bolje izraziti prijateljstvo?!

U posebnim prigodama prijatelji su se pozdravljali njihovim pozdravom. No, postoje pozdravi, za koje većina ni je svjesna da su zajednički. Kad se prisutnim pravoslavicima i muslimanima obrati riječima: «Ja sam katolik i pozdravljam Vas zajedničkim pozdravom: «*Selam aleikum*» to nije samo muslimanski pozdrav, već prastari semitski pozdrav, koji se tako izgovara na semitskom aramejskom jeziku kojim je govorio Isus, pozdravljajući učenike upravo riječima: *selam elikum* što znači: *mir vama*.

Je l' ja to dobro čujem? Zvoni pozdravljenje? Podne je već – cageri su poklopljeni i na našem satu, prate u stopu zvonjavu... Moždar i zato što se naše niko tanje čuje. Od manjeg je zvona. Timi neće ništa kazat. Ako čuje, čuje, a ako ne, ne. Od šubare teško da će moć. Držim Jocu, pa se ne možem prikrstit za pozdravljenje. U sebi ću izmolit... Anđeo Gospodnji... Amen!

T. Žigmanov, *Prid svitom- saga o svitu koji nestaje*, Sudbine su iste u žene Kriste, str. 9. Čikerija, Osijek, 2008.

Ili uvodni dio strukturiran ovako:

*Amen! Etogac! Fala Bogu, i danas sam mogla izmolit krunicu. Sad mi je još poljubiti križ i škapulir Gospe fatimske. Zakačen je na vrv križa, pa visi kraj njega. Drag mi je. Gospin je. Njoj se od rana utičem. Za svašta. Neudana teta Matilka navikla me da se u nju ne samo u nevoljama uzdam. Razgaljena žena. Bila je trećoredica kod fratara i svake godine početkom veljače odlazila je s našeg salaša kod brata u varoš na devet dana. Uvik baš u devet! Dugo mi nije bilo jasno zašto na devet. Kad sam bila malo veća, kazala mi: Devet dana je i Marija s apoštolima ustrajno molila posli Isusovog uzašašća... Molila se krunica u Staroj crkvi, a posli je držana propovid. Znalo je doć fratara čak iz Rvatske i Bosne za propovid. Uvik su niki bili jači na ričima od ovi naši, držala je teta, no to baš nije divanila svakom. U to vrijeme sam bila mala i bačo me nije pušto da idem s njim, no znala mi je danima posli o svemu pripovidati. Imala je dobru pamet i podikoje je s molenja znala od riči do riči print. Slušala sam je ko nikad posli, pa ko da sam i sama bila tamo... T. Žigmanov, *Prid svitom- saga o svitu koji nestaje*, Škapulir nade u virne Mande, str. 35. Čikerije, Osijek, 2008.*

U datom primjeru nalazimo za hrvatske govornike karakterističnu uporabu ikavice². U telefon- skom razgovoru identifikacija sugovornika prethodi pozdravu. **Međutim, osim vjerskih ostaju nam stari i opći međuljudski pozdravi: *dobar dan* i *zdravo*.** Njemačka je inačica ovoga pozdrava *Wie gehts*, kako vam ide, kako ide, ili francusko-ga *Comment allez-vous?* Ona odgovara našem upitnome pozdravu: *kako je? kakvo je stanje?* Pošto je pozdrav najčešće rutina, formalnost pitanja ima eho u formalnosti odgovora. Na pitanje «*kako ste*», naime, mi otpozdravljamo «*dobro*» i onda kada nam ništa ne ide dobro, jer ne želimo otkrivati istinu o sebi, pogotovo pred ljudima koje gotovo i ne poznajemo. Na veliku frekvenciju pozdrava «*kako ste*», čuje se i ovakve komentare: *šta te boli briga kako sam, nisi doktor da ti ja odgovaram kako sam itd.* Jer, zašto bismo se, uopće, morali osjećati dobro i komu moramo polagati račune o tomu.

I uobičajeni pozdravi mogu katkad zblizavati. Vojvođanski su Hrvati prije svega Vojvođani. To im je domovina i toga se ne mogu odreći. A što se ta domovina ne nalazi u Hrvatskoj razlog su brojna povijesna zbivanja na koja ne mogu utjecati. Svjesni su da pripadaju hrvatskoj, a ne nekoj drugoj nacinalnoj zajednici s kojima žive u zajedničkoj Vojvodini. Treba surađivati, ali i odbijati pritiske. Ljudske se i materijalne žrtve vremenom saniraju - kao i kod prirodnih nepogoda, ali za liječenja duševnih trauma treba mnogo vremena i strpljivih nastojanja. Jedno od takovih je i poseban dan posvećen materinskim jezicima. Kada se Mile Stojić osvrće na pitanje pozdravljanja i oslovljavanja on piše o čestom pozdravu, koji se pored u BiH i Hrvatskoj s kojima su Hrvati u Vojvodini povezani, također čuje u vojvođanskih Hrvata: *Jesi li živ?* Pozdrav je tako najmanja mjera komunikacije u masovnome društvu, koja nastoji spojiti ljude različitih nazora. A riječnik je pozdrava najčešće vokabular ispražnjenoga semantičkoga znakovlja, herbarij mrtvih pojmova, izlizanih od prevelike uporabe. Razumljivo je ovo viđenje. Posebice za vojvođanske Hrvate. *Tempora mutant mores.* Zadnje desetljeće 20. st. je posebice burno. Došlo je do promjene stanovnika gradova, kao posljedica gibanja došlo

² Ikavski govor (ili *ikavica*) jedan je od triju (“četiriju”) govora hrvatskoga jezika, uz ekavski govor, ijekavski govor te jekavski govor. Ikavski govor je nazvan po izgovoru jata kao glasa i. Ikavski u raznim inačicama je najčešći tip materinskoga govora kod zapadnoga novoštokavskoga dijalekta te slavonskoga čakavskog dijalekta, koje većinom govore Hrvati. Izvan Hrvatske i BiH ikavica se dijelom još nalazi na sjeveru Bačke i u Srijemu, te općenito u Vojvodini, odnosno Srbiji gdje žive Hrvati, doseljeni iz ikavskih područja Hrvatske i Bosne i Hercegovine

je i do promjene pozdrava kojima su se koristili. Uobičajeno *dobar dan* i *dobro jutro*, kao i *doviđenja* dobili su konotaciju. Oni su vrijedili za nepoznate ljude ili inovjerce, dok su za vjernike važili vjerski, ali isto tako promijenjeni pozdravi. Drevni i neposredni poklik «*zdravo*» još prije rata bio je okvalificiran kao partizanski i gotovo izbačen iz uporabe u Hrvatskoj. Tri Evandjelja, pak, navode da su Isusa učenici oslovljavali isključivo tim pozdravom (*zdravo*, rabbi). Danas je u omladinskom slengu, posebice za novopridošle u Vojvodinu iz centralne Bosne, učestao pozdrav *vozdra*. Mlada generacija uzima za pozdrav tek obične usklikе, kakvi su englesko *hi*, ili talijansko *ciao*. **«Amerikanizirane» pozdrave koji se izgovaraju više kao ptičije glasanje: halo, čao, ćus, a nemaju nikavu poruku niti želju, ne možemo spriječiti. Ljudi su podložni pomodarstvu.** Najčešći dakle, pozdravi Hrvata u Vojvodini su: *Zdravo! Da si zdrav! Zdrav bio! Dobro došo (došli)! Dobro jutro! Bog dobro dao! Dobar dan! Dobar večer! Laku noć (dobro spavajte, dobar počinak! Na zdravlje! S Bogom! Bog s vama! Ostajte zdravi! Bože daj u zdravlju! S Bogom dok se vidimo (do viđenja), Sretno!, Sretan put!, Sretan povratak! Srdačna hvala (hvala lijepa, zahvaljujem)!* Mnogi govornic hrvatskoga jezika danas pozdrav *Zdravo!*³ ne doživljavaju, slično kao i oslovljavanje s *drugarice* i *druže* (čemu ćemo posvetiti posebnu pozornost), kao ideologijski obilježene. U Vojvodini se to primjećuje, jer se želi materinski jezik sve više približiti jeziku većine i sačuvati pokrajinu kao riznicu multijezičnosti i zajedništva. Pozdrav *Zdravo!* ima dugu tradiciju i u suvremenoj komunikaciji ni je zapostavljen. Servus (serbus) je neformalni usmeni i pismeni pozdrav pri susretanju i na rastanku, koji koristi jedan dio govornika hrvatskoga jezika u Vojvodini, napose starije dobi. Riječ dolazi iz latinskoga *servus*: “rob” ili “sluga” i znači, u kratkom obliku “Ja sam tvoj sluga”, ili “stojim ti na usluzi”. Servus može koristiti za pozdravljanje, ili za oprostaj. „Servus” se napose koristi u obitelji, te među prijateljima i poznanicima. “Sluga sam pokorni” ima i blago ironično značenje. Pri definiranju pozdrava kao kratkih gesta koje izražavaju poštovanje, prijatelj-

³ Reći nekome “zdravo”, ima li išta ljepše? Zdravo je i kratki izvještaj i pitanje: ja sam zdravo, jesi li ti zdravo? On je ujedno i odgovor i na uobičajeni upit-pozdrav: kako si? Zdravlje, naše najveće bogatstvo, logično da je prvo oslovljavanje među ljudima posvećeno njemu. U nas je pitanje o stanju “kako si?” često transformirano u pitanje o izgledu, koje znači isto: kakav si? Odgovor “dobro sam” znači isto što i dobro sam, zdravo sam. U knjizi *Neprestani ushit* Pascal Bruckner objašnjava da je pozdrav “kako ste” nastao krajem feudalizma, kao egalitaristički nadomjestak za pozdrave poniznosti. Prema jednoj francuskoj predaji, pozdrav “kako si” medicinskoga je podrijetla.

stvo ili dobre želje pri sastanku ili rastanku ljudi, osoba koja pozdravlja pokazuje svoje viđenje odnosa prema pozdravljenom. Načini pozdra va ovise o kulturi, vremenu ili modi. Verbalni pozdrav, “Bog”, “bok”, “dobar dan”, “servus”, “pomalo”, “živia”, “veselo”, “zdravi bili”, su i u vojvodanskih Hrvata. Doduše, neki više, neki manje. Neverbalni pozdravi mogu biti rukovanje, poljubac, zagrljaj, mahanje rukom ili klimanje glavom. Pozdrav i odzdrav: “bok” ili “bog” izaziva različita mišljenja. Jedno od objašnjenja u korist uporabe pozdrava „*bok*”: Zagreb je bio dugo godina grad unutar Austrije, zatim Austro-Ugarske. Tijekom vremena doselile su se austrijske upravne, vojne i djelomice industrijske strukture, s njima i utjecaj austrijske verzije njemačkoga jezika. Građanski trgovci prema svojim klijentima preuzimaju arhaični austrijski pozdrav: *Mein Buecken*, iskvarena verzija austrijskoga njemačkoga jezika koja se u Zagrebu čitala kao *majn boken*, ili *moj naklon*, Zagrepčani, najprije trgovci i ugostitelji, a potom i svi ostali purgeri, iskrivili su u *Majn bokn*, skidajući šešir pri pozdravu. Usporedo se pojavljuje i skraćena verzija *Bokn (Naklon)*, iz koje je nastao tipični zagrebački pozdrav *Bok* Tijekom vremena paralelno su se razvijale obje verzije tog pozdrava, ali i otpozdrava. Tako se javlja i skraćena verzija *Bokn ili Naklon*, a u susretu je neverbalno skidanje šešira i u drugim područjima oko glavnoga grada Hrvatske, kojega su slijedili i drugi kako bi pokazivali svoju odanost i svoje hrvatstvo. Od toga skraćenoga *Bokn* nastao je tipično zagrebački pozdrav *Bok*, s kratkim „o” ili katkad dvostrukim „o”. Obje verzije mogle su se još čuti kod trgovaca pedesetih godina (kao i obraćanje mladićima s npr. “*mladi gospon*” i sl.) ali se kasnije “*moj naklon*” polako gubi pod utjecajem pridošlica s raznih strana i gubljenjem građanskog obilježja samoga grada usred burnoga miješanja stanovništva. Pozdrav i otpozdrav “*bok*” ne postoji stoga u Rijeci, Splitu ni u Osijeku. Tamo su neki drugi utjecaji bili dominantniji pa odtud tamo “*ćao*”, “*adio*” i sl. Pridošlice u Zagreb, pogotovo u zadnjih 60 godina zatekli su pozdrav „*bok*”. Kako često dolaze iz drugih provincijskih kultura, veza s arhaičnim austrijsko-njemačkim pozdravom kod njih ni je postojala. Uz to, vremena su bila da se ističe hrvatstvo i pripadnost jednoj crkvi, pa su počeli koristiti izraz “*bog*”, koji nikakve veze nema s pozdravom “*bok*”. Spominjanje Boga u Zagrebu se koristio kao otpozdrav na rastanku u obliku “*s Bogom*”, kasnije “*zbogom*”, kojim želimo nekome da ga na putu Bog čuva. *Bog* se koristio kao pozdrav stoljećima u svim područjima gdje su Hrvati živjeli. Pozdrav s vjeronauka je bio “*Hvaljen Isus*” a otpozdrav “*Na vijeke*”. Javlja se i verzija “*Bog daj*”, koja isto nema veze s “*bok*”. A izbjegava se hrvatski pozdrav i otpozdrav “*Zdravo*” jer je to “*manje hrvatski*”. A zapravo ni je, jer i najljepša molitva počinje sa «*zdravo*».

U Vojvodini Hrvati slabo koristi pozdrav *Bog ili Bok*. Zastupljeniji je pozdrav *Zdravo*. Najstariji i najuobičajeniji pozdrav je «*dobar dan*» (*jutro, večer*), koji je temeljni pozdrav u većini jezika, zapravo je nekad bio. Želja da pozdravljenom dan (jutro, večer) protekne u dobrom zdravlju i vedrom raspoloženju, danas je tek fraza, zvuk čiji smisao više ni je bitan. Nekadašnja lijepo smišljena želja pretvorila se tek u kôd komunikacije, čije značenje više ni je predmetom semantičke recepcije. U našim uvjetima ono tek ima idejne konotacije, jer s njim se ne oslovljavaju, recimo, vjernici. «*Dobar dan*» je oslovljavajući idiom civilnoga društva, baš kao i oprostajni izraz «*doviđenja*». Vjernici će obično u pozdravljanju isticati svoju lojalnost ili pokornost Bogu, ili vjerskoj dogmi, što je istodobno i lozinka socijalne identifikacije. Po Stojićevom motrištu pozdravi *Slava Bogu* (njem. *Gruess Gott*, eng. *Good bless you*), *Hvaljen (bio) Isus*, izražavaju prije svega pripadnost jednoj socijalnoj skupini, u koju nema pristupa bez prethodne inicijacije. Katkad su vjerski pozdravi skraćeni (*Bog*), izobličeni do neprepoznavanja. Katkad je pominjanje Tvorca u službi nacionalne, a ne vjerske identifikacije - pozdrav *Bog i Hrvati*, primjerice, koristi univerzalno da bi afirmirao parcijalno. Pozdrav, pak, *zbogom*, ne znači isto što i *doviđenja*, zbogom je trajni, a doviđenja privremeni rastanak. Strani pozdravi katkad imaju isključivo poetsko značenje - englesko *goodbye*, ili talijansko *adio*, najčešće samo potvrđuju parcijalnost ili ograničenost na jedan svjetonazor. U hrvatskim brdskim dinarskim predjelima čuje se već pominjani pozdrav «*jesi li živ*», kao neka vrsta paroksizma pozdrava «*kako si*». Već sama činjenica da si živ, dovoljna je za sreću u prostorima i vremenima neprestane pogibelji i smrti. Pozdrav «*jesi li živ*» znači koliko imaš rana od protekle noći i jesu li one smrtonosne? Odgovor je obično «*živ i zdrav*», ili, ironično, «*živ klan nedoklan*», što svjedoči o iznimnoj surovosti prostora i života na njima. Pojedina zanimanja imaju uobičajene pozdrave. Ribari se pozdravljaju «*bistro*», a rudari «*sretno*». Eugène Ionesco je u drami *Pozdravi* istraživao sve komunikacijske formule, otkrivši njihov apsurd. Glavni blagdani u nešemu životu imaju svoje pozdrave. Kaže se: sretan rođendan, sretan Božić, sretna Nova godina, jer se predmnijeva: sreća je ono što manjka, ona je ono za čim naša duša neprestano traga, a vrlo rijetko pronalazi.

Razmatrajući izraze *drug* i *gospodin*, u odnosu na društveno-političke poretke, uočava se razlika među komunikacijskim zajednicama s obzirom na različita sporazumijevanja uporabom izraza: *drug* ili *gospodin*, odnosno *drugarica* ili *gospođa*. Naglasak se stavlja na ideologiju u pogledu zavođenja oslovljavanja s *drug*, da bi izraz *gospodin* bio brisan iz komunikacije kao oblik ophođenja ljudi koji je klasnoga karaktera. Zanimljiv je osvrt na praksu oslovljavanja prvo *drugo va* i *drugarica*,

potom *gospode i gospođa*, bez ustanovljenoga kriterija vrijednosti i bez mjere u prepoznavanju u pogledu gospodstvenosti. Interesantna je pojava kada *drugovi* postaju *gospoda*. Novi biznismeni, političari i kriminalci komuniciraju skoro isključivo mobitelom. Mobiteli imo biliraju neposredno fizičko kretanje i ljudsko sretanje. Izopćeni su iz poretka općenja s drugima. Javlja se specifični semiotički kôd, gdje se *drug* transformira u *gospodina*, bez obzira na to što *gospodina* nikada nije ni vidio. Riječ *drug* označava: 1. mušku ili žensku osobu vezanu prijateljstvom (prijatelj); 2. suprug; 3. riječ kojom se oslovljavaju članovi političke stranke (u jeziku partija); i 4. čovjek koji je nekom u nečemu ravan, parnjak, premac (Rečnik srpskohrvatskog književnog jezika). Ističe se da je riječ *drug* praslavenskoga podrijetla. Ima široko značenje, osnovno je da termin *drug*, m. socius, živi ili opći s kim, ili se s njim negdje nalazi. Zbog praslavenskoga korjena, mogu se vršiti usporedbe, tako postoje staroslavenski *дpyгъ* i ruski *дpyг*, češki *druh* s istim značenjem (Rječnik hrvatskog ili srpskoga jezika, Dio II, 1884-1886:794). Riječ *gospodin* je nešto kompleksnijega karaktera od riječi *drug*. -*Gospodin* supl. ili *gospoda* – 1. čovjek iz građanske klase (najčešće kada dolazi do oslovljavanja titule, izricanja počasti nekome). 2. Onaj koji pazi na svoju vanjštinu i ponašanje, otmjen čovjek, džentlmen; 3. škol. učitelj, nastavnik; 4. Bog; 5. podr. (s pokaznom zamjenicom) vrsta ljudi (Rečnik srpsko hrvatskog književnog jezika, 1967: 539-40). -*Gospoda* – 1. udana ženska osoba iz građanske klase ; 2. npr. pjesnički (zbog stiha umjesto *gospođa*) udata žena – . U Rječniku hrvatskog ili srpskoga jezika stoji da je riječ *gospodin* kao i riječ *drug* praslavenska *gōspōd*, staroslavenski *zocnodъ*. Postaje od indoeuropske osnove *ghospodi*, što vrijedi kao gospodar. Riječ *gospod* Bog nije došla iz običnoga naroda, nego iz crkvenoga jezika. *Gospodin*, m. Dominus je s jače ograničenim značenjem, gdje se izražava kao *gospodin* samo prema ljudima a ne i prema stvarima. Riječ je praslavenska, staroslovenski *zocnodинь*, ruski *zocnodинь*, češki *hospodin*. U množini to zamjenjuje kolektivni supstantiv – *gospoda*. U svim rečenicama s rječju *dominus*, govori samo o vladaocima i crkvenim glavarima, da bi se u današnje vrijeme moglo kazati svakom a ne samo čovjeku višega staleža. Na nekim stranim jezicima kaže se: *monsieur* na francuskom, *sir* ili *mr.* na engleskom. *Gospoda* – kolektivni supstantiv ili množina, ali to često ni je lako. Značenje je kolektivno, kada se *gospoda* shvati kao nešto cijelo, što osobito biva kada označava: vladu, aristokraciju, inteligenciju itd.

(Rječnik hrvatskog ili srpskoga jezika, Dio III, 1887-1891: 301). Ostaje nam nejasno je li riječ *gospoda* isključivo podrazumijeva kolektiv muškog roda ili se to samo tako uporabljava. Petar Skok u Etnologijskom rječniku hrvatskog ili srpskoga jezika piše *gospod*,

gen. *gospoda* i deklinacija o, pripada sakralnom jeziku 1° bog, 2° (1395, Istra) feudalni gospodar. U kolektivnom značenju javlja se termin *gospoda* (P–*ara* m 1° Herr, 2° (Crna Gora) *vladar*, 3° *posjednik*, *vlasnik*, 4° *kućegazda*, *stopanin* (Ibid., 594). Društveno – kulturni diskurs izraza *drug* i *gospodin* - Koliko god riječi *drug* i *gospodin* imaju ustaljeno značenje u određenim vremenskim razdobljima, i odgovarajućim društvenim kontekstima, ne znači da ni je bilo specifičnih razlika u okviru jednog istoga vremenskoga kontinuuma, i istovjetnoga kulturnoga konteksta, a da ne govorimo o razlikama u raznim vrijeme- nima i kontekstima. Pored toga postoje bitne razlike među različitim grupacijama, i različitim generacijama, do razlika među individuama u pogledu toga što za sve njih znači *drug* ili *gospodin*. *Drug* je nešto što je obično bliskije u oslovljavanju ljudi nego što je oslovljavanje s *gospodin*, ali ipak manje blisko od oslovljavanja s *prijatelj*. Postoji oslovljavanje *drugom* nekoga drugoga, pa iako se isto oslovljavanje od tog drugog ne mora odigrati na isti način. Netko drugog može smatrati *drugom* bez obzira na to što se ne uspostavlja uvijek takva povratna reakcija, odnosno da drugi na isti način smatra njega *drugom*. Vrlo se široko predmnijeva tko se (kakav) može smatrati *drugom*, sve od poznanika pa do prijatelja. To otežava preciznije određenje značenja *drug*. Drugo je pitanje koliko je netko *drug*, odnosno koliko se može smatrati *drugom* ako se realno sagleda njegov odnos, požrtvovanje, prema onom tko ga smatra *drugom*. Izgleda, *drugova* ima više manifestno nego stvarno, odnosno nego što se znaju žrtvovati kao pravi *drugovi* za *druga*. Čovjek se zna i te kako prevariti u najboljega *druga* ili prijatelja. Ni je rijetka praksa iznenađenja pa ni razočaranja u *druga* i uopće u drugarstvo. Također, *drugova* izvana gledano ima na pretek, posebice kada zavladaju interesi, pa se *drug* čuva i pazi, sve dok je na cijeni. Čovjek je biće interesa isto toliko koliko i biće potreba, a nerijetko je homo homini lupus⁴. Svi izgledaju *drugovi* kad se pozdravljaju „*De si družē*“, „*Zdravo družē*“ i kad predstavljaju drugoga „*Ovo mi je drug s posla*“. Pozdravljanje s *gospodin* je rjeđe, ali stoga neumjerenije i neodređenije. Zna biti snishodljivo uporabljeno u korisne svrhe u smislu valjat će ili s jednostavnim značenjem kao lijepo obučen, pa otud *pravi gospodin*, *rođeni gospodin*, a upravlja se s ironičnom svrhom, nekad u formi zapitanosti–„*tko je ovaj gospodin*“. Pojavljuje se i *ujedno drug* i *gospodin*, npr. u karakteriziranju–„*družē moj*, *pravi si gospodin da nemaš premca*“. *Drugarica* je mnogo umjerenija u predstavljanju i oslovljavanju od *druga*, što se može reći za *gospođu* i za *gospođicu*, možda i zbog

⁴ čovjek čovjeku vuk, prema Mila Markov-Španović, MAXIMA MINIMIS, MaximaGraf, Petrovaradin, 2011.

patrijarhalnih odnosa u kojima žene ni su zauzimale važne, a pogotovu ključne društvene pozicije. Njihovo isticanje više je politički neutralno, zasnovano, prije svega, na lijepom izgledu: „*Vala je prava gospođa, bila i ostala*”; *nema joj ravne gospođe*, još ako je lijepa, zgodna, pa kako onda i ne bi bila gospođa. U vojvođanskim društvenim uvjetima specifično je značenje termina *gospodin*, napose kod Hrvata. To je ona muška osoba s manirima lijepoga ponašanja, pogotovu ophođenja, prema drugima, pristojnog izgleda, ali ne usiljenog, već spontanog i nenametljivog. Češći je slučaj da čovjek takvih osobina više pripada višim društvenim slojevima. Stroga društvenu hijerarhiju u tome pogledu donekle mijenja srednji društveni sloj, pošto zna više od višeg imati manire lijepoga ponašanja, manire gospodstvenosti i to čini s manje usiljenosti. To se odigrava posebice u manje razvijenim društvima, s nižim pragom civilizacijskih postignuća. No, postoje i neke kategorije ljudi, s darom gospodskog izgleda i izraza, prirodne otmjenosti. Suvremena moda zna kod neobavještenih, bez kriterija vrijednosti, stvarati pogrešan dojam, pa automatski modernog proglašavati i gospodstvenim. Nerijetko moda razobličava (ne)gospodstvenost. Moda oslovljavanja drugoga čovjeka s *gospodinom*, pa bio ili ne bio to on, također otkriva. U takvim oslovljavanjima postoji razlika tko jest a tko ni je *gospodin*. Značenje riječi *gospodin* vuče korijen, prema hijerarhijsko-socijalnoj ljestvici, od značenja riječi *gospodar*. Gospodar je, prije svega i/ili prije svih, onaj koji stoji na vrhu po hijerarhiji. Ni je rečeno samo na osnovu toga da je netko po rođenju *gospodin*, iako i toga ima. Kaže se, „rodila ga majka pametnog i dobrog”. A što ne bi moglo, „*gospodina* i lijepog”? Težnja je mnogih biti gospodstveni, ali to ni je jednostavno. Čovjek se može obogatiti, nositi skupocjeno i moderno odijelo, voziti luksuzan auto, imati vrijednu kolekciju umjetničkih slika, ali ne može kupiti i gospodstvenost. Još manje stoga što ga zavisni ljudi, nižeg društvenoga statusa, oslovljavaju s *gospodin*, ima materijalno blago ili važan društveni i politički status. U društvima u kojima vlada apsolutizam pojedinac je apsolutni gospodar. Tako je i oslovljavan kako od političke elite okupljene oko njega tako i od cijeloga naroda. I danas se može čuti takvo tituliranje u narodu, a u onima u kojima još ima recidiva patrijarhalnog mentaliteta javlja se oslovljavanje s „*brate*” umjesto s „*druže*”. Kao da su tu svi ljudi braća. Često se ističe „*moj brate*”, pa iako među takvom braćom ne vlada uvijek bratska ljubav. Ima i oblik manifestnog predstavljanja i najdaljih rodaka kao najbližih rodaka, uobičajeno s „*bratom od strica*”, „*bratom od tetke*”, „*bratom od ujaka*”... To predstavlja utapanje u kolektivistički mentalitet zajedničkog duha, gdje se svi ponašaju i uzajamno ophode na istovjetan način. Kada se nadoveže i ideološko imenovanje ili označavanje, onda se to

prima kao da je u pitanju prirodni zakon. U Vojvodini se tako oslovljavaju i Hrvati. Otuda izraz „*drug*” postaje općeprihvaćen manir ophođenja raznih „drugova”. U komunističkom društvu „*gospodina*” je zamijenio „*drug*”. Glavni ideolog je istovremeno glavni drug. Samo se nominalno označavao kao *drug*, jer je realno bio *gospodin*. Stoga svi drugi „*drugovi*”, nikako ni su „*gospoda*”, pa bili ili ne bili to. Vojvodina ni je samo tijekom vladavina autoritarnih ličnosti bila politička kultura sa izrazito autoritarnim vođom, već i tijekom svih prethodnika, kao i sljedbenika, iako u različitim društvenopolitičkim poretcima. To je još vrijeme s izazito partijarhalnim mentalitetom kada se pater familias javlja kao glavni otac društva i naroda. Građanina kao središnje figure civilnoga društva nema. Politički poredak koji počiva na ograničavanju i razaranju civilnoga društva je arbitraran i autokratski. Ekspresija prvoga svojstva vlasti izražava se u narušavanju pravne sigurnosti i slobode građana; drugo svojstvo otkriva strah i represiju kao najčvršće jezgro reprodukcije političke moći. Ova dva svojstva političkih poredaka treba razdvajati. U povijesti europskih društava, mnogo veći strah je ulijevala arbitrarna, nego autokratska vlast. eklatantno se pokazuje na primjeru vojvođanskoga društva u ovome razdoblju postkomunizma sa simuliranom tranzicijom. Građanin je odsječen ne samo od demokracije, već i od moguće samosvijesti i time se gubi kao građanin, postaje podanik postojećega političkoga poretka. Nikako se ne može ne ukazati na oslovljavanje Boga sa „*gospod Bog*”, što jest ono što priliči božanskom biću koje je jedno jedino kao takvo i pred čijim licem se klanjaju vjernici oslobađajući se, priznavajući ih, od svih grijeha. Gospod Bog je priznao ljudski grijeh od kojega se isti čovjek oslobađa ispovije-dajući se pred bićem nevidljivoga Boga. On - Bog je, dakle, *gospod* - Bog kojega čovjek priziva kao svojega tvorca, a ne gospodara niti druga.

ODLAZAK DRUGA, DOLAZAK GOSPODINA S ODLASKOM KOMUNISTIČKOG PORETKA

Oslovljavanje s *gospodin*, *gospoda* i *gospoda* smatralo se odrednicom u ophođenju ljudi u klasnom društvu, dok je *drug* sasvim prihvatljiva odrednica u odnosu čovjeka prema čovjeku u tzv. besklasnim društvima s komunističkim predznakom, gdje se stalno propaga ra jedinstvo svih. U komunističkim društvima, *drug* je bio ideološki predznak koji *drugovima* označava i one koji se ne slažu, ili čak ne vole, u interesu stvaranja mnogo šire kolektivno-namje štene ljubavi izvan ličnosti, bez obzira na to što se baš u ljubavi afirmira osobnost. A koji je tek sve izljev ideološke ljubavi prema glavnome lideru kao vrhovnom gospo-

daru koji vlada svima, a drugi mu se slijepo pokoravaju?! Zašto je on bio najveći među nama *drug*, dok su ga svi svjetski lideri oslovljavali *gospodinom*, da bi im on isto uzvraćao? U stvari, u komunizmu ni je bilo nominalno *gospodina* niti *gospođe* pa ni *gospode*, iako oni koji su nametali u društvu takvo oslovljavanje po nekim važnim obilježjima predstavljali su glavnu vladajuću *gospodu* u društvu. To izmišljeno druženje bez nominalnoga gospodovanja tipična je ideološka farsa društva *drugova* i *drugarica* bez ijednog *gospodina* i *gospođe*. Društvo u kojemu su svi muškarci bili *drugovi*, a sve žene *drugarice*, sa vrhovnim gospodarom, raspalo se. Nastupanje tranzicijskog procesa proizvelo je tranziciju *druga* u *gospodina*. Skoro svi *drugovi* preko noći, jedno-smjernim preimenovanjem, postaju *gospoda*, kao da nikada ni su ni bili *drugovi*. Sirotinja, kao i oni bez imalo gospodstva, odjednom postaju *gospoda*, da bi izgledalo kao da više ima *gospodina* nego ljudi, nešto slično društvu *drugova* iz prethodnoga razdoblja. Ali, u svakodnevnoj komunikaciji međusobno poznatih i nepoznatih izgleda da je mnogo frekventnija riječ *gospodin* nego što je bila riječ *drug* u prethodnom društvu. *Gospodin* se uporabljava i tamo gdje mu je i tamo gdje mu ni je mjesto i to tako da se slobodno možemo pitati, tko to onda nije *gospodin*?! Također, ovaj izraz se jednostavno prislanja uz neke druge izraze, gdje jednom ni drugom ni je mjesto. Činjenica je da termin *gospodin* nema ideološku pozadinu kao što je to imao termin *drug*. Ponovno oslovljavanje s „*gospodin*” se prihvata kao da nosi bolje uvjete svakodnevne ljudske egzistencije. Time se remeti njegov semiotički kôd, gdje se značenje *gospodin* posebice po namjeri uporabe tog značenja zna zlouporabljavati i pogrešno supstituirati značenjem „*drug*”. Kada bismo npr. pitali mnoge od doskorašnjih *drugova* šta za njih znači termin *gospodin* i kada ga u komunikaciji oslovljavanju treba koristiti a da to ima izvjesnu mjeru, vjerojatno bismo naišli na veći broj onih koji to ne znaju na pravi način nego na broj onih koji to znaju i po tomu se adekvatno ophode prema drugima. Ni je potreban poseban intelektualni napor da bismo uočili kako semiotički kôd izraza „*drug* i *gospodin*” na prostorima, u društvima doskorašnjeg komunističkoga poretka, konotiraju jedno specifično ideološko određenje koje se uzročno-posljedično očituje u svakodnevnoj društvenoj praksi. Komunikacija s uporabom ovih termina ne odvija se, dakle, spontano, odnosno ni je nastaja)la prirodnim procesom, već je nametnuta organiziranom ideologijom, da bi drugi put nastala razbijanjem te ideologije. Tako je prethodni jedinstveni „*drug*” iščeznuo i (samo)proglasio se „*gospodinom*”, i to i kada treba i kad ne treba. Postavlja se pitanje kakav je odnos prema drugom, tj., koliko se taj drugi uvažava, kako se ophodimo prema njemu, kao i koliko i kako to dajemo do znanja drugome kome se obraćamo.

Zavaravaju se svi oni koji misle da se uzajamni odnos zasniva samo na tome kakav je taj drugi i kako se on ponaša a ne i na tomu kakvi smo mi sami i kako se ophodimo prema drugome. I te kako je bitno naše ponašanje i odnos prema drugome, kao što je bitan naš stav, iako ne nezavisan od stava drugoga prema kojemu smo upućeni. Kako god bilo, drugi je u središtu pozornosti kada se određuje naše ponašanje i odnos prema drugome, pa i naše oslovljavanje drugoga s učtivim izrazom „*gospodine*”. Mi sami smo drugi za drugog, isto tako kao što su oni za nas drugi. Drugo je pitanje koliko i kako izražavamo mjeru u ophođenju i oslovljavanju. U tranzicijskome razdoblju *gospodin* je toliko zavladao u komunikaciji da se može reći da se u tome gubi svaka mjera. Svi su *gospodini* i *gospođe*. Interesantno je kad se političari sa suprotnim političkim opcijama u napetoj verbalistici uzajamno optužuju, potcjenjuju i stigmatiziraju, ali se oslovljavaju s *gospodin*, kao što i uzajamni kontakt skoro ne izostaje u bilo kojoj javnoj prilici, pogotovu tijekom parlamentarnoga suprotstavljanja mišljenja. Takvo oslovljavanje drugog, još izrazito političkoga protivnika, predstavlja određeni oblik eufemizma, gdje se drugi nemilosrdno napada, diskreditira, a u isto vrijeme oslovljava u stilu lijepoga manira u ophođenju prema tom drugom. Taj svojevrsni paradoks ni je tako svojstven nijednoj djelatnosti kao što je svojstven političkom djelovanju. Ta jezična i govornička agresivnost, ma koliko bila protkana dobrim dosjetkama, predstavlja nasilje spram protivnika i spram jezika i to tako da umuklost biva respektabilnija od glasnosti, ne samo kulture govora, već i kulture demokracije. Parlamentarna situacija tako zna sličiti na tragi-komičnu predstavu, koja se preko medija prenosi pred očima širokoga građanstva i educira ga (za)vođenjem za određenu političku opciju. Ni je na ravni stjecanja kritične samosvijesti, time stvaranja pretpostavki za ostvarivanje i javljanje rezonujuće-kritičnog javnoga mnijenja, gdje će se afirmirati građanin kao slobodan i nezavistan politički subjekat (Habermas, 1969). U tome kontekstu bitno je ostvarivanje zreloga punoljetnoga građanina i kultiviranoga prema drugome, bio ili ne bio *gospodin* taj drugi. Od *gospodina* pa do *druga* pa ponovno od *druga* do *gospodina* i ostajanja za sada tu gdje smo, tipičan je put društava koja su vremenjsko razdoblje iskusila socijalistički (zacrtnim pravcem prema komunizmu) društveno-politički poredak. Napose je interesantna pojava, na osnovu fenomenološkog uvida, da jedno i drugo oslovljavanje, prvo, od Drugog rata pa do urušavanja komunističkog poretka krajem 80-ih i drugo, od urušavanja komunizma pa sve do danas (vrijeme tranzicije), u totalu je masovno-kolektivističkoga karaktera. Može se pretpostaviti da je opće oslovljavanje s *drug* relativno duže trajalo i determiniralo ovo drugo oslovljavanje. Činjenica, drugo oslovljavanje dolazi kao posljedica tranzi-

cijske ideologije, kao što je prvo nastalo pod utjecajem određene ideologije nove vjere. Ni je slučajno da se narod kao masa okreće drugom kulturnijem oslovljavanju drugog, u zvaničnom i privatnom ophođenju. A što ima pretjerivanja u ophođenju na nov način ni je bitno s obzirom na to kakav je bio prethodni neprirodan način oslovljavanja. Ovaj nagli i masovni preokret u načinu saobraćanja u nečemu je sličan masovnom okretanju vjeri i crkvi poslije namještenog i dirigitiranog ateizma što su ga nametali nositelji nove vjere religije.

Zaključujemo da se mase lako i jednostavno zavode, dobrovoljno prihvaćaju nešto, što im ne ide u pri-log. U društvima u kojima dominira svijest koja zna podrediti individualnu samosvijest—neka od takvih društava su i bivša komunistička društva u Europi (jednom njezinom dijelu)—povoljni su uvjeti za razne manipulacije, pa i manipulacije kako će se, i to obvezujuće, građani oslovljavati u njima. Oblici kolektivne svijesti ni su daleko od nekih oblika svijesti mase, koji se javljaju u suvremenom dobu. U masi se vođe uzdižu do neslučenih razmjera u svijesti podanika. Te vođe mogu padati tako da mase mogu po njima gaziti kao da ni su ni bile vođe: „Junak, kojemu je masa klicala, bit će izložen ruglu, ako ga zadesi neuspjeh. Reakcija će biti tim življa, što je prestiž veći. Masa tad smatra palog junaka sebi ravnim, osvećuje se, što se klanjala pred nadmoćnošću, koje mu više ne priznaje“ (Le Bon, 1920: 79). Le Bon prvo to podaništvo pa bijes prema vođi potencira: „Vjernici s bijesom razbijaju kipove svojih starih bogova“ (Ibid., 80). Moramo biti svjesni: kako iskazivanje vjere isto tako i rušenje vjere u svoje vođe, ni je pojava u masi, već se to odigrava pod vodstvom, bilo nametnutim bilo regrutiranim iz mase. Masa prihvaća zdravo za gotovo, misleći da je izmislila ili otkrila stvar onakvom kakva ona jeste. Tako je nastajao izraz *drug i gospodin* I jedan i drugi nikli su u masi bez autonomije pojedinaca u masi, pod utjecajem vođa koje prihvaćaju mase istomišljenika. Kako se odigrava masovno prihvaćanje ideje od mase: „Ideje koje bi branio jedan čovjek, poslije bi prihvaćale mase; zbog njih bi se pokretale države i uzbuđivali kontinenti“ (Breton, 2000: 41). Prihvaćanje je pod pritiskom mase, bez obzira što u dobu moderne i postmoderne pojedinac dolazi do izražaja. Red se stvari bitno ne mijenja, nezavisno od toga što postoje bitne razlike između određenih društva no političkih sustava i u njima važećih vrijednosti. Bitno je da se mase i kad je značajno i kad je beznačajno, lako opredjeljuju tj. usmjeravaju ka vladajućem poretku vrijednosti. U komunikacijskoj praksi tako su nastajali i nestajali izrazi *drug i gospodin*, bez vrijednosno-selektivnih kriterija od onih koji su ih obvezujuće prihvatili i prakticirali. To se odigravalo u društvima koja su uskočila u komunistički društveno-politički poredak i također iskočila iz njega, bez kriterija vrijednosti

i bez uspostavljanja prave mjere u uzajamnom ophođenju novih građana. *Drug* preobražen u *gospodina* ne mora preferirati novi društveno-politički poredak u odnosu na stari u kojemu je bilo, na neki način, lagodnije živjeti, kako mnogi Vojvođani tvrde, a među njima napose Hrvati, koji su od tada konstitutivnog naroda postali neznatna manjina i danas su nacionalna zajednica, u političkome smislu riječi.

LITERATURA

- Bauman, Zygmunt. 2001. Identity in the globalising world. *Social Anthropology* 9(2):121-129.
- Čapo – Žmegač, Jasna. 2002. *Srijemski Hrvati*. Zagreb: Durieux.
- Driessen, Henk i Ton Otto ur. 2000. *Perplexities of Identification. Anthropological Studies in Cultural Differentiation and the Use of Resources*. Aarhus: Aarhus University Press.
- Grbić, Jadranka. 1994. *Identitet, jezik, razvoj*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku.
- Hall, Stuart i P. du Gay ur. 1996. *Questions of Cultural Identity*. London et al: Sage Publications.
- Rihtman-Augustin, Dunja. 2000. *Ulice moga grada*. Beograd: XX vek.
- Šišić, Ferdo, 2004. *Povijest Hrvata, drugi dio*, Split, Marijan tisak
- Skoko, Božo. 2004. *Hrvatska [identitet, image, promocija]*. Zagreb: Školska knjiga.
- Stančić, Nikša, 2002. *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. stoljeću*, Zagreb, Barbat
- Žanić, Ivo. 2003. *Simbolični identitet Hrvatske u trokutu - raskrižje-predziđe-most*. U: *Historijski mitovi na Balkanu*, Sarajevo: Institut za istoriju, 161-202.
- Žigmanov, Tomislav: 2006. *Hrvati u Vojvodini danas*, Zagreb, Sveučilišna knjižnica.

APSTRAKT

Due to the fact that Croats are, as one of the ethnic groups of the Autonomous Province of Vojvodina, simultaneously integrated in the corpus of the croatian nation and in everyday life within their community, they mostly converse as Croats do all over the world. By implementing laws that concern national groups, The Autonomous Province of Vojvodina, by bilateral agreements and instruments of reciprocity, tries to secure conditions for Croats in their community. These tools contribute to the perception of Vojvodina as a multi-language province. Most common greetings of Croats in Vojvodina are *Dobar dan/jutro/večer* (Good day,morning,night), *Zdravo,Bog*. We have encountered in our paper other greetings aswell, in particular when it comes to using

Zdravo (hello) and Bog (God), or Bok. Regarding the use of titles such as Druže (companion) and Gospodine (mister) and their ideological-note. Furthermore, we have encountered pieces of Croatian writers from Vojvodina and discussed our experience and research within our community. Religious greetings are aswell studied, which are common among Croats closley linked to the Catholic church and its place within croatian identity. Naming within the community depends on the relationship between two actors and their sex, age, status in society, prestige, authority, marital status, closeness, emotions between the actors.

The chapter concerning identity contributes to a better understanding of our community and people living within it, with which we share our good and bad moments.

Key words: Greeting,naming, communicating, Croatian language, Croats, Good day, Bog(God), drug(companion), gospodin(mister)

BIOGRAFIJA

Mila Markov Španović(1961) iz Sremske Mitrovice, bavi se humanističkim znanostima, latinskom, francuskom i hrvatskom filologijom. Radi u Sremskoj Mitrovici. Sudjeluje na simpozijima i stručnim skupovima, izdvajamo : Međunarodni simpozij o Ivi Andriću, 2011.god. u Travniku, Međunarodni stručni skup Dani Balinta Vujkova u Subotici 2012.god. Objavljena djela: MAXIMA MINIMIS (hrvatski-latinski-francuski), zbirka pjesama LIBERTAS MEA (hrvatski-francuski), stručna knjiga, radovi tijekom poslije diplomskog studija, JEZIK JE ZAPRAVO DOMOVINA. Prijevod sa srpskog na francuski kao prinos francusko-srpskom prijateljstvu gradova Sremske Mitrovice i Neveresa, Suve suze- Larmes sèches, Nedeljka Terzića, 2010.

Мирјана Саванов

О.Ш. „Матија Губец“ Таванкут
(asavanovbkc@gmail.com)

Невенка Башић Палковић

Градски музеј Суботица
(basic.nevenka@gmail.com)

ОСЛОВЉАВАЊЕ И ПОЗДРАВЉАЊЕ КОД БУЊЕВАЦА

Апстракт: Циљ истраживања начина ословљавања и поздрављања код Буњеваца у савременом говору био је да се размотри и упореди начин на који се данас ословљава и поздравља код Буњеваца, са оним како се то некад чинило. Разлике постоје јер неке савремене речи и обичаји полако али сигурно улазе у живи говорни језик и постају одомаћене, како у српском језику, тако и у буњевачком. Новине у свему најпре прихватају млађе генерације, па тако и у ословљавању и поздрављању које представља први контакт, односно почетак комуникације. Отуда није чудно ако међу младим Буњевцима чујете: „Еј, ћао, како си, журим, видимо се на фејсу! Или: „Воздра, брате, јави ми се на мобилни!“ Старије генерације које живе у граду, такође, уместо некадашњег: „Хваљен Исус и Марија“ данас чешће изговарају: Дobar дан, госпођо!“ или „Добро јутро, комшија!“ Чини се да су сви заборавили на кадгодашње: „Љубим руке, нане!“ или „Амен, дида!“

Може да се закључи да се у савременој комуникацији и ословљавању код Буњеваца доста тога променило, али да су ипак остале и неке традиционалне, добре навике да једни другима приликом сусрета желимо добро здравље, сретан пут, пријатан ручак и лаку ноћ! Ово се односи на све људе добре воље без обзира да ли их сада ословљавамо са: господине, друже, колегинице, пријатељу, брате, мама, или по старинском: госо, господару, госпојице, мајко, дида, нане.

Кључне речи: Буњевци, ословљавање, поздрав, комуникација, савремени језик.

УВОД

Припадници буњевачке националне мањине су све до краја Другог светског рата живели у Суботици, Сомбору, Баји, Сегедину и у околним селима свих ових градова, у нашој земљи и у суседној Мађарској, веома издвојено у великим породицама, па чак и „породичним задругама“, на удаљеним салашима. Већи део Буњеваца бавио се пољопривредом и људи су одлазили у град само да би набавили оно што нису могли сами да произведу, поводом неког посла или верског празника и др. Породични живот им је био богат али испуњен тешким радом, борбом за опстанак кроз разне исто-

ријске и временске прилике и непогоде, затим рађањем и поди-зањем деце, верским и народним обичајима.

Начин живота у том историјском периоду рефлектује се у језику тако што постоји много више речи и обичајних фраза код обраћања и поздрављања у оквиру породице (уже и шире), него речи за „службену комуникацију“ и ословљавање, односно пословни бонтон. У бројној буњевачкој породици најстарији члан је „старешина“ и свако му се обраћа са Ви (Ви баћо; Ви дида; Ви свекре). Сви синови, снаје и унучад њему морају да се обрате за дозволу и договор око великих послова, око набавки за кућу или одлазак у град, у момчење, на школовање – при томе га ословљавају са пуним поштовањем исто као и прабабу, ако је жива, и бабу. Жене и нове снаје у кући су нарочито морале да буду пажљиве према свекру, деверу, течи, стрицу, стрини, ујни, заови и јетрви. *Речник бачких Буњеваца*, аутора Марка Пеића и Грге Бачлије, објављен 1990. бележи неке од речи карактеристичних за породично ословљавање у буњевачким породицама као што су: *баћо, нана* (отац и мајка); *стричко, стринка* (стриц и стрина), *браца* (старији девер); *мизинко, милинко, ранко, ранушко* (све хипокористични називи за млађег девера код ословљавања); *тета, тетана, теткуш* (тетка); *снашица* (жена старијег брата); *снајка* (најстарија снаја); *сека* (најстарија заова); *милица, голубица, мизиница* (најмлађа заова). Деди су се унучи често обраћали са изразом од мила *дидацко*, а баби са *мајкице*. У Речнику су као објашњење ових речи наведени и примери ословљавања код Буњеваца: „Мизинице, јесте л’ помузли краве?“ или „Нане, мизинак Вас зову“. Исте ове називе поновиле су нам старије буњевачке жене на теренским истраживањима, а и аутори овог саопштења могу да потврде да се и саме од детињства тако обраћају старијим члановима своје породице или родбине, а не по имену. Ту свакако треба да споменемо и старинско буњевачко ословљавање особа или читавих породица према надимку: *Бабицарови, Богови, Бешлагини, Ђутицини, Диканови; Брацика, Цагер, Чича, Чомбе, Главати, Дундо, Цавер, Гусак, Лепанја, Враг, Жига, Жмара* итд. Тако се тачно знало о коме се ради, односно која је породица у питању, с обзиром да има много породица са истим презименом, а нису у сродству.

После Другог светског рата многи Буњевци у потрази за бољим животом прелазе у градске средине, школују се, запошљавају у фабрике са више хиљада радника, те се мења и њихов начин комуницирања, односно ословљавања и поздрављања. Они усвајају нове термине: шеф, друг, пословођа, предрадник, радник, колегиница, ударник, директор и уче пословни бонтон у службеном ословљавању и поздрављању.

Данас се и код Буњеваца, који живе, раде и школују се у 21. веку, јављају нове речи и начин ословљавања и поздрављања према захтевима савременог доба, ради напредовања у послу, у научној, спортској или уметничкој каријери – како за поједине професије, изразе и титуле нису постојале изворне буњевачке речи (менаџер, инструктор, докторанд, научник, лидер, шампион) – оне су узете из страних језика или из превода на српски језик на ком се Буњевци редовно школују, па се речи користе у том облику.

Постоји још једна специфичност код поздрављања међу људима који живе у језички и културно мешовитим срединама: они се често међусобно поздрављају на језицима средина у којима живе, па ће тако Буњевац у Суботици поздравити свог комшију Мађара са – Јó парот - а овај ће му отпоздравити са - Добар дан – јер то знају и они који не говоре оба језика, али желе да се узајамно уважавају.

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА ВЕЗАНИ ЗА ОСЛОВЉАВАЊЕ

Начин ословљавања код Буњеваца у другој половини 20. и почетком 21. века је доста измењен како у породичном окружењу, тако и на радном месту, у школи, на улици. Буњевци живе у градовима или веома урбанизованим сеоским срединама, где су им сада већ доступна сва достигнућа савременог света попут телефона, интернета итд. Породице су „смањене“ како бројчано, тако и због тога што су сведене на ужу породицу: родитељи и деца живе заједно, а баке и деде живе сами, или у старачком дому. Ословљавање се сходно томе променило тако што се деца родитељима и ближејој родбини обраћају са *ти*: мама, тата, течно, тетка, ујаче, ујна, па и унуци кажу: ти баба, ти дида, јер им се то дозвољава због заговарања веће присности у породици. У шали се може чути чак и ословљавање родитеља по имену, а старијих чланова као баба Марија, дида Иване, снаш' Клара, баћ' Пере.

На радном месту и Буњевци се обраћају са: *колега, колегинице, господине, госпођо* или надређене ословљавају према титули (ако је докторска) или функцији коју обављају: *господине шефе, докторе, госпођо председавајућа, директорице, учитељице, господине професоре* итд. Све непознате особе у друштву се персирају, без обзира на разлику у годинама. Тек после дужег познанства прелази се на *ти* и то на предлог старије особе. Женска особа прва предлаже да се пређе на ословљавање на *ти*, осим ако мушкарац није пуно старији од ње. Ако се неком персира, обавезно се ословљава са *господине*, односно *госпођо*. По имену се ословљава само добро

позната млађа особа. Млађој особи може старија да предложи да се узајамно ословљавају по имену, супротно је непристојно. Ово важи и за особе које су различитог ранга, чина или су на различитим функцијама.

Једино се још по сокацима и у старом крају може чути некадашње ословљавање и поздрављање међу старијим Буњевцима, које више није у моди, па се полако заборавља.

ПОЗДРАВЉАЊЕ КОД БУЊЕВАЦА

Познато је да бонтонска правила имају за циљ успостављање, учвршћивање као и продужавање добрих односа међу људима. Оно произилази из става који имамо према другима и условљено је нормама и правилима лепог понашања.

Као и код других народа, тако је и код Буњеваца, поздрављање суштина лепог понашања. Основна правила поздрављања су позната и Буњевцима: млађа особа поздравља старију, хијерархијски нижа, хијерархијски вишу; мушка женску. Међутим, у прошлости Буњевци су користили традиционални начин поздрављања „Хваљен Исус“, „Навеке хваљен био“ без обзира на доба дана, и старосну доб као и за празнике. Начин поздрављања је учинио Буњевце препознатљивим у средини у којој су живели.

Буњевци су традиционалан народ који много држи до лепог понашања, а посебно код поздрављања. Некада давно су млађе особе гајиле велико поштовање према старијима. Чак су се и наглашавале разлике између млађих и старијих и била су утврђена правила како се поздрављају старији.

Млађи мушкарци су први поздрављали старије уз традиционални поздрав „Хваљен Исус“, а старији би одговарао „Навеке хваљен био“ уз благо подизање шешира и благи наклон. Мушкарци приближних година су се такође поздрављали традиционалним поздравом и руковали се десном руком. Млађи су поздрављали старије са „Љубим руке“ и стварно узимали пружену десну руку старије особе и уз благи наклон је пољубили. Овај начин поздрављања задржао се до половине 20. века само према јако старим особама. На тај начин се показивало дубоко поштовање према старијој особи.

Особе на дужности и припаднике виших сталежа и млађи и старији су поздрављали поздравом „Хваљен Исус“ и „Љубим руке“ и заиста љубили десну руку.

У ранијим временима су се код Буњеваца руковали само мушкарци, а према жени би се благо наклонили уз подизање шешира. Жена при том није смела да погледа мушкарца, него би само

спустила главу. Поздрав је био традиционалан „Хваљен Исус“, а отпоздрављање „Навеке хваљен био“.

У другој половини 20. века, Буњевци су се поздрављали као и сви у послератном периоду, тада уобичајеним облицима поздрављања.

Касније се код Буњеваца полако губи обичај да се уз поздрављање љуби и рука, али и даље у сеоској средини поздрављало се на традиционалан начин без обзира на доба дана. У градској средини у којој су Буњевци живели са другим народима поздрављало се речима „Добар дан“, „Поштовање“, „Љубим руке“ – поздрав упућен женама, али без стварног љубљења руке као што је то био случај раније.

Код Буњеваца у сеоској средини обичај је био и остао да свако сваког поздравља. Раније поздравом „Хваљен Исус“, а данас поред традиционалног поздрава којим се поздрављају искључиво старе особе и свештеници, заступљено је поздрављање са „Добар дан“ свим старијим особама, а млађи се поздрављају са „Здраво“ и „Ћао“. У градској средини Буњевци поздрављају само познате особе.

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА ВЕЗАНИ ЗА ПОЗДРАВЉАЊЕ

Данас су млађи Буњевци у великој мери заменили традиционалан поздрав уобичајеним, савременим поздравима.

Старији људи од 75 година па навише поздрављају се традиционалним поздравом „Хваљен Исус“ и отпоздрављају са „Навеке хваљен био“. Особе млађе од 70 година данас се поздрављају савременим облицима поздрављања. Ујутро са „Добро јутро“, у току дана „Добар дан“, а увече „Добро вече“. Код одласка: „Довиђења“ или „Збогом“. Особе старије од себе поздрављају традиционалним буњевачким поздравом.

Деца са села, узраста од седам до 15 година, која похађају изборни предмет „Буњевачки говор са елементима националне културе“ највише користе савремене начине поздрављања. Наиме, анкетирала сам 90 ученика који уједно похађају и буњевачки и сазнала сам да око 50% од укупног броја ученика користи поред савремених и традиционални, буњевачки облик поздрављања.

То значи следеће: 50% деце се поздравља савременим начином у зависности од доба дана, ујутро „Добро јутро“, у току дана „Добар дан“, „Довиђења“ а увече „Добро вече“. Преосталих 50% ученика поред наведених облика поздрављања, само старије особе поздрављају традиционалним, буњевачким поздравом „Хваљен Исус“.

У граду према подацима анкета, деца поздрављају само познате, старије особе савременим поздравима. У изузетним случајевима ако у фамилији имају јако старо чељаде само неки га поздрављају са „Хваљен Исус“.

Своје вршњаке поздрављају чешће поздравима „Здраво“, а још више са „Ћао“.

Традиционалани поздрави за буњевачке празнике специфични су и устаљени за сваки појединачно, а често уз поздраве иду и песмице. За материце (које код католика славе само Буњевци, а код православних Срби) поздрав је „Хваљен Исус газдарице, честитамо материце“, а отпоздрав „Навеке хваљен био, жив и здрав био“.

Традиционалан поздрав за Бадње вече код Буњеваца је „Хваљен Исус, честитамо Бадње вече и Исусово порођење“, а отпоздрављање је „Навеке хваљен био“, „Жив и здрав био“. За Божић се поздравља са „Хваљен Исус, срећан Божић“, а отпоздрављање „Навеке хваљен био, жив и здрав био“. Буњевци се на Ускрс поздрављају са „Хваљен Исус, срећан Ускрс“, а отпоздрављање је „Навеке хваљен био, жив и здрав био“.

На верске празнике Бадње вече, Божић, Ускрс, половина ученика поздравља своје најближе савременим поздравима, а тек око 50% деце користи традиционалне поздраве. Међутим и данас у савременим буњевачким породицама одрасли користе традиционалне облике поздрављања, посебно за Материце и Бадње вече и настоје да их пренесу млађима.

На часовима „Буњевачког говора с елементима националне културе“ препознаје се који поздрав су деца научила од родитеља. Када се обрађује поздрав за празнике и уопште значајну улогу у настави заузимају управо она деца која долазе из породице где се још увек препознају и негују традиционалне вредности Буњеваца.

Данас се Буњевци поздрављају и руковањем десном руком. Када поздрављају званичнике тада је руковање уз благи наклон, а код обичних људи без наклона. У данашње време рукују се и жене с тим да мушкарци први пружају руку. Само у изузетним ситуацијама заступљени су и центлменски манири кад мушкарац пољуби руку жени у знак дубоког поштовања. Поред руковања, Буњевци се љубе у образ и по два и три пута при поздрављању, а исто тако и приликом честитања празника, или неког другог повода за честитање, приликом изјаве саучешћа. Буњевци јако уважавају особе које поздрављају те се често и поред савременог начина поздрављања, прилагођавају и традиционалним поздравима одређеног народа. Буњевци се међу собом и данас у изузетним приликама поздрављају традиционалним буњевачким поздравом.

Можемо да закључимо да су се данас и Буњевци прилагодили савременом свету и служе се савременим поздравима тако да се изгубила она нит традиционалног и националног препознавања и по начину поздрављања, која је у далекој прошлости била веома изражена. Савремен начин живота, прилагођавање средини и људима са којима човик живи и ради допринело је да и Буњевци у великој мери преузму савремене поздраве. Посао који обављамо, а све у сталној комуникацији са великим бројем људи у окружењу, па и шире, допринело је да се људи на неки начин одрекну традиције и обичаја свог народа и прилагоде већини и на тај начин постану део једне шире народне заједнице.

ЗАКЉУЧАК

Оно што је позитивно код Буњеваца у очувању националног идентитета је што се традиционално ословљавање и поздрави користе бар при поздрављању старих челади и у породици приликом празника. Значајну улогу у очувању и препознавању традиционалног поздрава и начина ословљавања има и изборна настава буњевачког говора. Настава ће помоћи да се традиционални поздрави и ословљавања не забораве, тако што ће се деца традиционално поздрављати као и симулацијом разних животних ситуација на часу, где је заступљено поздрављање и вежбе традиционалног начина ословљавања. Ипак је за све нас алармантно то што релативно мали број деце у градовима користи традиционалне поздраве и то покатакд. Сматрамо да је породица кључни фактор у очувању традиционалних вредности народа којем припадају. С друге стране, разумљива је и потреба буњевачког народа да се прилагоди савременим токовима и окружењу у којем живи што је исто добро, али само до те границе да се не забораве националне вредности и препознатљиво поздрављање и ословљавање.

Mirjana Savanov

O.Š. „Matija Gubec“ Tavankut
(asavanovbkc@gmail.com)

Nevenka Bašić Palković

Gradski muzej Subotica
(basic.nevenka@gmail.com)

OSLOVLJAVANJE I POZDRAVLJANJE KOD BUNJEVACA

Apstrakt: Cilj istraživanja načina oslovljavanja i pozdravljanja kod Bunjevaca u savremenom govoru bio je da se razmotri i uporedi način na koji se danas oslovljava i pozdravlja kod Bunjevaca, sa onim kako se to kadgod činilo. Razlike postoje jer nike savrimene riči i običaji polako ali sigurno ulaze u živi govorni jezik i postaju odomaćene, kako u srpskom jeziku, tako i u bunjevačkom. Novine u svemu najprija prihvataje mlade generacije, pa tako i u oslovljavanju i pozdravljanju koje pridržava prvi kontakt, odnosno početak komunikacije. Otud nije čudno ako među mladim Bunjevcima čujete: „Ej, čao, kako si, žurim, vidimo se na fejsu! Ili: „Vozdra, brate, javi mi se na mobilni!“ Starije generacije koje žive u gradu, takođe, umisto negdašnjeg: „Faljen Isus i Marija“ danas češće izgovaraju: Dobar dan, gospodo!“ ili „Dobro jutro, komšija!“ Čini se da su svi zaboravili na kadgodašnje: „Ljubim ruke, nane!“ ili „Amen, dida!“

Mož se zaključiti da se u savremenoj komunikaciji i oslovljavanju kod Bunjevaca dosta tog prominilo, ali da su ipak ostale i nike tradicionalne, dobre navike da jedni drugima prilikom susretanja želimo dobro zdravlje, sričan put, prijatan ručak i laku noć! Ovo se odnosi na sve ljude dobre volje bez obzira dal ih sad oslovljavamo sa: gospodine, družo, koleginice, prijatelju, brate, mama, ili po starinskom: goso, gospodaru, gospojice, majko, dida, nane.

Gljučne riči: Bunjevci, oslovljavanje, pozdravi, komunikacija, savrimeni jezik u oslovljavanju.

UVOD

Pripadnici bunjevačke nacionalne manjine su sve do kraja Drugog svetskog rata živili u Subotici, Somboru, Baji, Segedinu i u okolnim selima ovi gradova, u našoj zemlji i u susednoj Mađarskoj, vrlo izdvojeno u velikim porodicama, pa čak i „porodičnim zadrugama“, na udaljenim salašima. Veći dio Bunjevaca bavio se poljoprivredom i ljudi su odlazili u varoš samo da bi nabavili ono što nisu mogli sami proizvest, povodom kakog posla ili virskog praznika i dr. Porodični život njim je bio bogat ali ispunjen teškim radom, borbom za opstanak kroz razne istorijske i vrimenske prilike i nepogode, zatim rađanjem i podizanjem dice, virskim i narodnim običajima.

Način života u tom istorijskom periodu ogleda se u jeziku tako što postoji puno više riči i običajni fraza kod obraćanja i pozdravljanja u okviru familije (uže i šire), nego riči za „službenu komunikaciju“ i oslovljavanja, odnosno poslovni bonton. U brojnoj bunjevačkoj porodici najstariji član je „starešina“ i svako mu se obraća sa *Vi* (*Vi bačo*; *Vi dida*; *Vi svekre*). Svi sinovi, snaje i unučad njemu se moraje obraćat za dozvolu i dogovor oko veliki poslova, oko nabavki za kuću ili odlazak u varoš, u momčenje, na školovanje – pri tom ga oslovljavaje sa punim poštovanjem isto ko i prababu, ako je živa i majku (*babu*). Žene i nove snaje u kući su naročito morale bit pažljive prema svekru, diveru, teći, stricu, strini, ujni, zaovi i jetrvi. *Rečnik bačkih Bunjevaca*, autora Marka Peića i Grge Bačlije, objavljen 1990. biluži nike od riči karakteristični za porodično oslovljavanje u bunjevačkim porodicama ko što su: *bačo*, *nana* (otac i majka); *stričko*, *strinka* (stric i strina), *braca* (stariji diver); *mizinko*, *milinko*, *ranko*, *ranuško* (sve hipokoristični nazivi za mlađeg divera kod oslovljavanja); *teta*, *tetana*, *tetkuš* (tetka); *snašica* (žena starijeg brata); *snajka* (najstarija snaja); *seka* (najstarija zauva); *milica*, *golubica*, *mizinica* (najmlađa zauva). *Didi* su se unuci često obraćali sa izrazom od mila *didacko*, a *babi* sa *majkice*. U Rečniku su kao objašnjenje ovih reči navedeni i primeri oslovljavanja kod Bunjevaca: „Mizinice, jeste l' pomuzli krave?“ ili „Nane, mizinak Vas zovu“. Iste ove nazive ponovile su nam starije bunjevačke žene na terenskim istraživanjima, a i autori ovog saopštenja mogu da potvrde da se i same od ditinjstva tako obraćaje starijim članovima svoje porodice ili rodbine, a ne po imenu. Tu svakako treba da spomenemo i starinsko bunjevačko oslovljavanje osoba ili čitavi familija prema nadimku: *Babicarovi*, *Bogovi*, *Bešlagini*, *Ćupicini*, *Dikanovi*; *Bracika*, *Cager*, *Čiča*, *Čombe*, *Glavati*, *Dundo*, *Džaver*, *Gusak*, *Lepanja*, *Vrag*, *Žiga*, *Žmara* itd. Tako se tačno znalo o kome se radi, odnosno koja je familija u pitanju, s obzirom da ima tušta porodica sa istim prizimenom, a nisu u rodu.

Posli Drugog svetskog rata mnogi Bunjevci u potrazi za boljim životom prilaze u gradske sridine, škuluju se, zapošljavaje u fabrike sa više hiljada radnika, pa se minja i njev način komuniciranja, odnosno oslovljavanja i pozdravljanja. Oni usvajaje nove termine: *šef*, *drug*, *poslovođa*, *predradnik*, *radnik*, *koleginica*, *udarnik*, *direktor* i uče poslovni bonton u službenom oslovljavanju i pozdravljanju.

Danas se i kod Bunjevaca, koji žive, rade i škuluju se u 21. viku, javljaje nove riči i način oslovljavanja prema zahtivima savremenog doba, radi napridovanja u poslu, u naučnoj, sportskoj ili umitničkoj karijeri – kako za pojedine profesije, izraze i titule nisu postojale izvorne bunjevačke riči (*menadžer*, *instruktor*, *doktorand*, *naučnik*, *lider*, *šampion*) – one su uzete iz strani jezika ili iz privoda na srpski jezik na kom se Bunjevci redovno škuluju, pa JIH koriste u tom obliku.

Postoji još jedna specifičnost kod pozdravljanja među ljudima koji žive u jezički i kulturno mišovitim sridinama: oni se često međusobno pozdravljaju na jezicima sridina u kojima žive, pa će tako Bunjevac u Subotici pozdraviti svog komšiju Mađara sa – Jó napot - a ovaj će mu otpozdraviti sa - Dobar dan – jer to znaju i oni koji ne divane obadva jezika, ali žele da se uzajamno cine i uvažavaju.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA VEZANI ZA OSLOVLJAVANJE

Način oslovljavanja kod Bunjevaca u drugoj polovini 20. i početkom 21. vika je dosta izminjen kako u porodičnom okruženju, tako i na radnom mestu, u škuli, na ulici. Bunjevci danas žive u gradovima ili vrlo urbanizovanim seoskim sridinama, di su njim sad već dostupna sva dostignuća savremenog svita ko što su telefon, internet itd. Familije su „smanjene“ kako brojčano, tako i zbog tog što su svedene na užu familiju: roditelji i dica žive zajedno, a babe i dide žive sami, il u staračkom domu. Oslovljavanje se shodno tom prominilo tako što se sad dica roditeljima i bližoj rodbini obraćaje sa *ti*: mama, tata, tečo, tetka, ujače, ujna, pa i unuci kažu: *ti baba*, *ti dida*, jer njim se to dozvoljava zbog veće prisnosti u porodici. U šali se mož čut čak i oslovljavanje roditelja po imenu, a stariji članova sa: baba Marija, dida Ivan, snaš' Klara, bač' Pere.

Na radnom mestu i Bunjevci se obraćaje sa: *kolega*, *koleginice*, *gospodine*, *gospođo* ili nadređene oslovljavaje prema tituli (ako je doktorska) ili funkciji koju obavljaju: *gospodine šefe*, *doktore*, *gospođo pridšidnice*, *direktorice*, *učiteljice*, *gospodine profesore* itd. Sve nepoznate osobe u društvu se persiraje, bez obzira na razliku u godinama. Tek posli dužeg poznanstva prilazi se na *ti* i to na pridlog starije osobe. Ženska osoba prva pridlaže da se pride na oslovljavanje na *ti*, osim ako muškarac nije puno stariji od nje. Ako se nekom persira, obavezno se oslovljava sa *gospodine*, odnosno *gospođo*. Po imenu se oslovljava samo dobro poznata mlađa osoba. Mlađoj osobi mož starija pridložit da se uzajamno oslovljavaje po imenu, suprotno je nepristojno. Ovo važi i za osobe koje su različitog ranga, čina ili su na različitim funkcijama.

Jedino se još po sokacima i u starom kraju mož čut kadgodašnje oslovljavanje i pozdravljanje među starijim Bunjevcima koje više nije u modi, pa se polako zaboravlja.

POZDRAVLJANJE KOD BUNJEVACA

Poznato je da bontonska pravila imaju za cilj uspostavljanje, učvršćivanje ko i produžavanje dobri odnosa među ljudima. Ono proizilazi iz

stava koji imamo prema drugima i uslovljeno je normama i pravilima lipog ponašanja.

Ko i kod drugi naroda, tako je i kod Bunjevaca pozdravljanje suština lipog ponašanja. Osnovna pravila pozdravljanja su poznata i Bunjevcima: mlađa osoba pozdravlja stariju, hijerarhijski niža, hijerarhijski višu; muška žensku. Međutim, u prošlosti Bunjevci su koristili tradicionalni način pozdravljanja „Faljen Isus“, „Navike faljen bio“ bez obzira na doba dana, i starosnu dob kao i za praznike. Način pozdravljanja je učinio Bunjevce pripoznatljivim u sridini u kojoj su živili.

Bunjevci su tradicionalan narod koji zdravo drži do lipog ponašanja, a posebno kod pozdravljanja. Kadgod su mlađi imali zdravo veliko poštovanje prema starijima. Čak su se i naglašavale razlike izmed mlađih i starijih i bila su utvrđena pravila kako se pozdravljaju stariji.

Mlađi muškarci su prvi pozdravljali starije uz tradicionalni pozdrav „Faljen Isus“, a stariji bi odgovaralo „Navike faljen bio“ uz blago podizanje šešira i blagi naklon. Muškarci približni godina su se takođe pozdravljali tradicionalnim pozdravom i rukovali se desnom rukom. Mlađi su pozdravljali starije sa „Ljubim ruke“ i stvarno uzimali pruženu desnu ruku starije osobe i uz blagi naklon je poljubili. Ovaj način pozdravljanja zadržo se do polovine 20. vika samo prema jako starim osobama. Na taj način se pokazivalo duboko poštovanje prema starijoj osobi.

Osobe na dužnosti i pripadnike viši staleža i mlađi i stariji su pozdravljali pozdravom „Faljen Isus“ i „Ljubim ruke“ i zaista ljubili desnu ruku.

Kadgod su se kod Bunjevaca rukovali samo muškarci, a prema ženi bi se blago naklonili uz podizanje šešira. Žena pri tom nije smila pogledat muškarca, nego bi samo spuštila glavu. Pozdrav je bio tradicionalan „Faljen Isus“, a otpozdravljanje „Navike faljen bio“.

U drugoj polovini 20. vika, Bunjevci su se pozdravljali ko i svi u posliratnom periodu, uobičajenim oblicima pozdravljanja.

Kasnije se kod Bunjevaca polako gubi običaj da se uz pozdravljanje ljubi i ruka, ali i dalje u seoskoj sridini pozdravljalo se na tradicionalan način bez obzira na doba dana. U gradskoj sridini u kojoj su Bunjevci živili sa drugim narodima pozdravljalo se ričima „Dobar dan“, „Poštovanje“, „Ljubim ruke“ – pozdrav upućen ženama, ali bez stvarnog ljubljenja ruke ko što je to bio slučaj ranije.

Kod Bunjevaca u seoskoj sridini običaj je bio i ostao da svako svakog pozdravi. Ranije pozdravom „Faljen Isus“, a danas pored tradicionalnog pozdrava kojim se pozdravljaju isključivo stare osobe i svećenići, zastupljeno je pozdravljanje sa „Dobar dan“ svim starijim osobama, a mlađi se pozdravljaju sa „Zdravo“ i „Ćao“. U gradskoj sridini Bunjevci pozdravljaju samo poznate osobe.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA VEZANI ZA POZDRAVLJANJE

Danas su mlađi Bunjevci u velikoj miri zamenili tradicionalan pozdrav uobičajenim, savremenim pozdravima.

Čeljad od 75 godina pa navíše pozdravlja se tradicionalnim pozdravom „Faljen Isus“ i otpozdravljaju sa „Navike faljen bio“. Čeljad mlađa od 70 godina, danas se pozdravljaju savremenim oblicima pozdravljanja. Ujtru sa „Dobro jutro“, u toku dana „Dobar dan“, a uveče „Dobro veče“. Kod odlaska: „Doviđenja“ ili „Zbogom“. Osobe starije od sebe pozdravlja se tradicionalnim bunjevačkim pozdravom.

Dica sa sela, uzrasta od sedam do 15 godina, koja pohađaju izborni predmet „Bunjevački govor sa elementima nacionalne kulture“ najviše koriste savremene načine pozdravljanja. Naime, anketirala sam 90 učenika koji ujedno pohađaje i bunjevački i saznala sam da 50% od ukupnog broja učenika koristi pored savremenih i tradicionalni, bunjevački oblik pozdravljanja.

To znači sledeće: 50% dice se pozdravlja savremenim načinom u zavisnosti od doba dana, ujtru „Dobro jutro“, u toku dana „Dobar dan“, „Doviđenja“ a uveče „Dobro veče“. Priostalih 50% učenika pored navedeni oblika pozdravljanja, samo starije osobe pozdravlja se tradicionalnim, bunjevačkim pozdravom „Faljen Isus“.

U gradu prema podacima anketa, dica pozdravlja se samo poznate, starije osobe savremenim pozdravima. U izuzetnim slučajevima ako u porodici imaju jako staro čeljade samo niki ga pozdravlja sa „Faljen Isus“.

Svoje vršnjake pozdravlja se češće pozdravima „Zdravo“, a najčešće „Ćao“.

Tradicionalan pozdrav za bunjevački praznik materice je „Faljen Isus gazdarice, čestitamo materice“, a otpozdrav „Navike faljen bio, živ i zdrav bio“.

Tradicionalan pozdrav za Badnje veče kod Bunjevaca je „Faljen Isus, čestitamo Badnje veče i Isusovo porođenje“, a otpozdravljanje je „Navike faljen bio“, „Živ i zdrav bio“. Za Božić se čeljad pozdravlja „Faljen Isus, srićan Božić“, a otpozdravljanje „Navike faljen bio, živ i zdrav bio“. Bunjevci se na Uskrs pozdravljaju sa „Faljen Isus, srićan Uskrs“, a otpozdravljanje glasi „Navike faljen bio, živ i zdrav bio“.

Za praznike Badnje veče, Božić, Uskrs, većina učenika pozdravlja savremenim pozdravima, a tek oko 30% dice koristi tradicionalne pozdrave. Međutim i danas u savremenim bunjevačkim porodicama koriste se tradicionalni oblici pozdravljanja, posebno za Materice i Badnje veče.

Na časovima „Bunjevačkog govora s elementima nacionalne kulture“ pripoznaje se koji pozdrav su dica naučila od roditelja. Kad se obra-

đu je pozdrav za praznike i uopšte značajnu ulogu u nastavi zauzimaje upravo ona dica koja dolaze iz porodice di se još uvijek pripoznaju i niguju tradicionalne vridnosti Bunjevaca.

Danas se Bunjevci pozdravljaje i rukovanjem desnom rukom. Kad pozdravljaje zvaničnike tada je rukovanje uz blagi naklon, a kod obični čeljadi bez naklona. U današnje vrime rukuju se i žene s tim da muškarci prvi pružaje ruku. Samo u izuzetnim situacijama zastupljeni su i džentlmenski maniri kad muškarac poljubi ruku ženi u znak dubokog poštovanja. Pored rukovanja, Bunjevci se ljube u obraz i po dva i tri puta pri pozdravljanju, a isto tako i prilikom čestitanja praznika, ili nikog drugog povoda za čestitanje, prilikom izjave saučešća. Bunjevci zdravo uvažavaje osobe koje pozdravljaju te se često pored savrimenog načina pozdravljanja, prilagođavaju i tradicionalnim pozdravima određenog naroda. Bunjevci se međusobom i danas u izuzetnim prilikama pozdravljaje tradicionalnim bunjevačkim pozdravima.

Možemo zaključiti da su se danas i Bunjevci prilagodoli savrimenom svitu i služe se savrimenim pozdravima tako da se izgubila ona nit i tradicionalnog i nacionalnog pripoznavanja i po načinu pozdravljanja koja je u dalekoj prošlosti bila veoma izražena. Savrimen način života, prilagođavanje sridini i ljudima sa kojima čovik živi i radi doprinelo je da i Bunjevci u velikoj miri priuzmu savrimene pozdrave.. Posao koji obavljamo, a sve u stalnoj komunikaciji sa velikim brojem ljudi u okruženju, pa i šire, doprinelo je da se ljudi na niki način odreknu tradicije i običaja svog naroda i prilagođavaju većini i na taj način postaju deo jedne šire zajednice.

ZAKLJUČAK

Ono što je pozitivno kod Bunjevaca u očuvanju nacionalnog identiteta je što se tradicionalno oslovljavanje i pozdravi koriste bar pri pozdravljanju starije čeljadi i u porodici prilikom praznika. Značajnu ulogu u očuvanju i pripoznavanju tradicionalnog pozdrava i načina oslovljavanja ima i izborna nastava bunjevačkog govora. Nastava će pomoći da se tradicionalni pozdravi i oslovljavanja ne zaborave, tako što će se dica tradicionalno pozdravljati, ko i simulacijom razni životni situacija na času, di je zastupljeno pozdravljanje i vežbe tradicionalnog načina oslovljavanja. ipak je za sve nas alarmantno to što relativno mali broj dice u gradovima koristi tradicionalne pozdrave i to pokadgod. Smatramo da je porodica ključni faktor u očuvanju tradicionalnih vridnosti naroda kojem pripadaju. S druge strane, razumljiva je potreba bunjevačkog naroda da se prilagodi savrimenim tokovima i okruženju u kojem živi što je isto dobro, al samo do te granice da se ne zaborave nacionalne vridnosti i pripoznatljivo pozdravljanje i oslovljavanje.

LITERATURA

- Peić, M. Bačlija, G. *Rečnik bačkih Bunjevaca*, Matica srpska, Novi Sad, Subotica, 1990.
- Sekulić, A. *Narodni život i običaji bačkih Bunjevaca*, Zagreb, JAZU, 1986.

ABSTRACT

Addressing and Greeting among Bunjevac People

The paper discusses modes of addressing and greeting among Bunjevac people in past and present. In everyday communication the young prefer using modern words and phrases. They rather use Italian word *Ciao* then hello (which is the same word in Serbian and in Bunjevac language). Elder generations of Bunjevac people who live in towns also use new phrases to say hello: *Good afternoon, madam* or *Good morning neighbor*, instead *Praised be Jesus and Mary*. It seems that everybody has forgotten the traditional way of greeting (*Praised be Jesus and Mary* or *I kiss your hands*) but some traditional greetings used when meeting or parting are kept alive: *Good health, Bon voyage, Enjoy your lunch* and *Good night*.

BIOGRAFIJE

Mirjana Savanov je rođena 1973. godine u Subotici, a odrasla je u Tavankutu gde i danas živi i radi, udata je i ima jedno dete. Gimnaziju i Višu pedagošku akademiju je završila u Subotici, a Učiteljski fakultet u Somboru čime je stekla zvanje profesora razredne nastave. Zaposlena je u OŠ „Matija Gubec“ u D. Tavankutu kao profesor razredne nastave i predavač izbornog predmeta „Bunjevački govor sa elementima nacionalne kulture“ i ima 16 godina radnog staža. Član je Nacionalnog save-ta bunjevačke nacionalne manjine od 2003. godine, u kojem je bila predsednik Odbora za obrazovanje a na tu funkciju je ponovo izabrana i u novom sazivu Saveta do 2014. godine. Jedan je od ključnih nosilaca aktivnosti oko uvođenja izbornog predmeta „Bunjevački govor sa elementima nacionalne kulture“ u nastavu od 1. do 4. razreda osnovne škole. Autor je Nastavnog plana i programa od 1. do 4. razreda i koautor Nastavnog plana i programa od 5. do 8. razreda za isti predmet. Koautor je „Bunjevačke čitanke“ i „Metodičkog priručnika“ uz nju od 1. do 4. razreda osnovne škole i rukovodilac je Aktiva učitelja/predavača za izborni predmet „Bunjevački govor sa elementima nacionalne kulture“. Organizator je i učesnik seminara namenjih za stručno usavršavanje

predavača za izborni predmet „Bunjevački govor sa elementima nacionalne kulture“. Učesnik je seminara namenjenog za osposobljavanje za kreiranje Nastavnog plana i programa za izborni predmet „Maternji jezik sa elementima nacionalne kulture“. Saradnik je Filozofskog fakulteta u Novom Sadu i Balkanološkog instituta u Beogradu na terenskom istraživanju i proučavanju bunjevačkog govora. Član je i osnivač Društva učitelja u Subotici. Član je Saveta za obrazovanje Autonomne Pokrajine Vojvodine u Novom Sadu. Član je Nadzornog odbora „Bunjevačkog kulturnog centra Tavankut“.

Nevenka Bašić Palković rođena u Subotici, 11. 09. 1954. Po zanimanju profesor jugoslovenskih i opšte književnosti, a zaposlena u Gradskom muzeju Subotica kao bibliotekar, sa zvanjem bibliotekar savetnik i kustos. Filološki fakultet završila u Beogradu, a gimnaziju i osnovnu školu u Subotici. Pored maternjeg, govori tri strana jezika: engleski, nemački i mađarski. U ustanovama kulture u Subotici neprekidno radi 30 godina i specijalizovala se za izradu zavičajnih bibliografija subotičkih ličnosti i publikacija. Koautor je tri značajne knjige iz oblasti bibliografije i urednik jedne; autor Građe za bibliografiju izdanja Gradskog muzeja Subotica (1948-2008). Član redakcije stručnog časopisa *Museion*, godišnjaka Gradskog muzeja Subotica. Saradnik Srpskog biografskog rečnika Matice srpske, autor više bibliografskih jedinica. Koautor knjiga: *Bibliografija Mije Mandića*, Subotica, 1987. *Subotička bibliografija 1764 – 1869*, Subotica, 1988. *Bibliografija časopisa "Književni sever" 1925-1935*, Beograd-Noví Sad, 1999. *Bibliografija Save Babića*, Subotica, 2003, (urednik). Saradnik je brojnih stručnih časopisa i listova u kojima je objavila više desetina članaka i prevoda, a u Bunjevačkim novinama saraduje od samog osnivanja. Autor je više pozitivnih recenzija i prikaza knjiga subotičkih autora. Aktivna je kao saradnik Nacionalnog saveta bunjevačke nacionalne manjine od 2003. godine, član više odbora i Izvršnog odbora u okviru Nacionalnog saveta. Aktivan član Muzejskog društva Srbije, sekcije bibliotekara i knjižničara.

Svenka Savić i Danijela Stanojević

OSLOVLJAVANJE I POZDRAVLJANJE U SRPSKOM JEZIKU: PREGLED ISTRAŽIVANJA (1979-2011)

Ti i Vi

*Isprazno Vi, srdačnim Ti,
Ona zabunom zameni.
I odmah u mojoj mašti,
Uzdrhta duša u meni.
Pred njom snovi mi se snili,
Ne mogu da joj odolim.
Kažem: kako ste Vi mili,
A mislim: kako Te volim.*

A.S.Puškin

Sažetak: Analiziramo dosadašnja istraživanja o temi oslovljavanja (obraćanja) i pozdravljanja u srpskom jeziku, objavljena u poslednje tri i po decenije da ukažemo na mogućnost sveobuhvatnijeg projekta o toj socio-psiho-lingvističkoj pojavi među jezicima koji su u službenoj upotrebi u Vojvodini, pored jezika većinskog naroda. Analiziramo radove objavljene u Vojvodini, delimično i u Srbiji, sa stanovišta teorijskog okvira i metodoloških postupaka i tehnika prikupljanja empirijskog materijala.

Konstatujemo dva toka u pristupu u srbističkoj literaturi afirmisanoj na Odseku za srpski jezik i lingvistiku Filozofskog fakulteta u Novom Sadu: jedan iz sociolingvistike, drugi iz psiholingvistike i analize diskursa, a primerovani za različite uzrasne grupe: predškolske, osnovnoškolske, visokoškolske, zatim, za odrasle osobe koje uče srpski kao strani, ili koji žive u dvojezičnoj vojvodanskoj sredini. Empirijski podaci su uglavnom sakupljeni pomoću upitnika ili ankete u sociolingvističkom pristupu, odnosno uglavnom na osnovu spontanosti ostvarenih razgovora, primenom analize diskursa u psiholingvističkim istraživanjima. I jedna i druga istraživanja svode se na analizu jezičkih znakova za oslovljavanje i pozdravljanje.

U oba tipa istraživanja uočavamo izostanak podataka o polnim (i rodnim) razlikama i odnosu neverbalnih i verbalnih znakova u pozdravljanju i oslovljavanju. Pored toga, izostaju sistematični podaci iz istorije stvaranja standardnog srpskog jezika u poslednja dva veka, ali i sasvim recentni podaci koji se odnose na analizu empirijskog materijala dokumentovanog u internet komunikaciji danas. Gotovo sasvim izostaju podaci kojima se dokazuje kršenje ljudskih prava i prisustvo diskriminacija u jeziku upravo oslovljavanjem i pozdravljanjem.

Predlažemo organizovanje dugoročno osmišljenog projekta koji bi uključivao komponente koje do sada izostaju, pre svega primenom metoda intersekcije, kako bi dobijeni podaci mogli valjano da se iskoriste u osmišljavanju preporuka i pravila za korišće-

nje jezičkih i nejezičkih znakova u pozdravljanju i oslovljavanju za potrebe učenja srpskog kao stranog u odnosu na svetske jezike i u odnosu na jezike nacionalnih zajednica u Vojvodini.

Ključne reči: intersekcionalnost, oslovljavanje, pozdravljanje, solidarnost, distanca, moć, ljudska prava, diskriminacija

Sadržaj*

1.0. UVOD

2.0. CILJ ISTRAŽIVANJA

3.0. METOD ISTRAŽIVANJA: otvorena pitanja

4.0. DISKUSIJA DOSADAŠNJIH REZULTATA

4.1. Sociolingvistički pristup

4.2. Psiholingvistički pristup

4.2.1. Istraživanje oslovljavanja i pozdravljanja kod dece predškolskog uzrasta

4.2.2. Istraživanje oslovljavanja i pozdravljanja u dvojezičnim situacijama

4.2.3. Istraživanje oslovljavanja i pozdravljanja u učenju srpskog jezika kao stranog

4.2.4. Istraživanje oslovljavanja i pozdravljanja u 21. veku

4.2.5. Lingvistička ljudska prava: oslovljavanje i pozdravljanje kao diskriminativni postupci

4.2.6. Oslovljavanje i pozdravljanje u internet komunikaciji

4.2.7. Oslovljavanje i pozdravljanje u prethodnim vekovima

5.0. MOGUĆNOST NOVIH ISTRAŽIVANJA: predlog novog projekta

6.0. ZAKLJUČAK

7.0. LITERATURA

8.0. PRILOZI

8.1. Upitnik korišćen u radu Ivone Vasić (1979)

8.2. Anketa korišćena u radu Vesne Polovine (1983)

8.3. Upitnik korišćen u radu Mirjane Jocić (2011)

8.4. Upitnik korišćen u radu Katalin Ozer (2010)

8.5. Anketa korišćena u radu Ljudmile Naseve (2011)

* Zahvaljujemo Mirjani Jocić na mnogobrojnim i veoma korisnim primedbama na prethodnu verziju rada i skretanje pažnje na literaturu u srpskom jeziku.

1.0. UVOD

Oslovljavanje i pozdravljanje su prvi verbalni i neverbalni znaci kojima sagovornici signaliziraju želju da uspostave kontakt, da započnu razgovor (ili da ga završe), ali i da naglase prirodu svoga odnosa prema sagovorniku. U praksi se oslovljavanja i pozdravljanje često ne mogu razdvojiti pa ih za potrebe ovoga rada objedinjujemo u daljem istraživanju.

Tokom poslednje tri i po decenije istraživanja o oslovljavanju i pozdravljanju u (srpskohrvatskom) srpskom jeziku rađena su na osnovu različitih empirijskih podataka: 1979-2011 (najpre u Jugoslaviji, potom u Srbiji). Nema, međutim, radova u kojima se detaljnije sumiraju i analiziraju pregledni rezultati koji bi se mogli koristiti i za različite namene u metodičkoj praksi učenja srpskog kao maternjeg ili kao stranog jezika, zatim za ukazivanje na kulturne razlike u odnosu na razne svetske jezike (engleski, nemački, francuski, ruski) i na sličnosti i razlike u jezicima nacionalnih zajednica u našem okruženju u Vojvodini.

Oslovljavanje i pozdravljanje su u svetskoj lingvističkoj literaturi bile teme – pojedinačno ili zajedno – mnogih istraživanja tokom osamdesetih godina prošlog veka. Takva su istraživanja bila podsticajna i za domaće istraživačice i istraživače, pa je nastao znatan broj radova o ovoj temi kod nas na osnovu istraživanja sprovedenih u različitim sredinama (porodica, predškolske ustanove, škole, fakulteti, prodavnice, preduzeća, banke...) i među predstavnicima različitih starosnih grupa i različitog stepena obrazovanja. U prvoj deceniji 21. veka pojavljuju se i obimnija istraživanja u kojima se, uz sumiranje rezultata ranijih istraživanja, kompleksnije pristupa ovoj temi (Mirjana Jocić 2011). Svi se istraživači slažu da su oslovljavanje i pozdravljanje društveno uslovljena jezička ponašanja, pa je zadatak nauke o jeziku da objasni osnovne principe na osnovu kojih takvo jezičko ponašanje funkcioniše u različitim privatnim, kao i javnim i službenim sferama. Dajući pregled svih jezičkih pojava koje su obrađivane u dosadašnjim istraživanjima oslovljavanja i pozdravljanja kod nas, kao i pregled svih radova na tu temu objavljenih na srpskom jeziku u prvoj polovini 20. veka i u prvoj deceniji 21. veka, osnovna nam je namera da skrenemo pažnju na kompleksnost načina na koje se individua jezički uključuje u društvenu zajednicu u nastojanju da se kompetentno predstavi kao izvorni govornik svoga jezika. Pored toga, želimo da ukažemo i na promene koje su u 21. veku zabeležene u svetskoj literaturi, pre svega u metodu opisa činjenica, koje su uslovile i pomeranje fokusa istraživanja kod nas, a tiču se odnosa jezika i društva - u kojoj meri jezik doprinosi diskriminaciji i očuvanju predrasuda i stereotipa. U poslednjoj deceniji se analiza pomera od čisto jezičke ka složenijim oblicima analize, kojoj najbolje odgovara

metodološki pristup *intersekcionalnosti*¹. U takvom pristupu možemo da pokažemo u kojoj meri upotreba jezika doprinosi diskriminaciji i očuvanju predrasuda i stereotipa u društvu.

2.0. CILJ

Analiziramo dosadašnje rezultate istraživanja o oslovljavanju i pozdravljanju da ukažemo na to u čemu bi mogao biti novi pristup u istraživanju ove tematike u srpskom jeziku u privatnoj i javnoj sferi: 1. u spontanim razgovornim situacijama, 2. u institucijama, 3. u elektronskim medijima, pre svega na internetu, a uz afirmaciju lingvističkih ljudskih prava i primenu metoda intersekcionalnosti.

3.0. METOD ISTRAŽIVANJA: OTVORENA PITANJA

U postojećoj literaturi autorki i autora koji su se kod nas time bavili, nalazimo kriterije na osnovu kojih se mogu utvrditi semantički pokretači koji stoje u osnovi jezičkog oslovljavanja i pozdravljanja: solidarnost, distanca i društvena moć sagovornika. Semantički pokretači utiču na odбір jezičkih elemenata sagovornika u konkretnoj razgovornoj situaciji i u datom socijalnom okruženju. Inventar mogućnosti se može zamisliti kao niz potencijalnih jedinica u jednom kontinuumu, od kojih sagovornik odabira i realizuje jednu u datom kontekstu. To bi značilo da (teorijski) postoji određen izbor verbalnih znakova za oslovljavanje i pozdravljanje kojima se signalizira distanca među sagovornicima (na primer, koji se odnose na doba dana: *dobro jutro*, *dobar dan*, *dobro veče*), zatim za određeni stepen manje distance, tj. veće poznatosti (na primer, *ćao*, *zdravo*, *gde si*, *brate!*). Zadatak je sagovornika da iz tog izbora odabiraju jedan za konkretnu upotrebu. Govorimo ovde o upotrebi jezika.

Međutim, pored toga, oslovljavanje i pozdravljanje *istovremeno* mogu signalizirati i bračno stanje sagovornika: za udate/oženjene (na primer, *gospodin* i *gospođa*, za neudate, uglavnom mlade, ženske osobe *gospođica*). Tačnije, jezički znak nikada nije jednoznačan. Za sada nemamo konačne liste inventara za oslovljavanje i pozdravljanje u različitim razgovornim situacijama u privatnoj i javnoj sferi (pre svega u institucijama kao što su sudovi, administracija, crkvene institucije,

¹ Intersekcionalnost (ukrštanje razlika) je teorija koja ispituje koliko se razne društveno i kulturno konstruisane kategorije (kao što su rod, klasa i druge vrste identiteta) istovremeno prepliću i doprinose društvenoj nejednakosti (Jelena Milinović i Svenka Savić 2011:26).

fakulteti, škole i sl.), a da sadrže i jezičke i nejezičke jedinice. Možemo ponuditi strategiju kojom se preporučuje organizovanje verbalnog ponašanja zasnovanog pre svega na konverzacionom principu „učini da tvoj govor ne povredi druge“. Za sada postoje valjana istraživanja za nekoliko vrsta jezičkih sredstava, kao što su „(1) leksičke jedinice ili etikete (reči i izrazi) – imena, prezimena, nadimci, nazivi za označavanje srodstva, zanimanja ili profesije, titule, društvene funkcije, semantički nespecifično obeležena ili „(...manje obeležena jezička sredstva kao što su npr. drug, drugarica, gospodin, gospođa, kolega, koleginica, komšija, komšinica, dečko, devojčica, momak, devojka, mali, mala, tetka, čika itd.“ (Radovanović 1986:140), „ustaljeni pozdravi, stereotipne učtive (Izvinite, Oprostite, molim vas, Pardon...) i neučtive konstrukcije (Hej, ti!, Ej, bre! Ženo, kud gledaš!); (2) gramatička sredstva – lična zamenica *ti* drugog lica jednine i lična zamenica *vi* drugog lica množine upotrebljena umesto zamenice *ti* u značenju drugog lica singulara” (Jocić 2011: 300).

Od ukupnog inventara jezičkih znakova u funkciji obraćanja ili pozdravljanja u srpskom jeziku, najviše je radova posvećeno upotrebi formi *Ti* i *Vi* u različitim uzrasnim i razgovornim situacijama, sa različitim sagovornicima, čije rezultate ovde prezentujemo.

Za naš metodološki pristup važno je ustanoviti šta je draž istraživanja ovih jezičkih znakova u srpskom jeziku. Uverenje da se formom *Ti* izražava manja razgovorna i društvena distanca, pa se onda na osnovu veće upotrebe takvih podataka može dobiti odgovor na pitanje o modernizaciji društva u pravcu veće demokratičnosti, odnosno smanjenja statusne distance među sagovornicima u javnoj i službenoj sferi. Zadatak je nauke o jeziku da opiše i analizira *smenu* jednog jezičkog inventara novim u ovom slučaju tragamo za stepenom veće demokratičnosti. Na primer, na početku 20. veka je kod nas bio običaj da se deca obraćaju roditeljima formom *Vi* u porodičnoj komunikaciji, što je danas svedeno na sporadične slučajeve u istoj toj situaciji - prevladuje upotreba forme *Ti* u komunikaciji roditelj-dete, ali i vaspitač-dete, pa u nekim slučajevima i prodavac-kupac. Da li je ista tendencija i u drugim jezicima nacionalnih zajednica u Vojvodini?

Potrebno je pokazati da li se slična tendencija može uočiti i u nekim primerima javne i službene upotrebe *Ti* umesto *Vi* (poznat je podatak, na primer, da pripadnici iste partije ili istog pokreta razvijaju egalitarni odnos u zajednici, tj. obraćanje formom *Ti*, što nije detaljnije do sada istraživano).

Kako se smena sistema oslovljavanja može ustanoviti u jezicima koji nemaju u svom inventaru oblike *Ti* i *Vi*, kako oni signaliziraju princip egalitarne komunikacije tokom komuniciranja (kao što je slučaj, na

primer, u engleskom jeziku)? Naime, korisno je uporediti analizu različitih jezičkih sredstava za istu diskursnu i komunikacijsku nameru, u ovom slučaju verbalnu i neverbalnu (pokreti ruku, tela, lica i sl.). Odgovori na ova pitanja važni su za proces učenja i usvajanja tih jezika od strane izvornih govornika srpskog jezika. Ako ustanovimo *proces* širenja forme *Ti* u domene u kojima je bila korišćena forma *Vi* u prethodnim vremenskim periodima, da li taj podatak možemo dovesti u vezu sa širenjem demokratskih odnosa među sagovornicima u razgovoru, ili su u pitanju neki drugi psihosociološki razlozi? Neki radovi objavljeni u Novom Sadu potvrđuju takvu pretpostavku, pa ih analiziramo sa stanovišta rezultata, ali i metodoloških pomaka.

4.0. DISKUSIJA DOSADAŠNJIH REZULTATA

4.1. Sociolingvistički pristup

Milorad Radovanović (1979) je na osnovu relevantne sociolingvističke svetske literature toga vremena ponudio osnovni teorijsko-metodološki okvir za istraživanje oslovljavanja kao društveno uslovljene kompetencije govornika, nazivajući to „gramatika društvenog statusa“. Taj će okvir primeniti njegove saradnice Ivona Vasić i Nataša Kiš (u radovima rađenim pod njegovim rukovodstvom). Analiza podrazumeva postojanje tri osnovna tipa odnosa među sagovornicima kojima je uslovljen odbir jezičkog znaka za oslovljavanje ili pozdravljanje: solidarnost, distanciranost i društveni status (rang) sagovornika. Kao jezički pokazatelj toga navode upotrebu formi *Ti/Vi*, pa je jedan od zadataka u istraživanjima tih znakova da se ustanovi dominacija jednog ili drugog, ili i jednog i drugog.

Ivona Vasić (1979) proverava ponuđenu šemu pomoću upitnika koji je primenjen u tri razgovorne situacije (porodična, fakultetska i izvan ove dve tipizirane), u samo jednoj društvenoj grupi – među studentima Filozofskog fakulteta u Novom Sadu (ukupno 20 studenata svih godina u periodu maj-juni 1978), upisanih na dve studijske grupe: Jugoslovenska književnost i Grupa za južnoslovenske jezike. Autorka ne daje podatak o polu (govori o studentima), ali je poznata činjenica da na ovim grupama Filozofskog fakulteta u Novom Sadu (pa i u godini u kojoj je istraživanje sprovedeno) dominira ženska populacija (Milana Ljubisavljević 2012). Otuda se može pretpostaviti da se autorkini zaključci odnose uglavnom na žensku populaciju (videti Prilog 1).

Osnovni je zaključak da se forma *Ti* koristi u porodici među članovima porodice, da se *Vi* koristi u interakciji profesora i studenata, ali se konstatuju i *kolebanja* (nedoslednost) u situaciji kada su u pitanju mlađi profesori, asistenti, u obraćanju studentima (i obratno) – više je formi *Ti*.

Izostao je podatak o uticaju pola na odбир jezičkog znaka *Ti/Vi* među muškom studentskom populacijom i na osnovu takvih podataka da se ustanovi uticaj pola na odбир ova dva jezička znaka². Dobro je što je autorka naglasila da polovinu ispitivanih čine oni rođeni u Novom Sadu (ukupno 10), a drugu polovinu oni poreklom iz drugih krajeva (iz Crne Gore, Bosne i Hercegovine i iz drugih delova Srbije) koji studiraju u Novom Sadu. Već u ovom prvom radu faktor porekla ispitivanih osoba se uzima u obzir, što će preuzeti i druge istraživačice (Polovina 1983; Jocić 2011). Tačnije, na osnovu podataka ove autorke, faktor selo-grad u oslovljavanju i pozdravljanju izgleda da ima uticaja.

Ostaje istraživački zadatak da se na većem uzorku proveri koliko faktor geografskog porekla – u ovom slučaju kod studentske populacije – utiče na njihov izbor i upotrebu formi *Ti* i *Vi* u komunikaciji licem u lice. Bilo bi dobro da se ona proširi i na pisanu, pre svega u privatnoj, a onda i službenoj sferi.

Počev od ovog prvog rada pa do skorašnjih, nedoslednost upotrebe jezičkog znaka za oslovljavanje i pozdravljanje pre je norma nego izuzetak u različitim društvenim grupama. Tako govorimo o konstanti kolebanja u procesu odbira jezičkog znaka i konstanti promena jezičkog znaka kroz vremenski period od dva veka.

Nataša Kiš i Ivana Savić (2007:244) u drugom radu, gotovo tri decenije kasnije, koji je „nastao (je) kao rezultat istraživanja studenata druge godine na Odseku za srpski jezik i lingvistiku kao deo predispitnih aktivnosti iz predmeta Opšta lingvistika”, a rađen je pod rukovodstvom Milorada Radovanovića, iznose podatke iz rada Ivone Vasić o formama *Ti* i *Vi* da pokažu „govorno ponašanje učesnika u komunikaciji na fakultetu (uzrast od 20 do 26 godina) i u osnovnoj školi u situaciji obraćanja, oslovljavanja i pozdravljanja, uz korišćenje tri jezička sredstva (lična zamenica, pozdravi i etikete) među studentima i profesorima, odnosno učenicima i nastavnicima”. U anketi koja je sprovedena u 15 gradova u Srbiji, na uzorku kojim je obuhvaćeno ukupno 100 studenata i 50 učenika od 11 do 16 godina, izostaju podaci o polu, ali su autorke svesne važnosti tog faktora i u upitniku imaju među ličnim podacima i taj³.

Njihovi rezultati pokazuju izvesne promene u upotrebi ovih dvaju zameničkih oblika u studentskoj populaciji u pravcu veće upotrebe forme *Ti* kojom se signalizira manja društvena i razgovorna distanca

² Činjenica je da na odabranim grupama ima malo pripadnika muške populacije, ali su oni zato dominantni na drugim fakultetima, na primer, na Fakultetu tehničkih nauka Univerziteta u Novom Sadu).

³ „Ovo istraživanje nije obuhvatilo analizu etiketa s obzirom na pol osoba u situaciji obraćanja i oslovljavanja” str. 246.

među sagovornicima. Zaključuju da u rasponu od 10 do 20% slučajeva „između studenata i asistenata biva uspostavljen odnos solidarnosti, uslovljen malom *starosnom* razlikom i većim stepenom bliskosti (*Ti*) u razmeni profesor-student“ (kurziv S.S. i D.S.). Zaključak o semantičkoj komponenta ‘starosti’ (uzrastu) kao onoj koja je odlučujuća u izboru forme *Ti* odnosno *Vi* prisutna je u gotovo svim radovima, a poseban zaključak o tome donosi Vesna Polovina.

Vesna Polovina (1983), profesorka Opšte lingvistike na Filološkom fakultetu u Beogradu, istražuje samo upotrebu formi za izražavanje solidarnosti (*Ti*) i moći (*Vi*), na uzorku koji čine ukupno 258 odraslih informanata iz nekoliko gradova (Novi Sad, Beograd, Zagreb, Vranje). Koristi anketu (videti Prilog 2) za nekoliko razgovornih situacija: u porodici, u društvu prijatelja i poznanika; u razgovoru sa nepoznatim, na poslu, u školi, na studijama. Novina je⁴ u njenom istraživanju (pored geografske raznovrsnosti) što uvodi kao dodatak upitniku i razgovor sa informatorima za svaki od datih odgovora:

Kako se obraćate svezru, svezkvi, tazu, tašti? *Ti* *Vi*
Zašto?

Na kraju upitnika autorka daje mogućnost ispitanicima da napišu lična zapažanja („Vaša zapažanja o upotrebi *ti*, *vi*. *oni*”), čime obogaćuje mogućnost za interpretaciju podataka u empirijskom materijalu.

Autorka konstatuje dve osnovne tendencije u srpskom jeziku toga vremena. „S jedne strane se kroz upotrebu zamenice *Ti/Vi* odražava tradicionalni duh u našoj sredini u kojoj je veoma čvrsto i skoro svuda prisutno *poštovanje starosnih razlika (...)* a s druge strane tu je dinamičnost društvenih odnosa koja se ogleda u *nesistematičnosti* i odsustvu čvrstih pravila obraćanja u raznim sredinama, pa i u okviru jedne sredine” (Polovina 1983:192, kurziv S.S. i D.S.). Nadalje, konstatuje da ipak postoji u nekim homogenim (vršnjačkim) grupama dosledna upotrebu jednog znaka – među studentima samo *Ti*, odnosno samo *Vi* kad se studenti obraćaju profesorima, tj. njima nadređenima. Ovaj podatak je sličan onima iz stranih jezika (na primer, za nemački jezik Ozer 2010).

⁴ I ona shvata nedostatak prikupljanja ove vrste jezičkih podataka samo pomoću upitnika, odnosno kada izostaje lični kontakt sa sagovornicima. Prevazilazi tu teškoću tako što u pisani upitnik uvodi mogućnost da informanti sami kažu o sopstvenoj jezičkoj intuiciji za ovu upotrebu.

4.2. Psiholingvistika istraživanja

4.2.1. Istraživanje oslovljavanja i pozdravljanja kod dece predškolskog uzrasta

Razvojna psiholingvistika se uglavnom bavi usvajanjem i učenjem maternjeg jezika, prevashodno na predškolskom uzrastu. Pod uticajem dešavanja u razvojnoj psiholingvistici pre tri decenije u svetu, i u Novom Sadu su počela istraživanja saradnica na projektu o razvoju govora dece⁵. Cilj istraživanja je bio da se na osnovu spontanijh dečjih iskaza zabeleženih u razgovornim situacijama u porodici sa odraslim osobama, prezentuju načini analize jezičkog materijala u konkretnim razgovornim situacijama, i shodno tome i analize jezičkih sredstava za pozdravljanje i oslovljavanje uglavnom na ranom predškolskom uzrastu od prve do treće godine života, uzimajući u obzir verbalno oslovljavanje (lično ime, nadimak, termin za označavanje rodbinskog odnosa+ lično ime, zamenički oblik *Ti*).

Vera Vasić (1979) opisuje načine na koje dete predškolskog uzrasta u porodici oslovljava odraslu osobu. Navodi šta utiče na odbr jezičkog znaka koji dete ima kad oslovljava odraslu osobu: „uzrast deteta, sociokulturna sredina (prvenstveno porodična), individualna obeležja vezana za odraslu osobu, i obeležja koja karakterišu vezu između odrasle osobe i deteta. Ovi činioici mogu se odrediti kao varijabilni, što dozvoljava da se pretpostavi da će deca različitog uzrasta, koja odrastaju u porodicama sa različitim sociokulturnim navikama, razvijati i upotrebljavati različite modele oslovljavanja”(Vasić 1979:175).

Važno je starosno doba odraslih članova porodice, zatim onih osoba koje imaju česte kontakte sa decom, a najvažniji je stav odraslih članova porodice prema modelu oslovljavanja koje razvija dete (na primer, dete kaže odrasloj osobi *Miro*, a majka ga ispravlja: *Nije Mira, nego tetka Mira*”). Važan je zaključak autorke da su roditelji sve ispitivane dece na ranom uzrastu upotrebljavali nekoliko tipova oslovljavanja: 1. reč za obeležavanje rodbinskog odnosa, lično ime (roditelja) i kombinaciju ovih dvaju - obeležavanje rodbinskog odnosa + lično ime (*tetka Dana, uja Pera*). Shodno modelu u govoru odraslih, deca takođe formiraju nekoliko načina oslovljavanja odraslih.

Zaključak autorke da dete dosledno jednu odraslu osobu oslovljava na jedan način, a drugu (u istom tipu rodbinskih odnosa) na drugi (jedna tetka je *teta*, a druga je *tetka Mira*) važan je za uočavanje kako se razli-

⁵ U okviru dugoročno osmišljenog projekta „Psiholingvistička istraživanja”: Svenka Savić, Mirjana Jocić, Vera Vasić.

čitosti formiraju u govoru deteta. Ukratko, važan je nalaz da više različitih načina oslovljavanja odrasle osobe već postoji u govoru predškolskog deteta na ranom uzrastu (kada potpuno izostaje oslovljavanje odraslih osoba etiketama *gospodin, gospođa, gospođica, drug*).

U drugom radu, štampanom nekoliko godina kasnije, Vera Vasić (1983) pokazuje kako starija braća i sestre doprinose razvoju govora mlađeg deteta, pa i u domenu oslovljavanja i samooslovljavanja. Autorka je posmatrala decu u spontanim situacijama u porodicama u kojima ima više od jednog deteta. U njenom radu su izneti dragoceni podaci o postepenom formiranju sistema za oslovljavanje od ranog do školskog uzrasta i doprinosu odraslih i starije dece tom procesu. Autorka daje inventar verbalnih znakova za oslovljavanje: lično ime, samo glagolska forma (*Daj mi*). Uvodi i kategoriju samooslovljavanja, što u materijalima izostaje za odrasle osobe drugih autora.

Mirjana Jocić (1981) smatra da je predškolska ustanova, kao jedan od bitnih faktora razvoja i socijalizacije deteta, veoma podsticajna i za razvoj verbalne komunikacije kod dece, a u okviru toga i inventara reči i izraza za oslovljavanje i pozdravljanje. Da bi se dobilo što više podataka o različitim tipovima govorne komunikacije koji u predškolskoj ustanovi čine sastavni deo svakodnevne komunikacije između dece i između vaspitača i dece, u Novom Sadu u predškolskoj ustanovi „Radno detinjstvo” sproveda je istraživanje⁶ tokom jedne školske godine (po jedanput mesečno, od 8 ujutru do 12 sati). Prisustvujući svim aktivnostima grupe dece od tri do četiri godine i beležeći podatke o situacionom kontekstu, autorka je pažnju usmerila pre svega na komunikaciju vaspitačice sa decom. Konstatuje da je komunikaciju obično započinjala vaspitačica, da se ona najčešće obraćala čitavoj grupi dece koristeći se etiketama i izrazima (obično uz povišenu intonaciju) *Deco! Dečice! Mili moji...; Mali moji...; 'Ajde da// Hajde da...; Idemo...itd.* Kada se obraćala deci pojedinačno, koristila je najčešće ime deteta (*Iva, pevaj! Ratko, da mi lepo sedneš! Nadice, šta želiš?*), kao i hipokoristične etikete *dušo, srce, sine, maco...* Naravno, svakom detetu se obraćala zamenicom *Ti* i glagolskim oblikom u jednini. Deca su vaspitačicu oslovljavala isključivo formom *Ti* i njenim ličnim imenom.

⁶ Ovaj eksperiment zajednički su planirale i izvele Vera Vasić i Mirjana Jocić u okviru projekta Psiholingvistička istraživanja i usvajanje srpskohrvatskog jezika na kojem su radile u Institutu za južnoslovenske jezike Filozofskog fakulteta u Novom Sadu. Vera Vasić je svoju pažnju u ovom posmatranju usmerila prevashodno na komunikaciju dece u grupi; o svojim opažanjima i zaključcima ona je saopštila u radu Osobine jezičkog komuniciranja detete u predškolskoj ustanovi (Vera Vasić 1981).

Ivona Žibreg i Svenka Savić (1982) konstatuju da deca na ranom uzrastu u porodici koriste samo formu *Ti* za sve osobe koje susreću (poznate: otac, majka, baka, ali i za nepoznate koje dolaze u posetu). Podaci su sakupljeni iz realnih razgovornih situacija dece sa roditeljima i drugim osobama, uz brižljivo beleženje situacije i konteksta u kojima su izgovoreni takvi primeri. Autorke procenjuju da se prelazak od forme *Ti* na formu *Vi* kod dece predškolskog uzrasta, kao znak veće društvene senzibilnosti, događa ulaskom u školsku sredinu, ali uočavaju individualne razlike među posmatranom decom. U grupi su bila deca i muškog i ženskog pola, ali ni one ne registruju podatke o razlikama koje se tiču pola dece, niti se bave različitim neverbalnim znacima pozdravljanja (kao što je mahanje rukom, i sl.). To su komponente koje će se pojaviti kasnije i u istraživanjima stranih autora, a tek sporadično i u istraživanjima domaćih. Dobro je što one uočavaju kada dolazi do *smene* upotrebe *Ti* sa *Vi*, ali je bitan nedostatak što izostaju podaci o upotrebi neverbalnog inventara u tom uzrasnom periodu po svemu sudeći frekventno, da bismo mogli pratiti koliko je ovaj vid oslovljavanja *konstantan* među decom različitog uzrasta: u predškolskom, školskom i srednjoškolskom periodu.

Iz ovog istraživanja važni su i podaci koji ukazuju na to da *uzrast* ima značajnu ulogu u odbiru jezičkog znaka za oslovljavanje, pored kriterija stepena poznatosti, bliskosti ili društvene moći.

4.2.2. Istraživanje oslovljavanja i pozdravljanja u dvojezičnim situacijama

Postoje radovi u kojima se analizira spontani razgovor i oslovljavanje i pozdravljanje između kupca i prodavca u dvojezičnoj mađarsko-srpskoj zajednici u 1. jedinjoj prodavnici u selu (Juliška Mulai 1985) i 2. u jednom izdavačkom preduzeću u gradu (Maja Bandin 1999). U ovim radovima⁷ povezuje se dvojezičnost članova zajednice sa njihovim izborom jezičkog znaka za pozdravljanje i oslovljavanje i sa međusobnom poznatošću sagovornika. Juliška (1985:128) zapaža (za žitelje sela Šatrinci u Sremu) da je „osobenost govorne situacije da se meštani, budući da dugo žive zajedno i da žive u malom mestu, dobro poznaju te su razvili veliku meru zajedničkog, kako opšteg tako i jezičkog iskustva, i visok stepen razumevanja i verbalnog i neverbalnog komuniciranja”. Druga osobenost su različiti oblici solidarnog odnosa sagovornika u komunikaciji, što se najočiglednije vidi „u načinu na koji se razgovor u prodavnici započinje i završava: *gotovo uvek bez pozdrava i formal-*

⁷ Ovi radovi rađeni su pod rukovodstvom Svenke Savić na Odseku za srpski jezik i lingvistiku Filozofskog fakulteta u Novom Sadu u okviru kursa Analiza diskursa.

nog otvaranja direktnim prelaskom na sadržaj razgovora. Dominantna je, takođe i očekivana, u odnosu na solidarnost, upotreba forme Ti, a rede Vi, u oba jezika, što se smatra da je pod uticajem običaja komunikacije u srpskohrvatskom jeziku” (kurziv S.S. i D.S) .

Važan je podatak da izbor jezičkog znaka za pozdravljanje u dvojezičnoj situaciji zavisi od maternjeg jezika sagovornika: u dvojezičnoj sredini kupac-prodavac pokazuje se da kupac otvara komunikaciju na oba jezika, ukoliko ne poznaje osobu koja ulazi u prodavnicu, ili na jeziku kupca, ukoliko zna koji je njegov maternji jezik.

Maja Bandin (1999) potvrđuje razgovornu strategiju za odбир inventara pozdravljanja u izdavačkom preduzeću „Forum” u Novom Sadu: dominira pozdravljanje na oba jezika, ako se sagovornici ne poznaju dovoljno, odnosno na maternjem jeziku osoba koje se dobro poznaju; ukoliko je jedna osoba iz mađarske zajednice, a druga iz srpske „na položaju“, oslovljavanje i pozdravljanje će biti na jeziku većinskog naroda, tj. srpskom.

Maja Bandin (2012) daje podatke za spontano oslovljavanje i pozdravljanje u dvojezičnim školskim uslovima učenika osnovne i srednje škole u Novom Sadu. Zaključuje da imaju veoma širok repertoar pozdravljanja; najčešće su to *kombinacija* jezičkih i nejezičkih sredstava (na primer, *ćao* + rukovanje; *De si, brate* + udar u neki deo tela i sl.). Ova nova istraživanja uz korišćenje metoda intersekcionalnosti (znanje dva jezika: mađarskog i srpskog; dva načina pozdravljanja: verbalno i neverbalno, i istopolne i raznopolne vršnjačke grupe) treba da pokažu u kojoj meri je ova vrsta socijalne jezičke pojave uslovljena različitim faktorima u svakoj konkretnoj situaciji.

Autorka konstatuje kompleksnost ove situacije, što je ujedno i odgovor na pitanje zašto još uvek nemamo u pedagoškoj praksi valjane opise pozdravljanja i oslovljavanja koji bi se mogli lako primeniti u učenju jezika, posebno u učenju srpskog kao stranog.

4.2.3. Istraživanje oslovljavanja i pozdravljanja u učenju srpskog jezika kao stranog

Istraživanja su pokazala da postoji bogat inventar za oslovljavanje i pozdravljanje u srpskom jeziku i da izbor jezičkih sredstava u dobroj meri zavisi od konteksta i razgovorne situacije, te da je mnogo individualnih izbora. Postavlja se onda pitanje kako je ova raznovrsnost predstavljena u udžbenicima za učenje srpskog jezika kao stranog, budući da je već u srbističkoj literaturi konstatovano da ne postoji jedinstvena preporuka kako osloviti i pozdraviti koga u kojoj situaciji. Valjalo bi posebno istražiti kako se snalaze autori i autorke udžbenika srpskog jezika za strance i

na osnovu čega daju preporuke za adekvatnu upotrebu. U pitanju su strani iz različitih jezičkih zajednica i kultura kojima je ova nastava namenjena, kao i udžbenici za različite nivoe znanja srpskog jezika.

Isidora Bjelaković i Jelena Vojnović (2010) iz Centra za srpski jezik kao strani na Odseku za srpski jezik i lingvistiku Filozofskog fakulteta u Novom Sadu pripremile su udžbenik namenjen učenju srpskog kao stranog. Ako se pogledaju lekcije u kojima se predstavljaju spontani razgovori (dijalozi) u različitim razgovornim situacijama u funkciji učenja, pa onda i učenja pozdravljanja ili oslovljavanja na početku razgovora, iznenađuje podatak da je korišćena samo jedna mogućnost – *Dobar dan!* U ukupno 13 različitih dijaloga (u pošti, na carini, na železničkoj stanici, u turističkoj organizaciji, naručivanju taksija telefonom, kod lekara, kod frizera, u menjačnici, u kafiću, u restoranu, u prodavnici brze hrane, na pijaci, u pekari) osnovni je pozdrav *Dobar dan*, a *Zdravo* samo u razgovoru sa cimerom i u pismu s mora (*Zdravo, Jurij*). Možda je ova vrsta uprošćavanja bogatog inventara jezičkih sredstava za pozdravljanje i oslovljavanje - za razne razgovorne situacije samo jedan vid uopštavanja jednog jezičkog znaka koji se može smatrati neobeležanim, tj. prikladnim za svaku situaciju. Pozdrav jezičkim znakom kojim se obeležava doba dana (Dobro jutro, Dobar dan, Dobro veče) smatra se opštim u tom smislu da je najmanja mogućnost za „grešku“, kad ga koristi osoba koja ne zna dovoljno srpski jezik. Ali bi stranim studentima ipak trebalo dati širi repertoar jezičkih sredstava za oslovljavanje i pozdravljanje u navedenim razgovornim situacijama, jer ih upravo ovladavanje širim i raznovrsnijim jezičkim materijalom legitimise kao osobe višeg stepena jezičke kompetencije.

Čega nema u dosadašnjim istraživanjima?

Do sada smo uglavnom prikazali radove u kojima se primeruju različiti jezički oblici pozdravljanja i oslovljavanja. Nedostaju podaci iz spontanih situacija o odsustvu pozdravljanja (sem nešto malo primera u radu Juliške Mulaji 1985).

Valjano istraživanje spontanih razgovora trebalo bi da nam pokaže u kojim situacijama pozdravljanje i oslovljavanje nije potrebno, tj. kada izostaje kad je reč o komunikaciji u institucijama. Na primer, u telefonskim razgovorima u hitnoj pomoći (Svenka Savić i Veronika Mitro 1998). Samo nekoliko primera navodimo iz nekih (građanskih) porodica u kojima je običaj među supružnicima da se pozdrave ujutro (*dobro jutro, čao, zdravo...*) i kod nas i u svetu. U nekim jezicima i kulturama takav običaj odsustvuje⁸.

⁸ U jednom dijalogu supružnika (žena Švajcarkinja, muž Pakistanac) u prvim danima zajedničkog života ona ga pozdravi ujutro sa: *Dobro jutro*, a on se tome čudi: *Zašto me pozdravljaš, pa sad smo spavali zajedno u krevetu*.

4.2.4. Istraživanje oslovljavanja i pozdravljanja u 21. veku

U 21. veku nagomilano je teorijsko znanje iz interdisciplinarnih područja, kao što su kritička analiza diskursa, konverzaciona analiza, kognitivna lingvistika, etnolingvistika... u kojima se problematizuju novi parametri i nove metode analize empirijskog materijala, što usmerava istraživače na do sada neistražene aspekte problema o kojima je u ovom radu reč i istraživačke postupke čini bogatijim i složenijim.

Katalin Ozer (2009), sa Odseka za nemački jezik i književnost Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, daje uporedne podatke za oslovljavanje u nemačkom i srpskom jeziku na materijalu dobijenom na osnovu ankete sprovedene u 2008. godini među studentima „viših godina (posebno sa druge i treće)” Grupe za nemački jezik na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu (ukupno 20: 17 studentkinja i 3 studenta – tačnije, svih upisanih) i među studentima Pedagoškog fakulteta u Frajburgu (‘viših godina’ različitih godina studijske grupe” (ukupno 20: 16 studentkinja i 4 studenta). Upitnik (videti Prilog 4) za anketu Katalin Ozer je sačinila koristeći se upitnicima primenjenim u ranijim istraživanjima ovoga tipa: za srpski jezik Upitnik Ivone Vasić, a za nemački Upitnik Frederike Braun. Upitnikom dobijene podatke dopunila je podacima iz razgovora sa drugim studentima, sa nenastavnim i nastavnim osobljem o načinu oslovljavanja tokom nastave i van nje. Interesovalo ju je njihovo mišljenje kada je reč o starijoj/mlađoj osobi, ili osobi istih godina, muškog/ženskog pola, a u vezi sa zvanjem i statusom.

Autorka i sama konstatuje da su ispitanici „pretežno studentkinje, a može se primetiti i da su studentkinje bile spremnije da saradjuju” (Ozer 2009: 38), ali u daljoj analizi ne vodi računa o polnim razlikama (verovatno zato što u odabranim grupama u uzorku dominiraju studentkinje). Upitnikom je sakupila podatke za upotrebu: 1. pronominalnih (*Ti* i *Vi*) i 2. nominalnih formi (lično ime, nadimak, etikete za oslovljavanje).

Ono što je novina u ovoj anketi u odnosu na ankete Ivone Vasić i Vesne Polovine jeste da se za jedno pitanje nudi spektar odgovora i tako dobijaju podaci o procesu koji je u toku, a ne o statičnim tačkama. Na primer, na pitanje: *Koju ćeš ličnu zamenicu upotrebiti u razgovoru sa nekim studentom*, nudi pet mogućnosti (dosledno kod svih pitanja – ukupno ih je 38):

1. sigurno ti; 2. verovatno ti; 3. možda ti, možda vi (navedite situaciju); 4. verovatno vi; 5. sigurno vi.

Šta su studenti odgovorili - kako koriste ponuđene pronominalne i nominalne oblike u srpskom i u nemačkom jeziku?

U upotrebi pronominalnih oblika u dva odabrana jezika u hijerarhijski ustrojenoj instituciji (na fakultetu) nema razlike u upotrebi *Ti* i *Vi*

kad je u pitanju oslovljavanje profesora i nenastavnog osoblja od strane studenata: dosledno je forma *Vi*, sa manjim odstupanjima u situacijama van nastavnog procesa⁹. U međusobnim razgovorima studenata tokom nastave i na vannastavnim aktivnostima dominira forma *Ti*. Od nominalnih oblika najčešće studenti upotrebljavaju prezime uz etikete (*profesorka Savić*; *gospodine Besch*).

Autorka zaključuje da „pol osobe ne igra nikakvu ulogu (više od 2/3 ispitanika)” (Ozer 2009:43). Nadalje se ne bavi ovom problematikom, nego daje prednost drugim komponentama razgovorne situacije oslovljavanja – poznatost sagovornika i godine starosti. Napominjemo da u autorkinom uzorku nema dovoljno podataka za zaključak da pol ne igra ‘nikakvu’ ulogu, jer u uzorku nema dovoljan broj ispitanih muških osoba (svega 7 od 40 ukupno u oba jezika).

Autorka zaključuje i o razlikama u dva jezika: „u srpskom jeziku postoji veće ‘šarenilo’ u slučaju nominalnih formi”(43), što govori o tome da nema striktnih pravila, te se sagovornici više oslanjaju na komponente konteksta prilikom odluke za izbor neke jezičke forme. Pre će biti da je u srpskom jeziku fokus ispitanika na kontekstu, a manje na jezičkoj formi.

Istraživanje Katalin Ozer, s jedne strane, dalo je bolji uvid u razlike u procesu oslovljavanja u srpskom i nemačkom jeziku, a sa druge strane otvorilo je i nova pitanja i dileme o kojima bi trebalo ubuduće voditi računa u istraživanju pomoću upitnika ili anketnog lista.

Mirjana Jocić (2011) u obimnoj studiji posmatra obraćanje, oslovljavanje i pozdravljanje kao „složen sistem kulturnih, komunikacijskih – lingvističkih i nelingvističkih pravila” čiji su izbor i upotreba uslovljeni „društveno-kulturnim okvirom, situacionim kontekstom, intencijom sagovornika i određenim leksičko-gramatičkim obeležjima konkretnog jezika” (Jocić 2011:297). Osnovnu pažnju istraživanja usmerila je na upotrebu jezičkih sredstava, pre svega *leksičkih jedinica* ili *etiketa* (reči i izraza) za oslovljavanje sagovornika – imena, prezimena, nadimci, nazivi za označavanje srodstva, zanimanja ili profesije, titule, društvene funkcije, semantički nespecifično obeležene etikete (kao što su: *drug*, *drugarica*, *gospodin*, *gospođa*, *čika*, *tetka*, *komšija*, *komšinica* itd.), ustaljeni pozdravi..., a od *gramatičkih sredstava* pre svega obraćanja *Ti/Vi*.

⁹ U napomeni broj 16, na strani 48, autorka uočava slabost sopstvene ankete, naime navodi da „nije moguće odrediti da li je upotreba reči *profesorica*, češća od *profesorka*, ili obrnuto, jer je najveći broj informanata naveo samo skraćenicu *prof*”. Pouka je iz ovog podatka da je trebalo uputiti ispitanike da ispisuju pune nazive etiketa.

Materijal za analizu je prikupila putem Upitnika (videti Prilog 3) koji, pored opštih podataka o ispitaniku (pol, zanimanje, godina i mesto rođenja, završena škola, od kada živi u Novom Sadu i u kom delu grada, itd.) sadrži 60 leksičkih jedinica ili etiketa, a za svaku od tih etiketa je ponudila sedam mogućih izbora - svaki izbor uključuje jednu etiketu + izbor *Ti/Vi*, a poslednji, sedmi, je sa mogućnošću otvorenog odgovora anketiranog.

Anketirala je ukupno 234 ispitanika koji žive u Novom Sadu i kontrolnu grupu od 16 učenica i učenika Gimnazije u Sremskoj Kamenici i grupu od 12 studenata i studentkinja Filozofskog fakulteta u Novom Sadu. Tako je dobiveno ukupno 237 popunjenih upitnika čiji je sadržaj analiziran.

Osnovna konstatacija autorke je da oslovljavanje i pozdravljanje u novosadskoj sredini obiluje raznovrsnošću u mnogim detaljima i bogatstvom individualnih razlika, izbora i ponašanja, upravo karakterističnih za veće gradske sredine. „Pošto nema udžbenički opisanih i propisanih pravila kojima je ovaj domen ponašanja obuhvaćen, sredina – pre svega porodica i obrazovne ustanove, svakako uz veliki uticaj medija - naročito televizije, a sve više i interneta, utiče na stvaranje navika ove vrste”. (Jocić 2011:341).

Zaključuje da se dobro čuva navika oslovljavanja etiketom za nazive srodnika. Zabeležen je i „zavidan korpus autohtono novosadskih etiketa za oslovljavanje” (npr. *bába*= otac, *braca*= stric, *májka* ili *majkica* = očeva ili majčina majka, *strinica* = žena najmlađeg očevog brata, *tejka*, *dada*, *keka* = majčina sestra), ali ima i etiketa za oslovljavanje srodnika koje su donete iz drugih krajeva a koje se „i posle 30, 40, 50, pa i 60 godina življenja u novosadskoj sredini (...) čuvaju. To su, zapravo, stereotipi izvornog geografskog i jezičkog identiteta”(Jocić 2011:342) govornika (npr. *baćo*, *ćera*, *ćića*, *ćić*, *dida*, *đed*, *đedo*, *mâja* =majka, *strikan*, *striko*). Veoma je frekventna i „upotreba imena i nadimaka, a često i prezimena najbližih srodnika. Upotreba prezimena uopšte je sve češća u oslovljavanju, ali ne u funkciji iskazivanja distance ili posebnog poštovanja (sem kada su u pitanju manje poznate osobe i osobe višeg društvenog statusa...), nego baš u funkciji izvesnog žargonskog manira i iskazivanja bliskosti (*Markoviću*, *zaboravljaš da si mi otac! Kuda, Lazička? Gde si, Miletiću!*”) (Jocić 2011:342). Takođe je uočena „naglašena tendencija uspostavljanja ravnopravnog odnosa, odnosa pune solidarnosti dece i roditelja (...) deca roditelje oslovljavaju zamenicom *ti*, imenom, nadimcima, deminutivima i hipokoristicima (*mama*, *tata*) – ređe žargonskim nazivima i takođe, naročito oca, prezimenom. Mlađe osobe i osobe srednje dobi, koje su kao deca oslovljavale roditelje sa *mama* i *tata*, već krajem puberteta počinju ih oslovljavati po imenu; sve je izrazitija tendencija da oni svoju decu uče da ne oslovlja-

vaju njihove roditelje *baba* i *deda*, nego imenom. A tašte, tastove, svekrve i svekre svi u porodici počinju zvati *baba* (*baka, nana, majka...*) i *deda* (*deka, djed, ded...*) kada se rode unuci” (Jocić 2011:342). Među članovima porodice i među srođnicima češća je upotreba zamenice *Ti*; *Vi* forma je češća u oslovljavanju onih koji zapravo nisu srođnici, nego šira familija: svekar, svekrva, tašta, tast.

Vredno je, takođe, pomenuti da su u inventaru etiketa za oslovljavanje zapaženi i tipično novosadski ili vojvođanski arhaizmi iz nemačkog i mađarskog jezika, pre svega kod starije populacije (*šogor/šogorica, omama, tante, bači, neni, švesterka, frajla* – koja je u poslednje vreme postala ponovo veoma moderna u javnom govoru, pa i u nazivima, na primer, restoran „Plava *frajla*”, ženski orkestar „*Frajle*”).

Autorka konstatuje da je u obraćanju nepoznatim ili manje poznatim osobama, osobama u raznim javnim službama i ustanovama, prodavnicama i sl. veoma rasprostranjena upotreba etiketa *gospodin, gospođa, ređe gospođica*. Velika većina ispitanika navodi da se u takvim situacijama (da bi izbegli oslovljavanje određenom etiketom) služi izrazima tipa: *Molim Vas; Izvinite; Oprostite; Da li znate; Možete mi reći; Ja se izvinjavam; Recite mi; Mogu da Vas pitam...* i sl. Međutim „nisu sasvim izašle iz upotrebe etikete *drug, drugarica*, uglavnom kao stereotip iz socijalističkog perioda u govoru starijih ispitanika, ali i u ironiji za bivše ideološke drugove ili predstavnike bivše vlasti, kao i semantički neutralno, bez ikakve ideološke konotacije” (Jocić 2011:343).

I Mirjana Jocić konstatuje da obraćanje nepoznatim osobama, starijim osobama i osobama respektabilnog ili nadređenog društvenog statusa u institucijama karakteriše dominantna upotreba zamenice *Vi*, najčešće uz već pomenutu etiketu *gospodin, gospođa, gospođica* – često i uz etikete za profesije, ili uz ime i prezime, kao i uobičajenih pozdrava *Dobar dan, Doviđenja, Zbogom*. I dalje je veoma česta upotreba pozdrava “*Zdravo (...)* koji je danas stereotipan, ali dezideologiziran pozdrav koji se upotrebljava u manje formalnim situacijama i u obraćanju po raznim kriterijumima bližim sagovornicima, ili onima koji su po godinama mlađi ili po statusu niži.” (Jocić 2011:343)

Autorka ukazuje na veliku raznovrsnost u inventaru pozdrava i načinu pozdravljanja. Pored već navedenih uobičajenih pozdrava, javljaju se i oni arhaični (*Pomaže bog! Pomoz bog*), tipično novosadski (*Bar dan, Poštovanje, 'Ajd, u zdravlju, U zdravlju, Svako dobro*), učeničko-mladalački (*Hej! Haj! De si, bre; Gde si, čoveče! Hej, gari! Vozdra; Čozdra; Pozdrav; Hello; Čaos; Čao-ćao...*). Ono što bi bilo relativno novo, to je opšta pojava upotrebe pozdrava *Čao* u svim starosnim kategorijama (uključujući i najstarije Novosađane), kao i pozdravnih izraza tipa *Vidimo se; Čujemo se; Prijatno*.

Kao novije zapažanje može se smatrati konstatacija Mirjane Jocić da za izbor zamenica *Ti* ili *Vi* u oslovljavanju odraslih presudnu ulogu imaju osobine karaktera sagovornika i njihova „bliskost i uzajamna empatija, pa tek onda srodstvo (izuzev u oslovljavanju roditelja, dece, braće i sestara), zatim godine starosti, društveni status i sfera upotrebe – privatna ili javna.” (Jocić 2011:343)

Rezultati Mirjane Jocić ne obuhvataju neverbalne znake za oslovljavanje i pozdravljanje kao ni sva prethodno pomenuta istraživanja. To ostaje zadatak budućih radova. Ona takođe ne pokazuje da li ima razlike među muškim i ženskim ispitanicima u pogledu izbora jezičkih znakova, što pitanje uticaja pola na jezički izbor ostavlja za buduća istraživanja takođe. Značajni su njeni podaci, s jedne strane, zato što je to do sada najbogatiji prikupljen i savremen materijal, a za novosadsku populaciju reprezentativan uzorak stanovnika; što je Upitnik za anketiranje bio detaljno razrađen i nudio mnogo alternativa, ali i velik broj otvorenih odgovora. Ona je ukazala na ono što je arhaično, ono što je stabilno – što je neka vrsta običajnog (nepropisanog) komunikacijskog bontona jedne velike gradske (novosadske) sredine, na ono što predstavlja posebno obeležje baš te sredine, kao i na promene, novine i tendencije u pojavljivanju i upotrebi sredstava za oslovljavanje i pozdravljanje u srpskom jeziku.

4.2.5. *Lingvistička ljudska prava: oslovljavanje i pozdravljanje kao diskriminativni postupci*

Početak 21. veka niz istraživanja vezanih za oslovljavanje i pozdravljanje rađeno je u okviru novog interdisciplinarnog pristupa - *lingvističkih ljudskih prava* (*linguistic human rights*¹⁰), čiji su predstavnici: Mikloš Kontra, Robert Filipson, Tove Skutnab Kangas (Miklos Kontra, Robert Phillipson, Tove Skutnabb Kangas, Tibor Varady 1999). Ovaj pristup donosi novinu pre svega u metodološkom domenu: vođenje računa istovremeno o više perspektiva – intersekcionalnost, u ovom slučaju posmatranja jezičkih fenomena i iz perspektive ljudskih prava. Osnovno pitanje u tom pristupu je ko u društvu ima moć nad jezikom da propisuje (predlaže) ili zabranjuje upotrebu nekih jezičkih i nejezičkih znakova, naročito ako se radi o diskriminaciji nekih predstavnika datog jezika (kao što mogu biti žene, osobe sa invaliditetom, pripadnice

¹⁰ Tove Skutnab-Kangas upotrebljava termine *linguistic human rights* i *language rights*, a Kristof Bodrič ih, na predlog Tvrтка Prčića, prevodi kao *institucionalizovana jezička prava*, a drugi (*opšta*) *jezička prava* (Vasić 2010:123).

i pripadnici nacionalnih i/ili etničkih, ili rasnih ili seksualnih grupa i sl.). Osnovno je pitanje u kojoj meri neki jezički i nejezički izbori sagovornika nisu u skladu sa onim što su proklamovana jezička ljudska prava, odnosno što se ubraja u govor mržnje. Podaci u feminističkoj lingvistici pokazuju da se iz interakcije muškarca i žene konstatuje stepen govora mržnje i diskriminacije (na primer, muž oslovljava suprugu sa *kozo*, *gusko*, a ona njega sa *svinjo*, *bitango*, *kretenu*, *seljačino*) ili iz javne sfere (na primer, poslodavac sekretarici: *gusko*, *blesačo*), ili u vršnjačkoj adolescentskoj grupi (dečaci devojčicama: *gusko*, *ćurko*, *lezbačo*, a one njima *pederčino*). Nažalost, i ovi su istraživački podaci još uvek fragmentarni¹¹.

Jedan od aktuelnih primera iz oblasti lingvističkih ljudskih prava u našem jeziku odnosi se na oslovljavanje i pozdravljanje ženske osobe sa *gospođica* i *dama* u javnoj i službenoj upotrebi (istraživačke podatke za srpski jezik daju Ljudmila Naseva 2011; za hrvatski jezik Zrinjka Glovacki Bernardi 2008). Posvetićemo ovde nešto više pažnje etiketi *gospođica*. Istraživanja oslovljavanja i pozdravljanja u javnoj sferi u istorijskoj perspektivi (na osnovu različitih pisanih dokumenata, kao što su romani, drame, privatna pisma, ili javni dopisi institucijama [Glovacki Bernardi 2010; Jovičić 2012]) pokazuju da se sistem oslovljavanja i pozdravljanja značajno promenio u poslednja dva veka razvoja standardnog jezika i modernizacije društava. Procenjuje se da institucije (kao što su univerziteti, akademije, instituti i sl.), ili osobe i tela zadužena za brigu o ostvarivanju ljudskih i drugih prava, imaju važnu (ako ne i presudnu) ulogu u kanalisanju jezičke upotrebe ka afirmaciji ljudskih prava.

Lavinu mizogininih tekstova konzervativnih jezikoslovaca u Beogradu pokrenuo je tekst zaštitnika građana Srbije u kojem se preporučuje: „Neophodno je pojam *gospođica* potpuno eliminisati iz usmene, pismene i telefonske komunikacije, službenih dopisa, u svim javnim i nejavnim situacijama profesionalne komunikacije” jer „žene ne treba da se tituliraju na način identifikovanja njihovog bračnog statusa ili odnosa sa muškarcima”. U ovoj preporuci je sadržano jedno od opštih prava građana, a to je da je bračno stanje (žene i muškarca) privatna stvar (kao što su to i pripadnost nekoj religiji ili seksualnoj orijentaciji) te se u javnom diskursu ne može koristiti jezički znak kojim se ukazuje na bračno stanje, u ovom slučaju ženske osobe. Tekst zaštitnika građana se oslonio na preporuku Evropskog saveta (2003) o ostvarivanju rodne ravnopravnosti u zemljama Evropske unije (pre svega u Nemačkoj, Francuskoj, Engleskoj)

¹¹ Mogu se sakupljati iz prijava poverenika za ljudska prava ili ombudsmana za pitanja rodne nejednakosti.

i nije nikakva novina u svetu. Sem toga, feministički fokusirane lingvistkinje u Nemačkoj su još pre jednu deceniju uspele da izdejstvuju da se iz standardnojezičke upotrebe izbaci etiketa gospođica (Frauline) u javnoj i službenoj komunikaciji. Iz teksta „Francuska ostala bez gospođica” (e-Novine, 22. 2. 2012) doznajemo da je francuska vlada naredila svojim službenicima da se reč gospođica izbaci iz upotrebe u zvaničnim dokumentima („Od sada će sve ženske osobe u Francuskoj biti označene kao madamme, gospođe”). U engleskom jeziku je pronađeno rešenje u konstruisanoj novoj formi: „Amerikanci (su) za sve žene uveli titulu Ms... namesto ranijeg Miss, gospođica, i Mrs... gospođa”, kako tačno navodi Ivan Klajn (2010: 59). Ali on zaključuje, za nas neočekivano: „mladim devojkama niko se ne obraća sa ‚gospođice’. Ako ih baš treba pozvati i privući njihovu pažnju, kažemo ‚devojko’, ‚seko’, ili, ‚devoјčice’, upravo kao što i mladom muškarcu kažemo ‚mladiću, ‚momče’, ‚dečko’ i slično, što sve pokazuje da je titula vezana za godine starosti, a ne za pol”. Tvrđnje jezikoslovaca valja proveravati na različite načine u realnim razgovornim situacijama, a jedan od načina je primena ankete ili upitnika. Najpre je Zrinjka Glovacki Bernardi (2008) sa Filozofskog fakulteta u Zagrebu za hrvatski jezik ispitala upotrebu etikete gospođica pomoću ankete među studentskom populacijom u Zagrebu. Konstatovala je da je od tri osnovne semantičke komponente (osoba ženskog pola, mladog uzrasta, neudata) bračno stanje ono sa čim se povezuje ova reč u javnoj upotrebi. Njen upitnik je u nešto modifikovanom obliku primenila u Novom Sadu Ljudmila Naseva (2011) za studentsku populaciju, da bi zaključila da od tri komponente značenja etikete gospođica (ženska osoba, bračno stanje - neudata, mlađeg uzrasta) dominira komponenta bračnog stanja (videti Prilog 5). Tako empirijski podaci ne potvrđuju ličnu intuiciju jezikoslovca za ovu vrstu upotrebe u srpskom jeziku (među studentskom populacijom).

Za sada nemamo valjanu studiju o smeni sistema oslovljavanja ženske osobe u privatnoj i javnoj sferi tokom poslednja dva veka, ali je činjenica da na takvu upotrebu u znatnoj meri utiču odluke onih koji imaju moć nad jezikom, kao što su različita tela (Odbor za standardizaciju srpskog jezika, na primer), komisije ili pojedinci od naučnog autoriteta. Nažalost, autoritet zaštitnika prava građana, ombudsmana za ženska pitanja, Uprava za rodnu ravnopravnost, Zavoda za rodnu ravnopravnost (koja su vladina tela), nemaju tu vrstu moći.

Iz ovog kratkog pregleda dosadašnjih istraživanja pokazujemo da je potreban dugoročno osmišljen projekat u kojem bi se na valjano prikupljenom empirijskom materijalu pokazale promene elemenata sistema za oslovljavanje i pozdravljanje u istorijskoj perspektivi i u sadašnjosti u srpskom kao jeziku većinskog naroda, ali i u jezicima različitih manjinskih

nacionalnih zajednica koji su u službenoj upotrebi u Vojvodini. Nažalost, o ovoj jezičkoj pojavi u jezicima manjinskih nacionalnih zajednica u Vojvodini gotovo da nemamo podataka; otuda su radovi sakupljeni u ovoj knjizi pokušaj da skrenemo pažnju na neophodnost budućih jezičkih istraživanja ovih pojava. Nadalje, ne postoji celovito i valjano uputstvo o oslovljavanju i pozdravljanju u nastavi srpskog kao stranog. Već sada se može popisati i opisati ono što o oslovljavanju i pozdravljanju postoji u zabeleženim razgovorima sagovornika srpskog jezika (materijali sa projekta Psiholingvistička istraživanja pod rukovodstvom Svenke Savić). Na primer, za učenje srpskog kao stranog korisno mogu poslužiti opisane prve razmene preko telefona (Savić i Mitro 1998). Pokazuje se da je u prvoj sekvenci pozdravljanje izostavljeno; proverava se broj telefona ili vlasnik stana, a potom kao početak razgovora pozdrav ili oslovljavanje. U razgovorima doktora sa pacijentima je ustaljeno pozdravljanje sa *Dobar dan*, ako se sagovornici ne poznaju, ali ako se susreću nakon mnogo viđenja (pacijenti koji su ležali na odeljenju u bolnici i sl.), pozdravljanje ima drugačije izbore, ili potpuno odsustvuje. Na primer, osoba koja poziva Hitnu pomoć najpre saopštava o kakvom slučaju se radi (*Jedan čovek je ovde pao u komu!*), pa tek onda oslovljava i pozdravlja.

4.2.6. Oslovljavanje i pozdravljanje u internet komunikaciji

Za sada postoje fragmentarni podaci istraživačica na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu o načinu oslovljavanja i pozdravljanja u različitim žanrovima internet komunikacije: u čatovanju (Biljana Radić Bojanić 2007); na različitim konferencijama i forumima (Dragana Graovac 2010) ili ostavljanju komentara na određenu temu. Nedostaje, međutim, sistematičan opis onoga što se sve u ovoj komunikaciji događa. Već sada se pokazuje da je inventar jezičkih izbora pomešan sa nejezičkim (kao što su smajlovi, ematogrami, akronimi, inicijali, izmišljena imena za identifikaciju i slično). Biljana Radić Bojanić konstatuje da postoje dve osnovne strategije u vođenju razgovora: jedna je da sagovornici žele da sačuvaju sagovornika u razgovoru, „najčešći je način obraćanja sagovorniku vrlo direktan... jer zahteva malo vremena u komunikaciji” (Radić Bojanić 2007:87); druga je da u časkaonicama ponekad može da dođe do agresivnog verbalnog ponašanja, kada učesnici otvoreno napadaju i vređaju jedni druge” (Radić Bojanić 2007:87). Tako u ovoj komunikaciji imamo jedan paradoks u odnosu na dosadašnja ispitivanja oslovljavanja i pozdravljanja. Naime, prvi radovi kad govore o komunikaciji licem u lice pominju solidarnost (poznatost) i distancu (Radovanović 1979). U internet komunikaciji, u kojoj se sagovornici ne vide, ne poznaju, razdvojeni mogu biti geografski, pokazuju

diskursnu potrebu da sačuvaju *pažnju sagovornika*, ili da je odbace. Činjenica je da je u ovoj komunikaciji mnogo više primera za tvrdnju o obilju govora mržnje i ogrešenju o ljudska prava, nego što to možemo da zaključimo prema podacima zabeleženim u spontanim komunikacijskim situacijama licem u lice ili na osnovu ponuđenih upitnika koje popunjavaju ispitanici u nekoj instituciji (najčešće fakultetima).

4.2.7. Oslovljavanje i pozdravljanje u prethodnim vekovima

O smeni sistema za oslovljavanje i pozdravljanje tokom formiranja standardnog srpskog jezika od početka 19. veka do danas ima malo sistematičnih podataka, mada se značajan broj primera može sakupiti iz različitih pisanih dela (kakve su drame, romani, pripovetke i drugi pisani administrativni dokumenti), ali i iz postojećih rečnika srpskog jezika. Na primer, nekoliko važnih podataka daje Jovan Kašić (1987) analizirajući primere zabeležene u Vukovom Rječniku, u kojem autor daje podatke (pored oslovljavanja na osnovu termina za srodstvo) da „Vukov Rječnik pruža veoma korisne podatke o titulaturi u Srbiji za vreme turske vlasti, kao i promenama u značenju pojedinih reči koje su usledile prvih godina po oslobođenju. Reč *gospodar* je bila rezervisana za obraćanje Turcima, *gospodin* uglavnom za obraćanje višim crkvenim dostojanstvenicima“ (Kašić 1987:203), a danas je etiketa *gospodin* (*gospođa*) jedina gotovo neobeležena - za obraćanje svima.

5.0. MOGUĆNOST NOVIH ISTRAŽIVANJA: PREDLOG NOVOG PROJEKTA

Postoje početni podaci za sagovornike različitih uzrasta u javnoj sferi: predškolskog, školskog i visokoškolskog (najviše ovog), ali izostaju podaci za različite grupe govornika na istim tim uzrastima. Naročito je malo podataka za oslovljavanje i pozdravljanje starijih osoba, zatim osoba iz marginalizovanih grupa i sl.

Mada ima podataka o pozdravljanju i oslovljavanju u privatnoj sferi, u porodičnoj situaciji, veoma sporadično ima onih koji se odnose na način na koji neko pozdravlja žene ili na način na koji žene pozdravljaju nekoga.

Ako u jednom domenu sistema za oslovljavanje i pozdravljanje uočavamo tendenciju demokratizacije u savremenom društvu u Srbiji, da li se u drugim delovima istog sistema događaju obrnuti procesi – retradicionalizacije i konzervativizma (od kojih je nanovo korišćenje etikete *gospođica* samo jedna). Kako onda vrednovati procese u ukupnom sistemu oslovljavanja i pozdravljanja?

Podsećamo na to da je u socijalističkom društvu uvedeno oslovljavanje i pozdravljanje sa *drug/drugarica* u javnoj i službenoj sferi, a da je nasleđe iz perioda pre II svetskog rata sa *gospodin, gospođa, gospođica* bilo potisnuto samo u neke situacije i u neke društvene grupe, mahom starije populacije. Društvene i političke promene devedesetih godina prošlog veka ponovo su u javnu i službenu upotrebu vratile oslovljavanje i pozdravljanje sa *gospodin, gospođa i gospođica*, mada ni *drug i drugarica* nisu sasvim nestali (Jocić 2011).

Novi projekat bi trebalo da popuni prazninu koja postoji kada je u pitanju inventar neverbalnog pozdravljanja; o tome gotovo da nema istraživačkih podataka u Srbiji, što je očekivano jer je za ovu vrstu podataka potreban drugačiji način sakupljanja empirijskog materijala (najverovatnije video-zapisom).

Dodajmo još i činjenicu da izostaju kod nas istraživanja i analize intonacije različitih vidova istog jezičkog pozdravljanja, u porodici i u javnoj sferi. Završimo ukupan prikaz ponovnom konstatacijom da srbištika i nauka o jeziku kod nas ne prepoznaju pol (ili rod) kao važan element jezičke komunikacije (do sada).

6.0. ZAKLJUČAK

Cilj ovog pregleda je bio da sistematizovano i kritički procenimo dosadašnja istraživanja oslovljavanja i pozdravljanja u srpskom jeziku u poslednje tri i po decenije i da na osnovu njih predložimo dalja istraživanja, ali i mogućnost poređenja sa podacima iz jezika nacionalnih zajednica, koji su u službenoj upotrebi u Vojvodini.

Pokazuje se da su podaci za oslovljavanje i pozdravljanje u srbištici prikupljeni ili iz spontanijih razgovora sagovornika različitog uzrasta u realnim razgovornim situacijama i za određene uzrasne grupe (najčešće studentske populacije). Takvi podaci dokazuju kompleksnost ove, ne samo jezičke, pojave, te da se moraju nadalje istraživati s vođenjem računa o više komponenta istovremeno – primenom dostignuća metoda intersekcionalnosti. Korišćeni su i upitnici i ankete različite kompleksnosti: od jednostavnijih s početka sedamdesetih godina prošlog veka, do detaljnijih i složenijih u prvoj deceniji ovog veka (Jocić 2011).

Osnovni je rezultat dosadašnjih istraživanja raznovrsnost jezičkog znaka i nesistematičnost njegove upotrebe koja je pre pravilo nego izuzetak kada se uzmu u obzir različiti faktori: geografska razudjenost, starost, poznatost, znanje i obrazovanje („obrazovaniji više upotrebljavaju *Vi* u društvenim odnosima, a manje obrazovani više upotrebljavaju ovu zamenicu u obraćanju bliskim rođacima”, Polovina 1983:191).

Suma dobijenih empirijskih podataka je bogata i može poslužiti za nova istraživanja, naročito komparativna sa drugim jezicima, kako bismo odgovorili na pitanje kako se koriste jezički znaci za oslovljavanje i pozdravljanje u srpskom jeziku danas. Prethodnica takvom istraživanju bila bi valjana teorijska razmatranja sadašnjih teorija o oslovljavanju u usmenom i pisanom obliku (za razliku od dosadašnjih koja su se uglavnom oslanjala na teorijski pristup iz prve polovine 20. veka [Roger Brown –Alber Gilman 1960]).

Osnovni rezultati ukazuju na jednu konstantu, a to je nedoslednost u odlučivanju za izbor nekog jezičkog znaka, što govori o kompleksnosti pojave koja se menja, a istraživanjima hvatamo proces promena u toku.

Ako bismo želeli da predložimo određena pravila za upotrebu jezičkih i nejezičkih znakova u javnoj sferi u različitim kontekstima službene upotrebe jezika, onda bi nadalje trebalo prikupiti empirijske podatke o *promenama* sistema oslovljavanja i pozdravljanja:

1. tokom poslednja dva veka kako u usmenom tako i u pisanom tekstu, u zavisnosti od tipa teksta (administracija, mediji, naučni tekst i sl.);
2. tokom odrastanja dece: od porodične sredine do javne sfere;
3. u različitim uzrasnim grupa i u različitim situacijama;
4. u izbegavanju diskriminacije pomoću jezika;
5. u sličnostima i razlikama unutar dvojezičnih zajednica;
6. o promenama u susretu srpskog sa stranim jezicima;
7. u komplementarnosti sistema verbalnog i neverbalnog oslovljavanja i pozdravljanja;
8. u uticaju šire sredine u gradovima(kakvi su Beograd i Novi Sad) i u seoskoj sredini.

Za tu vrstu novih podataka potreban je istraživački projekat koji bi vodio podjednako računa - pored jezičkih, socijalnih i kognitivnih - i o rodnom aspektima komunikacije sagovornika u srpskom i drugim jezicima nacionalnih zajednica u Vojvodini. Na početku smo novih istraživanja procesa koji je u toku.

7.0. LITERATURA

Bandin, Maja (1999), Diskursne osobine pozdravljanja i oslovljavanja u mađarskom i srpskom jeziku u jednoj radnoj organizaciji, Filozofski fakultet, Odsek za srpski jezik i lingvistiku (odbranjen diplomski rad, mentorka Svenka Savić).

- Bandin, Maja (2012), Diskurs oslovljavanja i pozdravljanja mladih u srpskom i mađarskom jeziku, Filozofski fakultet, Odsek za srpski jezik i lingvistiku (neobjavljen rad).
- Bjelaković, Isidora i Jelena Vojnović (2010), Naučimo srpski (Let's learn Serbian), Univerzitet u Novom Sadu, „Letnja škola“, Odsek za srpski jezik i lingvistiku, Novi Sad (3. izdanje).
- Brown, Roger, Alber Gilman (1960), The Pronouns of Power and Solidarity, Th. A. Sebeok (ed.), Style in Language, Cambridge, Mass. The MIT Press, 253-276.
- Garić, Sanja (1986), Pozdravljanje i obraćanje u srpskohrvatskom jeziku sa sociolingvističkog stanovišta, Filozofski fakultet, Sarajevo (odbranjen diplomski rad).
- Glovacki Bernardi, Zrinjka (2008), Kad student zatrudni: rasprava o rodnoj perspektivi u jeziku, ALFA d.d, Zagreb
- Glovacki Bernardi, Zrinjka (2010), Pozdravljanje i oslovljavanje u svakodnevnom razgovoru, Urednici Vesna Mildner i Marko Liker, “Proizvodnja i percepcija govora”, Zagreb, FFpress, 396-406.
- Graovac, Dragana (2010), Diskurs internetskog foruma (na primeru *Forum B 92*), Filozofski fakultet, Odsek za srpski jezik i lingvistiku (odbranjen magistarski rad, mentorica Vera Vasić).
- Jocić, Mirjana (1981a), Tipovi jezičke adaptacije u obraćanju vaspitača deci, u *Језикот во јавната комуникација*, зборник на трудови поднесени на конференцијата одржана во Скопје од 21 до 23 ноември 1979 година, главен и одговорен уредник др Олга Мишеска Томиќ, Скопје, 168-176.
- Jocić, Mirjana (1981b), Osobine jezičkog komuniciranja vaspitača sa decom predškolskog uzrasta, Prilozi proučavanju jezika, Filozofski fakultet, Novi Sad, br. 17, 1981, 103-117. Preštampano uz manje modifikacije pod naslovom Osobine jezičkog komuniciranja vaspitača sa decom predškolskog uzrasta u: Mirjana Jocić, *Jezik, komunikacija, razvoj*, Dnevnik, Novi Sad, 206, 89-110.
- Jocić, Mirjana (2011), Oslovljavanje i obraćanje, *Govor Novog Sada*: sveska 2: Morfosintaksičke, leksičke i pragmatičke osobine, Vera Vasić i Gordana Štasni urednice, Filozofski fakultet, Odsek za srpski jezik i lingvistiku, *Lingvističke sveske* 9, 297-346.
- Jovičić, Juliana (2012), Strategije i taktike uspešnih žena 19. veka: na tragu zlatne decenije srpsko-nemačkih interkulturnih veza: Mina i Talfj u privatnoj prepisci, Futura publikacije, Novi Sad.
- Kašić, Jovan (1987), Neke pojave u vezi sa oslovljavanjem, *Tragom Vukove reči*, Matica srpska, Novi Sad, 200-207.
- Kiš, Nataša i Ivana Savić (2007), O nekim tendencijama u izboru jezičkih sredstava u situaciji obraćanja, oslovljavanja i pozdravljanja,

- Prilozi proučavanju jezika, broj 38, Odsek za srpski jezik Filozofskog fakulteta u Novom Sadu 243-248.
- Klajn, Ivan (2010), Nema više gospodica, NIN, Beograd, 22. jun 2010, 59.
- Kontra, Miklos, Robert Phillipson, Tove Skutnabb Kangas, Tibor Varady (1999), *Language: A Right and a Resource: Approaching Linguistic Human Rights*, CEU, Budapest.
- Ljubisavljević, Milana (2012), Rodna determinisanost interesovanja za upis različitih studijskih odseka Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, UNS, ACIMSI Centar za rodne studije, Odbranjem seminarski rad za izborni kurs Ekonomska uloga žene u modernom društvu, pod rukovodstvom Slobodanke Markov.
- Mandžo, Dajana (1998), Pozdravljanje među stanovništvom Sarajeva i Tuzle, Filozofski fakultet, Novi Sad (seminarski rad rađen pod rukovodstvom Svenke Savić na predmetu Analiza diskursa).
- Milinović, Jelena i Svenka Savić (2011), Misterije rodne ravnopravnosti i još ponešto....Banja Luka: Helsinški parlament građana Banja Luke.
- Milosaljević, Bojana (2007), *Forme učtivosti u srpskom jeziku*, Učiteljski fakultet, Beograd.
- Mulai, Juliška (1985), Pragmatičke i sintaksičko-semantičke karakteristike jedne govorne situacije u dvojezičnoj sredini: razgovor između kupca i prodavca, Prilozi proučavanju jezika, Filozofski fakultet, Institut za južnoslovenske jezike, Novi Sad, 21, 113-131.
- Naseva, Ljudmila (2011), Titula u srpskom jeziku: gospodin, gospođa, gospođica, gospodičić, Filozofski fakultet, Odsek za srpski jezik i lingvistiku, Novi Sad (odbranjen diplomski rad iz kursa Analiza diskursa, mentorka Vera Vasić).
- Ozer, Katalin (2009), Diskursne osobine oslovljavanja u nemačkom i u srpskom jeziku: doprinos metodama proučavanja, Filozofski fakultet, Odsek za nemački jezik i književnost, Novi Sad (odbranjen magistarski rad).
- Polovina, Vesna (1983), Upotreba jednine i množine ličnih zamenica u obraćanju sagovornika u srpskohrvatskom jeziku, Naučni sastanak slavista u Vukove dane 13/1, 185-195.
- Radić Bojanić, Biljana (2007), Neko za chat? Diskurs elektronskih časkaonica na engleskom i srpskom jeziku, Filozofski fakultet i Futura publikacije, Novi Sad.
- Radovanović, Milorad (1979), *Sociolingvistika*, Izdavačko-grafički zavod, Beograd (drugo izdanje knjige iz 1986. štampao Dnevnik i Književna zajednica Novog Sada, Novi Sad).
- Savić, Svenka (1993), Diskurs analiza, Filozofski fakultet, Novi Sad.

- Savić, Svenka i Veronika Mitro (1998), Diskurs telefonskih razgovora (poglavlje U hitnoj pomoći), Filozofski fakultet, Futura publikacije, Novi Sad, 47-58.
- Skutnab-Kangas, Tove (2010), Novi osvrt na osnove institucionalizovanih jezičkih prava, Diskurs i diskursi, Vera Vasić urednica, Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu, Ženske studije i istraživanja, Novi Sad, 123-136.
- Vasić, Ivona (1979), Govorno ponašanje predstavnika savremenog srpskohrvatskog jezika u situaciji obraćanja, Prilozi proučavanju jezika 15, Novi Sad, 57-70.
- Vasić, Vera (1979), Tipovi oslovljavanja odrasle osobe u govoru dece predškolskog uzrasta, Godišnjak Saveza društava za primenjenu lingvistiku Jugoslavije 3, 175-180.
- Vasić, Vera (1983), Govor sestre sa bratom (deo: Oslovljavanje i samo-oslovljavanje), Filozofski fakultet, Institut za južnoslovenske jezike, Novi Sad, 110-131.
- Vasić, Vera (ur.), (2010), Diskurs i diskursi, Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu, Ženske studije i istraživanja, Novi Sad.
- Žibreg Ivona i Svenka Savić (1982), Neki aspekti oslovljavanja u govoru dece predškolskog uzrasta, Prilozi proučavanju jezika, 18, Novi Sad, 5-26.

8.0. PRILOZI

8.1. Upitnik korišćen u radu Ivone Vasić (1979)

Prilog 1
Ivona Vasić (1979)

UPITNIK

I

- (a) Koju ćeš z a m e n i c u upotrebiti u razgovoru sa?
- (b) Koju će zamenicu upotrebiti u razgovoru sa tobom?
- 1 – sigurno *ti*
- 2 – verovatno *ti*
- 3 – možda *ti* možda *vi* (navedi situaciju)
-
- 4 – verovatno *vi*
- 5 – sigurno *vi*

II

- (a) Koji ćeš p o z d r a v upotrebiti prilikom susreta sa?
- (b) Koji će pozdrav upotrebiti prilikom susreta sa tobom?
- 1 – sigurno *zdravo*
- 2 – verovatno *zdravo*
- 3 – možda *zdravo* možda *dobar dan* (navedi situaciju)
-
- 4 – verovatno *dobar dan*
- 5 – sigurno *dobar dan*

III

- (a) Koji ćeš o b l i k o s l o v l j a v a n j a upotrebiti u razgovoru sa?
- (b) Koji će oblik oslovljavanja upotrebiti u razgovoru sa tobom?¹²

	sigurno	verovatno	možda	možda
titula, zvanje, etiketa za društveni status ili ulogu				
ime				
prezime				
ime i prezime	/////	////////	/////	/////
nadimak				
	situacija:			

Informatori su imali zadatak da odgovore na pitanje koje će jezičko sredstvo upotrebiti u kontaktu sa sledećim sagovornicima:

- I. U situacijama u p o r o d i c i: majka, otac, stariji brat, mlađi brat, starija sestra, mlađa sestra, baba, deda, ujak, ujna, stric, strina, teča, tetka, kum (porodični).

U ovim situacijama odlučujući selekcionni kriterijum jeste saznanje o srodničkim odnosima sagovornika, što dovodi do naročito izraženog odnosa solidarnosti među njima.

¹² U odgovorima na ponuđeni upitnik, kao što se moglo i očekivati, nije zabeležena etiketa za oslovljavanje koju bi zastupala kombinacija imena i prezimena, pa su, stoga i odgovarajuća polja u delu upitnika koji sledi posebno obeležena.

- II. U situacijama na fakultetu: profesor, asistent, student (muško – žensko; nepoznat – poznat; stariji – mlađi), nenastavno osoblje na fakultetu.

Ovde postoji mogućnost za dva tipa situacija, jer se sagovornici mogu naći u specifičnom okruženju nastavnog procesa, ali i van njega. Pored toga, sagovornici mogu biti sami studenti ili se pak studenti mogu naći u kontaktu sa nastavnim osobljem i službenicima na fakultetu. Iz ovoga proizilazi pretpostavka da se u ovim situacijama mogu ispoljiti odnosi razlike u društvenom statusu, distanciranosti i solidarnosti, zavisno od toga da li se kao određujući selekcionni kriterijum pojavljuju društvene funkcije sagovornika, službenost situacije ili generacijska pripadnost komunikatora.

- III. U ostalim situacijama: bibliotekar, nepoznati prolaznik na ulici (muško – žensko; stariji – mlađi), prodavac, milicioner, konobar, kondukter, taksi – šofer, administrativni službenik, lekar, blagajnik, frizer, krojač, sused (muško – žensko; stariji – mlađi), poštar, majstor u kući.

U ovim situacijama uglavnom se radi o slučajnim ili povremenim sagovornicima, pa je tu i dominantan odnos distanciranosti među njima, ali se može pojaviti i ispoljavanje razlike u društvenom statusu. Verovatno je da su ovde odlučujući selekcionni kriterijumi poznanstvo, generacijska pripadnost, ali i autoritet moći (npr. u kontaktu sa zaposlenim u administraciji ili sl.).

Uz sve ovo, valja istaći da broječni rezultati u analizi upitnika ne odgovaraju uvek broju ispitanika, jer se pojedini sagovornici ne pojavljuju redovno (npr. informator nema nekog od srodnika i sl.).

8.2. Akneta korišćena u radu Vesne Polovine (1983)

Прилог 2

Весна Половина (1983)

АНКЕТА

ОБРАЋАЊЕ САГОВОРНИКУ СА *ТИ, ВИ, ОНИ*

Презиме и име (могу и само почетна слова) _____

Година и место рођења _____

Занимање _____

Школска спрема _____

Занимање родитеља _____
 Од када живите у месту у коме сада боравите? _____

Заокружите понуђене одговоре у десној колони (*ти, ви, да, не* итд.); *зашто* захтева одговор о значењу које придајете употребљеној заменици.

У породици

1. Како се обраћате оцу, мајци, брату или сестри?	Ти Ви
2. Како се обраћате тетки, течи, ујаку, ујни?	Ти Ви
Зашто?	
3. Како се обраћате свекру, свекрви, тасту, ташти?	Ти Ви
Зашто?	

У друштву пријатеља и познаника?

1. Како се обраћате блиском пријатељу?	Ти Ви
Зашто?	
2. Како се обраћате средње блиском пријатељу?	Ти Ви
Зашто?	
3. Како се обраћате познанику?	Ти Ви
Зашто?	

У разговору са непознатим

(на улици, у саобраћају, у трговини, итд.)

1. Како се обраћаш непознатом?	Ти Ви
Зашто?	

На послу

1. Како се обраћате колеги на раду који је вашег ранга?	Ти Ви
2. Како се обраћате шефу, директору?	Ти Ви
Зашто?	
3. Како се обраћате раднику нижег ранга
(куриру, вратару, кућној помоћници, итд.)	Ти Ви
Зашто?	
4. Како се обраћате мајстору кад дође у ваш стан
да нешто поправи?	Ти Ви
Зашто?	

У школи, на студијама

1. Како се наставник обраћа ученику до 15 година?	Ти Ви
2. Како се професор обраћа ученику од 15-19 година?	Ти Ви
3. Како се обраћате колеги на студијама:
При упознавању?	Ти Ви
Касније?	Ти Ви

Ваша запажања о употреби ти, ви они

- Знате ли за друштвене категорије које употребљавају само замениту *ти*? Које су то? Зашто?
- Знате ли за случајеве да се мушкарац обраћа жени са *ти*, а она њему са *ви*? Који су то? Како их објашњавате?
- Јесте ли некад чули да се неко обраћа саговорнику са *он, они* уместо са *ти* и *ви*? Да Не
Зашто?
- Како вам изгледа обраћање са *ти* у ТВ емисијама „на живо“? Нормално Депласирано
Зашто?

Замењивање заменице ви са ти и обрнуто

- Да ли се некад истој особи у истом разговору обратите час са *ви* час са *ти*? Да Не
Када и зашто?
- Да ли се деси да престанете неком говорити *ти* и пређете трајно на обраћање са *ви*? Да Не
Када и зашто?

OČEVA SESTRA.....
NJEN MUŽ								
ŽENA (supruga)								
MUŽ (suprug)								
ŽENINA
MAJKA.....
ŽENIN OTAC								
MUŽEVLJEVA
MAJKA.....
MUŽEVLJEV OTAC								
DRUG								
DRUGARICA								
MOMAK								
DEVOJKA								
PRIJATELJ								
PRIJATELJICA								
UČITELJ								
UČITELJICA								
NASTAVNIK								
NASTAVNICA								
PROFESOR u školi								

II. Koji ćete pozdrav upotrebiti prilikom susreta i rastanka sa:

	SUSRET	RASTANAK
a) osobom iz Vaše porodice		
- mladom	_____	_____
- starijom	_____	_____
b) drugom / drugaricom		
prijateljem / prijateljicom	_____	_____
c) kolegom / kolegicom	_____	_____
d) učiteljem / učiteljicom		
nastavnikom / nastavnicom		
profesorom / profesorkom	_____	_____
e) učenikom / učenicom		
studentom / studentkinjom	_____	_____
f) administrativno-tehničkim		
osobljem Vaše škole, fakulteta,		
institucije u kojoj radite	_____	_____
g) svojim direktorom, šefom...	_____	_____
h) komšijom / komšinicom	_____	_____
i) nepoznatom starijom osobom	_____	_____
j) nepoznatom mladom osobom	_____	_____
k) prodavcem / prodavačicom		
(u prodavnici, na pumpi,		
na pijaci...)	_____	_____
l) šalterskim službenikom /		
službenicom	_____	_____
m) osobljem kafića, restorana...	_____	_____

8.4. Upitnik korišćen u radu Katalin Ozer (2010)

Prilog 4

Katalin Ozer (2010)

UPITNIK

Molimo Vas da popunite sledeći upitnik! Upitnik je anoniman i Vaši podaci će se koristiti isključivo u naučne/statističke svrhe.

A) Lični podaci

- 1) starost:
- 2) pol:
- 3) mesto rođenja/mesto stanovanja (samo ime mesta):
- 4) nacionalna pripadnost:
- 5) zanimanje:
- 6) škola/e:
- 7) fakultet/odsek/godina studija:

B) Oslovljavanje sagovornika: Molimo Vas da pažljivo pročitate sledeća pitanja i da na njih zaokruživanjem Vašeg odgovora ili, ukoliko je potrebno, detaljnije odgovorite!

I Upotreba zamenica

1.1. Koju ćete ličnu zamenicu upotrebiti u razgovoru sa

a) nekim studentom

1- sigurno ti

2- verovatno ti

3- možda ti možda vi (navedite situaciju)

.....

4- verovatno vi

5- sigurno vi

b) nekom studentkinjom

1- sigurno ti

2- verovatno ti

3- možda ti možda vi (navedite situaciju)

.....

4- verovatno vi

5- sigurno vi

c) nekim instruktorom (saradnikom u nastavi, asistentom pripravnikom itd.) u toku nastave

1- sigurno ti

2- verovatno ti

3- možda ti možda vi (navedite situaciju)

.....
4- verovatno vi

5- sigurno vi

d) nekim instruktorom (saradnikom u nastavi, asistentom pripravnikom itd.) van nastave

1- sigurno ti

2- verovatno ti

3- možda ti možda vi (navedite situaciju)

.....
4- verovatno vi

5- sigurno vi

e) nekom instruktorkom (saradnicom u nastavi, asistentkinjom pripravnicom itd.) u toku nastave

1- sigurno ti

2- verovatno ti

3- možda ti možda vi (navedite situaciju)

.....
4- verovatno vi

5- sigurno vi

f) nekom instruktorkom (saradnicom u nastavi, asistentkinjom pripravnicom itd.) van nastave

1- sigurno ti

2- verovatno ti

3- možda ti možda vi (navedite situaciju)

.....
4- verovatno vi

5- sigurno vi

g) nekog asistenta u toku nastave

1- sigurno ti

2- verovatno ti

3- možda ti možda vi (navedite situaciju)

.....
4- verovatno vi

5- sigurno vi

h) nekog asistenta van nastave

1- sigurno ti

2- verovatno ti

3- možda ti možda vi (navedite situaciju)

.....

4- verovatno vi

5- sigurno vi

i) nekom asistentkinjom za vreme nastave

1- sigurno ti

2- verovatno ti

3- možda ti možda vi (navedite situaciju)

.....

4- verovatno vi

5- sigurno vi

j) nekom asistentkinjom van nastave

1- sigurno ti

2- verovatno ti

3- možda ti možda vi (navedite situaciju)

.....

4- verovatno vi

5- sigurno vi

k) nekim redovnim profesorom u toku nastave

1- sigurno ti

2- verovatno ti

3- možda ti možda vi (navedite situaciju)

.....

4- verovatno vi

5- sigurno vi

l) nekim redovnim profesorom van nastave

1- sigurno ti

2- verovatno ti

3- možda ti možda vi (navedite situaciju)

.....

4- verovatno vi

5- sigurno vi

m) nekom redovnom profesorkom u toku nastave

1- sigurno ti

2- verovatno ti

3- možda ti možda vi (navedite situaciju)

.....
4- verovatno vi

5- sigurno vi

n) nekom redovnom profesorkom van nastave

1- sigurno ti

2- verovatno ti

3- možda ti možda vi (navedite situaciju)

.....
4- verovatno vi

5- sigurno vi

o) učesnicima u nastavi (studenti i nastavnici zajedno) za vreme predavanja

1- sigurno ti

2- verovatno ti

3- možda ti možda vi (navedite situaciju)

.....
4- verovatno vi

5- sigurno vi

p) učesnicima u nastavi (studenti i nastavnici zajedno) za vreme vežbi, seminara i sl.

1- sigurno ti

2- verovatno ti

3- možda ti možda vi (navedite situaciju)

.....
4- verovatno vi

5- sigurno vi

q) muškom osobom zaposlenom na fakultetu koja ne učestvuje u nastavnom procesu (sekretar, bibliotekar, osoblje zaduženo za održavanje itd.)

1- sigurno ti

2- verovatno ti

3- možda ti možda vi (navedite situaciju)

.....
4- verovatno vi

5- sigurno vi

r) ženskom osobom zaposlenom na fakultetu koja ne učestvuje u nastavnom procesu (sekretarka, bibliotekarka, osoblje zaduženo za održavanje)

1- sigurno ti

2- verovatno ti

3- možda ti možda vi (navedite situaciju)

.....
4- verovatno vi

5- sigurno vi

s) sa osobom (muško ili žensko) koju sretnete u kampusu

1- sigurno ti

2- verovatno ti

3- možda ti možda vi (navedite situaciju)

.....
4- verovatno vi

5- sigurno vi

1.2. Koju će ličnu zamenicu upotrebiti u razgovoru sa Vama

a) neki student

1- sigurno ti

2- verovatno ti

3- možda ti možda vi (navedite situaciju)

.....
4- verovatno vi

5- sigurno vi

b) neka studentkinja

1- sigurno ti

2- verovatno ti

3- možda ti možda vi (navedite situaciju)

.....
4- verovatno vi

5- sigurno vi

c) neki instruktor (saradnik u nastavi, asistent pripravnik itd.) u toku nastave

1- sigurno ti

2- verovatno ti

3- možda ti možda vi (navedite situaciju)

.....

- 4- verovatno vi
- 5- sigurno vi

d) neki instruktor (saradnik u nastavi, asistent pripravnik itd.) van nastave

- 1- sigurno ti
- 2- verovatno ti
- 3- možda ti možda vi (navedite situaciju)

-
- 4- verovatno vi
 - 5- sigurno vi

e) neka instruktorka (saradnica u nastavi, asistentkinja pripravnica itd.) u toku nastave

- 1- sigurno ti
- 2- verovatno ti
- 3- možda ti možda vi (navedite situaciju)

-
- 4- verovatno vi
 - 5- sigurno vi

f) neka instruktorka (saradnica u nastavi, asistentkinja pripravnica itd.) van nastave

- 1- sigurno ti
- 2- verovatno ti
- 3- možda ti možda vi (navedite situaciju)

-
- 4- verovatno vi
 - 5- sigurno vi

g) neki asistent u toku nastave

- 1- sigurno ti
- 2- verovatno ti
- 3- možda ti možda vi (navedite situaciju)

-
- 4- verovatno vi
 - 5- sigurno vi

h) neki asistent van nastave

- 1- sigurno ti
- 2- verovatno ti
- 3- možda ti možda vi (navedite situaciju)

.....

4- verovatno vi

5- sigurno vi

i) neka asistentkinja za vreme nastave

1- sigurno ti

2- verovatno ti

3- možda ti možda vi (navedite situaciju)

.....
4- verovatno vi

5- sigurno vi

j) neko asistentkinja van nastave

1- sigurno ti

2- verovatno ti

3- možda ti možda vi (navedite situaciju)

.....
4- verovatno vi

5- sigurno vi

k) neki redovni profesor u toku nastave

1- sigurno ti

2- verovatno ti

3- možda ti možda vi (navedite situaciju)

.....
4- verovatno vi

5- sigurno vi

l) neki redovni profesor van nastave

1- sigurno ti

2- verovatno ti

3- možda ti možda vi (navedite situaciju)

.....
4- verovatno vi

5- sigurno vi

m) neka redovna profesorka u toku nastave

1- sigurno ti

2- verovatno ti

3- možda ti možda vi (navedite situaciju)

.....
4- verovatno vi

5- sigurno vi

n) neka redovna profesorka van nastave

1- sigurno ti

2- verovatno ti

3- možda ti možda vi (navedite situaciju)

.....
4- verovatno vi

5- sigurno vi

o) učesnici u nastavi (studenti i nastavnici zajedno) za vreme predavanja

1- sigurno ti

2- verovatno ti

3- možda ti možda vi (navedite situaciju)

.....
4- verovatno vi

5- sigurno vi

p) učesnici u nastavi (studenti i nastavnici zajedno) za vreme vežbi, seminara i sl.

1- sigurno ti

2- verovatno ti

3- možda ti možda vi (navedite situaciju)

.....
4- verovatno vi

5- sigurno vi

q) muška osoba zaposlena na fakultetu koja ne učestvuje u nastavnom procesu (sekretar, bibliotekar, osoblje zaduženo za održavanje itd.)

1- sigurno ti

2- verovatno ti

3- možda ti možda vi (navedite situaciju)

.....
4- verovatno vi

5- sigurno vi

r) ženska osoba zaposlena na fakultetu koja ne učestvuje u nastavnom procesu (sekretarka, bibliotekarka, osoblje zaduženo za održavanje)

1- sigurno ti

2- verovatno ti

3- možda ti možda vi (navedite situaciju)

.....

4- verovatno vi

5- sigurno vi

s) osoba (muško ili žensko) koju sretnete u kampusu

1- sigurno ti

2- verovatno ti

3- možda ti možda vi (navedite situaciju)

.....

4- verovatno vi

5- sigurno vi

II Oslovljavanje nominalnim formama: Molimo Vas da navedete formu ili forme koje najčešće upotrebljavate!

2.1. Kako ćete u razgovoru osloviti

a) nekog studenta kojeg poznajete

mlađeg-.....

Vaših godina-.....

starijeg-.....

b) studenta kojeg ne poznajete

mlađeg-.....

Vaših godina-.....

starijeg-.....

c) studentkinju koju poznajete

mlađu-.....

Vaših godina-.....

stariju.-.....

d) studentkinju koju ne poznajete

mlađu-.....

Vaših godina-.....

stariju.-.....

e) instruktora (saradnika u nastavi, asistenta pripravnika itd.) u toku nastave

mlađeg-.....

Vaših godina-.....

starijeg-.....

f) instruktora (saradnika u nastavi, asistenta pripravnika itd.) van nastave

mlađeg-.....

Vaših godina-.....

starijeg-.....

g) instruktorku (saradnicu u nastavi, asistentkinju pripravnicu itd.) u toku nastave

mlađu-.....

Vaših godina-.....

stariju.-.....

h) instruktorku (saradnicu u nastavi, asistentkinju pripravnicu itd.) van nastave

mlađu-.....

Vaših godina-.....

stariju.-.....

i) nekog asistenta u toku nastave

mlađeg-.....

Vaših godina-.....

starijeg-.....

j) nekog asistenta van nastave

mlađeg-.....

Vaših godina-.....

starijeg-.....

k) neku asistentkinju u toku nastave

mlađu-.....

Vaših godina-.....

stariju.-.....

l) neku asistentkinju van nastave

mlađu-.....

Vaših godina-.....

stariju.-.....

m) nekog redovnog profesora u toku nastave

mlađeg-.....

Vaših godina-.....

starijeg-.....

n) nekog redovnog profesora van nastave
mlađeg-.....
Vaših godina-.....
starijeg-.....

o) neku redovnu profesorku u toku nastave
mlađu-.....
Vaših godina-.....
stariju.-.....

p) neku redovnu profesorku van nastave
mlađu-.....
Vaših godina-.....
stariju.-.....

q) mušku osobu zaposlenu na fakultetu koja ne učestvuje u nastavnom procesu (sekretar, bibliotekar, osoblje zaduženo za održavanje itd.)
mlađeg-.....
Vaših godina-.....
starijeg-.....

r) žensku osobu zaposlenu na fakultetu koja ne učestvuje u nastavnom procesu (sekretarku, bibliotekarku, osoblje zaduženo za održavanje itd.)
mlađu-.....
Vaših godina-.....
stariju.-.....

s) osobu (muško ili žensko) koju sretnete u kampusu
mlađu-.....
Vaših godina-.....
stariju.-.....

2.2. Kako će Vas u razgovoru osloviti

a) neki student kojeg poznajete
mlađi-.....
Vaših godina-.....
stariji-.....

b) student kojeg ne poznajete

mlađi-.....

Vaših godina-.....

stariji-.....

c) studentkinja koju poznajete

mlađa-.....

Vaših godina-.....

starija-.....

d) studentkinja koju ne poznajete

mlađa-.....

Vaših godina-.....

starija-.....

e) instruktor (saradnik u nastavi, asistent pripravnik itd.) u toku nastave

mlađi-.....

Vaših godina-.....

stariji-.....

f) instruktor (saradnik u nastavi, asistent pripravnika itd.) van nastave

mlađi-.....

Vaših godina-.....

stariji-.....

g) instruktorka (saradnica u nastavi, asistentkinja pripravnica itd.) u toku nastave

mlađa-.....

Vaših godina-.....

starija-.....

h) instruktorka (saradnica u nastavi, asistentkinja pripravnica itd.) van nastave

mlađa-.....

Vaših godina-.....

starija-.....

i) neki asistent u toku nastave

mlađi-.....

Vaših godina-.....

stariji-.....

j) neki asistent van nastave

mlađi-.....

Vaših godina-.....

stariji-.....

k) neki asistent u toku nastave

mlađi-.....

Vaših godina-.....

stariji-.....

l) neka asistentkinja van nastave

mlađa-.....

Vaših godina-.....

starija-.....

m) neki redovni profesor u toku nastave

mlađi-.....

Vaših godina-.....

stariji-.....

n) neki redovni profesor van nastave

mlađi-.....

Vaših godina-.....

stariji-.....

o) neka redovna profesorka u toku nastave

mlađa-.....

Vaših godina-.....

starija-.....

p) neka redovna profesorka van nastave

mlađa-.....

Vaših godina-.....

starija-.....

6. Koga oslovljavate s „Gospođo“?
a) žene starije od 30 godina
b) samo udane žene
c) nešto treće: _____ (navesti šta)
7. Koga oslovljavate sa „Gospodičić“?
a) mladog čoveka
b) neoženjenog čoveka
c) ljude na nižem stupnju društvene hijerarhije
d) nešto treće: _____ (navesti šta)
8. Utiče li radno mesto na to obraćate li se ženskoj osobi sa
gospođa ili gospodica? Da Ne
9. Izbegavate li obraćanje s gospođa ili gospodica? Da Ne
10. Za obraćanje muškarcu postoji oblik *gospodin*. Smatrate li da bi i
za žene uvesti samo jedan oblik – *gospođa*- zbog ravnopravnosti?
- Da
Objasnite zašto: _____
- Ne
Objasnite zašto: _____
11. Kako se Vama najčešće obraćaju?
a) Gospođo
b) Gospođice
c) nešto treće: _____ (navesti šta)
12. Kako biste Vi želeli da Vam se obraćaju?
a) Gospođo
b) Gospođice
c) nešto treće: _____ (navesti šta)
13. Zašto upravo tako?
a) jer sam udana
b) jer sam neudana
c) zbog životne dobi
d) nešto treće: _____ (navesti šta)

14. Kako reagujete kada Vam se obraćaju načinom koji ne želite?
- a) ispravim
 - b) ne reagujem
 - c) svejedno mi je
 - d) nešto treće: _____ (navesti šta)

ABSTRACT

Addressing and greetings in the Serbian language: overview of the research (1979-2011)

The research about addressing and greetings in the Serbian language, published in the past three and a half decades, are analyzed in this paper in order to point out the possibilities of creating a more comprehensive project about this socio-psycholinguistic phenomenon among both the majority language and official languages in Vojvodina. We analyze papers published in Vojvodina, partially in Serbia, from the theoretical point of view, and methodological approaches and techniques for collecting empirical material.

We ascertain the existence of two branches in approaching this phenomenon in the Serbian literature affirmed at the Department of Serbian Language and Linguistics of the Faculty of Philosophy in Novi Sad. The one originating from sociolinguistics and the other from psycholinguistics and discourse analysis. Both of them examined different age groups – preschoolers, primary schoolchildren, students, adults that learn Serbian as a foreign language or those who live in the bilingual environment in Vojvodina. The empirical data are mostly collected by questionnaires and polls in the sociolinguistic approach, and applying discourse analysis in spontaneous conversations in psycholinguistic research. Both types of research are about analysis of linguistic signs for addressing and greetings.

It is concluded that in both research types there is no data about sex (and gender) differences and relation between non-verbal and verbal signs in addressing and greetings. Besides that, there is no systematic historic data about creation of the standardized Serbian language in the last two centuries, as well as recent data relating the analysis of the empirical material documented in the internet communication nowadays. There is almost no single data that can prove human rights violation and the presence of discrimination in languages by addressing and greetings.

We suggest a long term project that will include the missing components, above all by application of the intersectionality method. The obtained data could be used in creating recommendations and rules for

usage of verbal and non-verbal signs in addressing and greetings for those who learn Serbian as a foreign language in relation with the other languages spoken worldwide and those languages spoken by the national minorities in Vojvodina.

Key words: intersectionality, addressing, greetings, solidarity, distance, power, human rights, discrimination

BIOGRAFIJE

Svenka Savić (1940, Gospođinci), profesorka emeritus, autorka mnogobrojnih knjiga i stručnih radova, dobitnica priznanja za razvoj kulture, za doprinos ravnopravnosti žena i pozorišnoj umetnosti i dr. Osnovno interesovanje u nauci o jeziku je interdisciplinarno i multikulturalno, usmereno na upotrebu jezika u grupama koje u društvu imaju manju moć (deca: blizanci, migranti, izbeglice, romska deca; različite grupe žena iz većinskog naroda i iz nacionalnih zajednica u Vojvodini, posebno Romkinje). Pored nastavnog i naučnog rada, intenzivno radi na izgrađivanju civilnog društva: jedna je od osnivačica nekoliko ženskih organizacija u Vojvodini, koordinatorka je *Ženskih studija i istraživanja*. U isto vreme je organizovala: *Mrežu ženskih grupa* u Vojvodini, *Srednjoškolski debatni program*, *Letnju školu srpskog jezika i kulture* na Univerzitetu u Novom Sadu; koordinira *Školu romologije* na Univerzitetu u Novom Sadu.

Danijela Stanojević (1975, Vranje), stepen magistra lingvističkih nauka stekla odbranivši magistarski rad *Metajezičke sposobnosti na fonemskom i leksičkom nivou jednojezične i dvojezične dece u procesu učenja drugog/trećeg jezika* (2010) na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu. Zaposlena je u Pedagoškom zavodu Vojvodine kao stručna saradnica u Izdavačkom odeljenju. Autorka je radova iz oblasti dvojezičnosti i usvajanja jezika. Oblasti interesovanja: psiholingvistika, onomastika, analiza diskursa, usvajanje trećeg jezika.

Лаура Спаросу¹
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет

Ивана Јањић
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет

КРАТАК ПРИКАЗ ОСЛОВЉАВАЊА, ПОЗДРАВЉАЊА И ОБРАЋАЊА У САВРЕМЕНОМ РУМУНСКОМ ЈЕЗИКУ²

Циљ овог рада је да се уради кратак приказ формула за ословљавање, поздрављање и обраћање у савременом румунском језику. Сам рад се састоји из четири целине: први део рада чине уводне напомене, где ауторке скрећу пажњу на дефиниције и функције језика, као и на комуникативне дискурсе, са освртом на најзначајније радове из ове области. Централни део рада је посвећен формулама за ословљавање и поздрављање у румунском језику, при чему је намера ауторки да скрену пажњу на социјални аспект поздрављања тј. на комуникацијску, фатичку и конативну функцију, као и на типологију – формалне и неформалне поздравне формуле, са примерима из свакодневног говора, као и из језика мас медија на румунском језику у Војводини.

Кључне речи: савремени румунски језик, комуникативни дискурс, ословљавање, поздрављање, обраћање

1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Обраћање, ословљавање и поздрављање „чине сложен систем културних, комуникацијских – лингвистичких и нелингвистичких правила. Избор и употреба тих правила условљени су друштвено-културним оквиром, ситуационим контекстима, интенцијом саговорника и одређеним лексичко-граматичким обележјима конкретног језика” (Јоцић, М. *Ословљавање и обраћање*, стр. 297). Такође, ословљавање можемо окарактерисати као „један од вербалних начина започињања разговора са саговорником и основна му је функција успостављање контакта (скретање пажње, задржавање саговорника у разговору, итд.)” (Žibreg, I., Savić, S. *Neki aspekti oslovljavanja u govoru dece predškolskog uzrasta*, стр. 57).

¹ lauraspariosu@gmail.com

² Рад је урађен у оквиру пројекта бр. 178002 *Језици и културе у времену и простору*.

Прве описе система за ословљавање дали су америчких психолози Brown и Gilman, у другој половини прошлог века у радовима *Who say 'Tu' to whom?* (1958)³ и *The pronouns of power and solidarity* (1960). У првом раду, аутори истражују употребу личних заменица за ословљавање у неколико европских језика, док у другом раду уводе појмове *solidarity* „солидарност“ и *power* „моћ“ фокусирајући се на критерије ословљавања, у зависности од блискости међу саговорницима.⁴ Уз, горе наведене, радове америчких аутора, набрајамо и друге радове, са подацима о различитим језицима: Lamber 1972, за француски језик у Канади, Paulston 1976, за шведски, D.I. Slobin 1963, за јеврејски језик итд. (Žibreg, I., Savić, S. *Neki aspekti oslovljavanja u govoru dece predškolskog uzrasta*, str. 57). У вези са истраживањима из области словенских језика набрајамо следеће ауторе: Kress и Juričić 1978, за словеначки језик, Stone 1977, за пољски, чешки, руски, словеначки језик, Kocher 1967, за српскохрватски, Јоцић 2000, 2011, Radovanović 2003, Savić 1993, 2009, Vasić 1979, Vuković 1980, за српски језик. Радови из области румунског језика на ову тему су малобројни; набрајамо, ипак, следеће ауторе: Caragață 1939, Cojocari 2008, Hobjilă 2008, Pietreanu 1984.

2. ПОЗДРАВЉАЊЕ, ОСЛОВЉАВАЊЕ И ОБРАЋАЊЕ У РУМУНСКОМ ЈЕЗИКУ

2.1 Дефиниција, функције, класификација

У *DEX*-у⁵, поздрав⁶ се дефинише као термин који има више објашњења: реч, изјава или гест којим се упућује поздрав; говор којим се упућује поздрав неком скупу или се дочекује важан гост; 2. учтив гест или формула којом се упућује поздрав; обраћање којим се упућује поздрав неком скупу или се дочекује важан гост итд.

³ *Tu* је облик за друго лице сингулара личне заменице *Tu* у латинском језику.

⁴ Термин *солидарност* односи се на социјалну дистанцу међу саговорницима; њихово међусобно ословљавање зависи искључиво од тога да ли се они унапред већ познају или припадају истом колективу – чланови су исте породице, заједно су ишли у школу, на студије итд; што је дистанца већа, ословљавање ће се одвијати тако да она у потпуности дође до изражаја; када је реч о термину *моћ*, дата карактеристика се испољава онда када су особа / особе у надређеном статусу у односу на другу особу / особе или су на вишем положају у друштвеној хијерархији.

⁵ *Dicționarul explicativ al limbii române* „Речник румунског језика са објашњењима“

⁶ Од фр. *salut*, лат. *salus*, *-utis*, ит. *saluto*.

У чланку *Semiotica și pragmatica salutului* „Семиотика и прагматика поздрава“ (2008), С. Сојосаги даје дефиницију поздрава, при чему се дати феномен посматра као комуникацијски чин којим се контурира одређени начин понашања пошљаоца и примаоца поруке. У истом раду, ауторка, на примерима, објашњава и социјалне функције поздрава. То су:

- *комуникацијска* функција, која подарзумева употребу формалних, неутралних формула, као што су: *Bună dimineața!* „Добро јутро!“, *Bună seara!* „Добро вече!“, при чему оне, декодирани, значе: „Желим да ти јутро / вече буде добро“, представљајући, у исто време, заједнички код свих учесника у процесу поздрављања;
- *фатичка* или *контактна* функција, која се реализује и вербалним и невербалним средствима, тј. мимиком, гестовима, интонацијом;
- *конативна* тј. за имплицирање и привлачење, где ауторка убраја поздравне формуле којима се радио и ТВ новинари обраћају аудиторијуму, нарочито у емисијама интерактивног типа.

Имајући у виду горе наведено, у истом раду, С. Сојосаги идентификује две главне врсте поздравних формула, што илуструје навођењем примера. То су:

- *конвенционални* тј. неутрални поздрав, где спадају званичне, традиционалне поздравне формуле типа: *Bună ziua!* „Добар дан!“, *Sărut mâna!* „Љубим руке!“, *O seară bună!* „Добро / пријатно вече!“ итд.;
- *неконвенционални* поздрав, који има за циљ привлачење пажње или импресионирање; употреба поздравних формула овог типа је персуасивне природе, понекад ироничне, при чему се такве формуле обично сматрају најбољим примерима за дефинисање конативне функције: *Ciao!* „Хао!“, *Hai, noroc!* „Ајде, здраво!“, *Pa!* „Здраво, поздрав!“.

У чланку *Comunicare și contextualizare – repere pragmatice* „Комуникација и контекстуалност – прагматички репери“ (2008), А. Нобјилă говори о социорелационом контексту, при чему такав контекст имплицира идентификовање појединих типичних ситуација, а чији су саставни део како поздравне формуле, тако и формуле за обраћање, започињање, одржавање и затварање дијалога, које уједно постају и марка горе поменутог контекста. Ауторка дефинише поздрав као ритуал који поприма вредности знака за декодирање односа међу саговорницима, затим за декодирање контекста који прати разговор, експлицитног и имплицитног у конверзацији итд.

Када је реч о поздравним формулама, у горе наведеном раду раду, А. Нобјилă сматра да оне имају посебне функције у комуникационом чину, док фактори који утичу на одабир појединих формула могу бити:

- *индивидуални*, који подразумевају посебне, дистинктивне особине, везане за пол, узраст, социјални статус, ниво едукације, менталитет саговорника;
- *релациони* - подразумевају елементе који одређују однос међу учесницима у комуникационом чину: блискост, породичне, професионалне, пријатељске везе итд.;
- *контекстуално-комуникативни* – подразумевају однос који је већ успостављен или постоји тенденција да се успостави међу саговорницима током одвијања комуникационог чина;
- *контекстуално-ситуациони* или *корелативни* – односе се на формални / неформални карактер говорне ситуације, као и на евентулане учеснике у комуникационом чину итд.

2.2 Примери поздрављања, ословљавања и обраћања:⁷

I Примери поздрављања:

- конвенционални: *Bună dimineața / ziua / seara!* „Добро јутро / дан / вече!“; *Bună!* „Добар (дан, јутро, вече)!“; *Sărut mâna!* „Љубим руке!“; *La revedere!* „До виђења!“;
- неконвенционални: *Pa / Pa-pa!* „Здраво, поздрав!“; *Ciao!* „Хао!“; *Hai, noroc!* „Ајде, здраво / поздрав!“; при чему употреба датих примера зависи од блискости међу саговорницима, од respekта који имају једно према другом или од контекста у којем се употребљавају.

II Примери ословљавања и обраћања:

- личне заменице и личне заменице за исказивање учтивости: *tu* „ти“, *dumneata, mata*⁸, *dumneavoastră* „Ви“, *Exceleța Voastră* „Ваша екселенцијо“ итд.; када је реч о румунском језику у Војводини, по аналогији са заменицом *ви* за учтиво ословља-

⁷ Примери поздравних формула, формула за ословљавање и обраћање, класификације и објашњења преузета од:

Нобјилă, А. Comunicare și contextualizare – repere pragmatice. *Limba română*, 2008. <http://limbaromana.md/index.php?go=articole&n=433>. 15.09.2012;
Сојочари, С. Semiotica salutului. *Limba română*, 2008. <http://limbaromana.md/?go=numar&n=9>. 10.09.2012.

⁸ Скраћени облик од *dumneata*.

вање, која има исти облик као и плурал личне заменице - *vi*, користи се облик за плурал личне заменице *voi* „ви“ уместо *dumneavoastră*, што представља кршење норме стандардног румунског језика;

- апелативи типа *doamnă* „госпођо“, *domnișoară* „госпођице“, *domnule* „господине“, *băiete*, *băiețele*⁹ „дечаче“, *copile* „дете“, као и употреба презимена уместо личног имена као вид упозорења;
- називе које означавају етничку или регионалну припадност саговорника, као марка за доследност или одређени стил понашања: *măi*, *române*, „слушај, ти, Румуне“, као и за истицање одређеног обрасца понашања карактеристичног за одређене културе или нације: *neamțule* „Немче“;
- апелативи са ироничном, афективном или пејоративном функцијом: *hoțule* „лопове“, *deșteptule* „паметњаковићу“, *urătule* „ружноћо“;
- формуле типа *stimată doamnă* „поштована госпођо“, *stimate domnule* „поштовани господине“, карактеристичне за формални, епистоларни стил.

III Примери обраћања, ословљавања, титулирања у програму на румунском језику РТВ Војводина¹⁰

Бавећи се проблематиком обраћања, ословљавања и титулирања у радио програму на румунском језику РТВ Војводина, поменућемо, на почетку, поздравне формуле којима се водитељи обраћају аудиторијуму:

- *stimați ascultători...* „поштовани слушаоци...“ (*Спортски понедељак*, *Културна панорама*, *Културни бројчаник*, *Верска емисија*);
- *dragi ascultători...* „драги слушаоци...“ (*Спортски понедељак*).

⁹ Деминутив од *băiete*.

¹⁰ Септембра 2006. године Новосадска новинарска школа је започела пројекат мониторинга трансформације Радио-телевизије Нови Сад у Јавни сервис Војводине; резултат су публикације у којима су приказани резултати праћења програма дате радиодифузне установе, кроз мониторинг радио и ТВ емисија на српском, мађарском, словачком, румунском, русинском и ромском језику; наведени примери резултат су језичког мониторинга радио емисија на румунском језику, спроведен новембра 2007. године: *Lunea sportivă* „Спортски понедељак“, емисија из културе *Panorama culturală* „Културна панорама“ и *Cadran cultural* „Културни бројчаник“, као и верске емисије *Epifani*.

Када је реч о ословљавању, запажамо да професионални учесници у програму персирају саговорницима, нарочито ако је реч о саговорницима који су већ афирмисане личности или старије особе:

- fiind vorba despre portretul *d-voastră*... „будући да је реч о *Вашем* портрету...” (*Културни бројчаник*);
- *v-au recunoscut prietenii*... „да ли су *Вас* препознали пријатељи...” (*Спортски понедељак*); итд.

Персирање, међутим, изостаје када се новинари обраћају младим саговорницима:

- *îți place tenisul de masă*... „да ли волиш стони тенис...” (*Спортски понедељак* – интервју са дечаком који тренира стони тенис); или
- *cât antrenezi*... „колико тренираш...” (*Спортски понедељак*); итд.

У вези са ословљавањем и титулирањем, запажамо да се испред имена субјекта о коме се извештава користе апелативи *господин*, *госпођа*, или назив функције односно титуле коју субјект има:

- *coordonatoarea proiectului, doamna* Peana Roman... „координаторка пројекта, госпођа Илеана Роман...” (*Културни бројчаник*);
- *maestre*... „маестро...” (*Културни бројчаник* – интервју са ликовним уметником);
- *ambasadorul României la Belgrad, Excelența Sa* Ion Macovei... „*Његова екселенција* Јон Маковеј, амбасадор Румуније у Београду...” (*Културни бројчаник*).

Бележимо, међутим, и примере где се у титулирању претерује, тј. не треба да га буде:

- *și-au anunțat participarea următorii domni-sportivi*... „чешће су најавили следећа *господа*-спортисти...” (*Спортски понедељак*);
- *îi invită pe următorii sportivi – domnii*... (se enumeră sportivii solicitați cu nume și prenume) „позивају се следећи спортисти – *господа*...”
- набрајају се имена спортиста (*Спортски понедељак*).

3. ФИНАЛНЕ НАПОМЕНЕ

На основу горе наведеног, констатујемо да број стручних радова на румунском језику из домена социалингвистике о формулама за поздрављање, ословљавање и обраћање није велик. Ипак, цитирали смо неколико на основу којих смо произвели опште закључке у вези са комуникативним дискурсима, са акцентом како на социјалне функције, тако и на примере за ословљавање и поздрављање, заједно са факторима који утичу на одабир одрђене врсте поздрава.

Употреба поздравних формула, као и формула за обраћање и ословљавање зависи од блискости међу саговорницима, од респе-

кта који они гаје једно према другом или од контекста у којем се употребљавају. Тако можемо говорити о конвенционалним и неконвенционалним формулама, при чему су ове друге нарочито у употреби у разговору међу члановима породице, у дискурсу младих и у онлајн комуникацији. Када је реч о формулама за обраћање и ословљавање, најчешће се користе личне заменице и заменице за учтиво ословљавање, апелативи, називи који означавају етничку или регионалну припадност, апелативи са пејоративном функцијом или формуле карактеристичне за епистоларни стил. На крају, када је реч о обраћању, ословљавању и титулирању у програму на румунском језику РТВ Војводина, запажамо да професионални учесници у програму најчешће персирају саговорницима, али да персирање изостаје када се обраћају младим саговорницима. Такође, запажамо и да се испред имена субјекта о коме се извештава користе апелативи или називи функција односно титула које субјект има.

Laura Spăriosu¹

Universitatea din Novi Sad
Facultatea de Filosofie

Ivana Janjić

Universitatea din Novi Sad
Facultatea de Filosofie

MIC TRATAT DESPRE FORMULELE DE SALUT ȘI ADRESARE ÎN LIMBA ROMÂNĂ CONTEMPORANĂ

Scopul acestei lucrări este de a face o scurtă prezentare a formulelor de salut și adresare în limba română contemporană. Articolul conține patru părți: în prima parte sunt făcute considerațiile preliminare, referitoare atât la definițiile și funcțiile limbii, cât și la discursurile comunicative, enumerând și cele mai importante lucrări din domeniul respectiv. Partea centrală a lucrării este dedicată formulelor de salut și adresare ca atare, intenția autoarelor fiind de a atrage atenția asupra aspectului social al salutului, adică asupra multiplelor funcții pe care le îndeplinește – comunicativă, fatică și conativă, precum și asupra tipologiei - formulelor de salut formale și informale, cu exemple din viața de fiecare zi, respectiv din programul în limba română a Radioteleviziunii Voivodina.

Cuvinte cheie: limba română contemporană, discurs comunicativ, formule de salut și adresare

1. CONSIDERAȚII PRELIMINARE

Formulele de salut și adresare „reprezintă un sistem complex de reguli de ordin culturologic și de comunicare – lingvistice și extralingvistice. Alegerea și utilizarea acestor reguli este influențată de cadrul socio-cultural, situațional, de intenția interlocutorului, precum și de anumite caracteristici lexico-gramaticale specifice unei anumite limbi” (Јоцић, М. *Ословљавање и обраћање*, p. 297). În plus, putem afirma că „formulele de salut și adresare constituie o modalitate verbală de inițiere a convorbirii cu interlocutorul, funcția principală fiind realizarea contactului (atragerea atenției, menținerea interlocutorului în convorbire etc.)” (Žibreg, I., Savić, S. *Neki aspekti oslovljavanja u govoru dece predškolsog uzrasta*, p. 57).

Primele descripții ale sistemelor de salut și adresare le-au făcut psihologii americani Brown și Gilman în a doua jumătate a veacului trecut.

¹ lauraspariosu@gmail.com

Este vorba despre lucrările *Who say 'Tu' to whom?* (1958)² și *The pronouns of power and solidarity* (1960). În prima lucrare, autorii investighează utilizarea pronumelor personale în mai multe limbi europene³, iar în a doua introduc noțiunile *solidarity* „solidaritate“ și *power* „putere, autoritate“, aducând în centrul atenției criteriile de alegere a anumitor formule de salut, în funcție de distanța socială dintre interlocutori.⁴ În afară de lucrările enumerate mai sus, menționăm și alte contribuții pe baza cărora obținem date noi valabile pentru alte limbi: Lambert 1972, despre limba franceză vorbită în Canada, Paulston 1976, despre limba suedeză, D.I. Slobin 1963, despre limba ebraică etc. (Žibreg, I., Savić, S. *op. cit.*, p. 57). În ceea ce privește cercetările în domeniul limbilor slave, menționăm contribuțiile lui Kress și Juričić 1978, despre limba slovenă, Stone 1977, despre limba poloneză, cehă, rusă, slovenă, Kocher 1967, despre limba sârbocroată, Јоцић 2000, 2011, Radovanović 2003, Savić 1993, 2009, Vasić 1979, Vuković 1980, despre limba sârbă. Contribuțiile în limba română în domeniul respectiv nu sunt numeroase. Menționăm, totuși, următorii autori: Caragață 1939, Cojocari 2008, Hobjilă 2008, Pietreanu 1984.

2. FORMULELE DE SALUT ȘI ADRESARE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

2.1. Definiția, funcțiile, clasificarea

În *DEX*, salutul⁵ apare drept termen care are mai multe definiții: 1. cuvânt, enunț, sau gest cu care se salută; cuvântare prin care se salută o adunare, se întâmpină un oaspete oficial; 2. formulă sau gest de politețe cu care se salută; alocuțiune cu care se salută o adunare, un oaspete oficial etc.

² *Tu* în limba latină este forma pronumelui personal pentru persoana a II-a singular.

³ Este vorba despre utilizarea pronumelui personal în limbajul oficial și familiar.

⁴ Noțiunea *solidaritate* se pune în legătură cu distanța socială dintre interlocutori; formulele de adresare la care interlocutorii apelează în procesul de comunicare depinde de faptul dacă se cunosc sau fac parte din același colectiv – sunt membri ai aceleiași familii, au mers împreună la școală, la studii etc; cu cât distanța este mai mare, acest fapt se va manifesta prin alegerea anumitor formule de adresare care ilustrează relația dintre interlocutori; când este vorba despre noțiunea *putere* sau *autoritate*, caracteristica respectivă se manifestă atunci când persoana / persoanele se găsesc în poziție socială superioară față de o altă persoană / persoane, sau au un statut social superior.

⁵ Din fr. *salut*, lat. *salus*, -*utis*, it. *saluto*.

În articolul *Semiotica și pragmatica salutului* (2008) C. Cojocari definește salutul drept o formă de comunicare prin care se definește un anumit comportament al emițătorului și receptorului. În același articol, autoarea, prin exemple, vorbește și despre funcțiile sociale ale salutului, și anume:

- *comunicativă*, care presupune formule consacrate, formale, neutre, precum: *Bună dimineața! Bună seara!* sensul decodificat al formulărilor respective fiind: „Îți doresc ca ziua, seara să fie bună”, constituind, în același timp, codul comun al celor ce se salută;
- *fatică* sau de contact, care se realizează atât în limbajul verbal, cât și în cel nonverbal, prin mimică, gesturi, intonație;
- *conativă*, adică de implicare, de atragere; aici autoarea enumeră formulele de salut sau de adresare utilizate de crainicii de la radio și televiziune, mai ales în emisiunile interactive.

Având în vedere cele menționate mai sus, C. Cojocari detectă, în articolul respectiv, două tipuri principale de salut, ilustrându-le prin exemple. Acestea sunt:

- *convențional*, adică formal, neutru, cum ar fi salutul oficial, tradițional, de ex.: *Bună ziua! Sărut mâna! O seară bună!* etc.;
- *nonconvențional*, utilizat cu scopul de a capta atenția, de a impresiona; tendința utilizării acestui tip de salut este persuasivă, uneori ironică, îndeplinind funcția conativă, de ex.: *Ciao! Hai, noroc! Pa!* etc.

În articolul *Comunicare și contextualizare – repere pragmatice* (2008), A. Hobjilă vorbește despre contextul de tip sociorelațional, definindu-l drept context care implică identificarea unor situații-tip în care sunt actualizate elemente precum: salutul, formulele adresative, formulele de începere, susținere, încheiere a unui dialog, mărci ale contextului explicit relațional etc. Autoarea definește salutul drept ritual care primește valențele unui semn decodor pentru atitudini, relații locutor – interlocutor, coordonate contextuale, raport explicit – implicit etc.

Când este vorba despre formulele de adresare, A. Hobjilă spune, în studiul menționat, că acestea îndeplinesc, în desfășurarea actului comunicativ, funcții specifice, iar factorii care influențează alegerea anumitor termeni de adresare într-o anumită situație de comunicare sunt:

- *individuali*, care presupun trăsături specifice, distinctive, legate de de sexul, vârsta, statutul social, gradul de educație, mentalitatea interlocutorilor;
- *relaționali* – se referă la elementele ce caracterizează relația existentă dintre interlocutori: gradul de cunoaștere, un anumit tip de legătură - familial, profesional, amical, de grup etc.;
- *contextual comunicativi* – se referă la relația care se stabilește sau care se dorește a fi stabilită între participanții la actul comunicativ pe parcursul desfășurării acestuia;

- *contextual situațională* – se referă la caracterul formal sau informal al situației de comunicare, la eventualii co-participanți la actul comunicativ respectiv etc.

2.1. Exemple de salut și formule de adresare⁶

I Exemple de salut:

- convenționale: *Bună dimineața / ziua / seara! Bună! Sărut mâna! La revedere!*;
- neconvenționale: *Pa / Pa-pa! Ciao! Hai, noroc!*, formulele din ambele categorii fiind folosite în funcție de relația între interlocutori, de gradul de respect sau de contextul în care sunt utilizate.

II Exemple de formule de adresare:

- pronume personale propriu-zise și de politețe, ca mărci ale contextului relațional sau interpersonal: *tu, dumneata, mata, dumneavoastră, Excelența Voastră* etc.; când este vorba despre limba română vorbită în Voivodina, trebuie să atragem atenția asupra utilizării pronumelui personal *voi* în locul pronumelui de politețe *dumneavoastră*, prin analogie cu sârbescul *vi*⁷, ce constituie o abatere de la normele limbii române standard;
- apelative de tipul *doamnă, domnișoară, domnule, băiete, băiețele, copile*, a numelui în locul prenumelui ca formă de atenționare;
- nume marcând cadrul etnic sau regional căruia îi aparține interlocutorul, ca mărci ale consecvenței cu diferite componente ale mesajului: *măi române* etc., respectiv ca forme de evidențiere a unor comportamente asociate anumitor culturi / etnii etc.: *neamțule*;
- apelative cu funcție peiorativă, ironică, afectivă: *hoțule, deșteptule, urâtule* etc.;
- structuri adresative de tipul *stimată doamnă, stimate domnule*, specifice stilului epistolar oficial.

⁶ Exemplele de salut, de formule de adresare, clasificările și explicațiile prezentate în acest subcapitol sunt preluate din:

Hobjilă, A. Comunicare și contextualizare – repere pragmatice. *Limba română*, 2008. <http://limbaromana.md/index.php?go=articole&n=433>. 15.09.2012; Cojocari, C. Semiotica salutului. *Limba română*, 2008. <http://limbaromana.md/?go=numar&n=9>. 10.09.2012.

⁷ Forma *vi* „voi” în limba sârbă este forma pronumelui personal la persoana a II-a plural, fiind utilizată, în același timp, și ca pronume de politețe.

III Exemple de formule de salut și adresare în programul în limba română a Radioteleviziunii Voivodina⁸

Referindu-ne la salut și adresare în programul în limba română a Radioteleviziunii Voivodina, menționăm, pentru început, formulele de deschidere a emisiunilor:

– *stimați ascultători...* (*Lunea sportivă*, *Panorama culturală*, *Cadran cultural*, *Epifani*);

– *dragi ascultători...* (*Lunea sportivă*).

În ceea ce privește (Când este vorba despre) formulele de adresare, remarcăm utilizarea pronumelui de politețe *dumneavoastră*, atunci când se realizează interviuri sau convorbiri cu interlocutori afirmați sau în vârstă:

– fiind vorba despre portretul *d-voastră...* (*Cadran cultural*);

– *v-au recunoscut prietenii...* (*Lunea sportivă*); etc.

În schimb, când este vorba despre convorbirile realizate cu interlocorii tineri, remarcăm utilizarea pronumelui personal *tu* în loc de *dumneavoastră*:

– *îți place tenisul de masă...* (*Lunea sportivă* – interviu realizat cu un băiat care antrenează tenis de masă); sau

– *cât antrenezi...* (*Lunea sportivă*); etc.

Revenind la formulele de adresare, subliniem utilizarea apelativelor *domnule / doamnă*, respectiv a funcției în fața numelui subiectului / interlocutorului:

– *coordonatoarea proiectului, doamna Ileana Roman...* (*Cadran cultural*);

– *maestre...* (*Cadran cultural* - interviu realizat cu un artist plastic);

– *ambasadorul României la Belgrad, Excelența Sa Ion Macovei...* (*Cadran cultural*).

Menționăm, însă, și exemple în care se remarcă o exagerare în folosirea apelativelor și care trebuie evitate:

– *și-au anunțat participarea următorii domni-sportivi...* (*Lunea sportivă*);

⁸ În septembrie 2006, Școala de Jurnalistică din Novi Sad a început realizarea proiectului de monitorizare *Transformarea Radioteleviziunii Novi Sad în Serviciul Public Provincial*; rezultatul acestui proiect sunt publicațiile cu rezultatele referitoare la analiza programului de radio și televiziune în limba sârbă, maghiară, slovacă, română, ruteană și rromani; exemplele prezentate au fost extrase pe baza analizei emisiunilor de radio în limba română realizate în noiembrie 2007 și anume: *Lunea sportivă*, *Panorama culturală*, *Cadran cultural* și emisia cu tematică religioasă *Epifani*.

– îi invită pe următorii sportivi – *domnii...* (se enumeră sportivii solicitați cu nume și prenume) (*Lunea sportivă*).

3. CONSIDERAȚII FINALE

În baza celor spuse mai sus, remarcăm că numărul lucrărilor de specialitate din domeniul sociolingvisticii, referitoare la salut și formulele de adresare nu este prea mare. Totuși, ne-am referit la câteva pe baza cărora am trasat unele concluzii despre discursurile comunicative, concentrându-ne atât pe funcțiile sociale, cât și pe exemplele de salut și formule de adresare, dar și pe factorii care influențează opțiunea pentru un termen de adresare sau altul.

Atât formele de salut, cât și formulele de adresare, sunt folosite în funcție de relațiile dintre interlocutori, de gradul de respect sau de contextul în care sunt utilizate. Astfel identificăm forme convenționale și forme neconvenționale, acestea din urmă fiind folosite în limbajul familiar, mai ales între tineri și în comunicarea online. Când este vorba despre formulele de adresare, remarcăm utilizarea pronumelor personale propriuzise și a celor de politețe, a apelativelor, a numelor marcând cadrul etnic, a apelativelor cu funcție peiorativă și a structurilor adresative proprii genului epistolar oficial. În final, în ultimul subcapitol dedicat formulărilor de salut și adresare caracteristice programului radio în limba română al RTV Voivodina, tragem concluzia că jurnaliștii utilizează pronumele de politețe atunci când realizează convorbiri cu interlocutori afirmați sau în vârstă, ceea ce nu e cazul cu prilejul interviurilor realizate cu interlocutori tineri. La fel, remarcăm și utilizarea apelativelor respectiv a funcției sau titlului pe care-l deține subiectul în fața numelui acestuia.

ЛИТЕРАТУРА

- Јоцић. М. О новинама у језику јавне комуникације, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XLIII, Нови Сад, стр. 289-294.
- Јоцић, М. Ословљавање и обраћање, у: В. Базић, Г. Штрбац, *Говор Новог Сада, свеска 2: Морфосинтаксичке, лексичке и прагматичке особине*, КриМел, Нови Сад, 2011, стр. 297-346.
- Brown, R., Gilman, A. The pronouns of power and solidarity, T. A. Sebeok (ed.), *Style in Language*, M.I.T. Press, Cambridge, p. 253-276.
- Caragață, G. Formulele de salutare în limba română, BIFR, VI, p. 60-76.
- *** *DEX - Dicționarul explicativ al limbii române* (ediția a II-a), Editura Univers Enciclopedic, București, 1996.

- Kress, J. F., Juričić, Ž.B. Slovene pronominal address forms: Rural vs. urban sociolinguistic strategies, *Antropological linguistics*, 20 (7), p. 297 – 311.
- Kocher, M. Second person pronouns in Serbo-Croatian, *Language*, 43 (3), Part 1, p. 725 – 741.
- Gilman, A., Brown, R. Who say 'Tu' to whom? *ETC: a Review of General Semantics*, 15 (3), NY, p. 169-174.
- Pietreanu, M. *Salutul în limba română*, Studiu sociolingvistic, București, 1984.
- Savić, S. *Diskurs analiza*, Univerzitet u Novom Sadu – Filozofski fakultet, Novi Sad, 1993.
- Savić, S. *Rod i jezik, Ženske studije i istraživanja – Futura publikacije*, Novi Sad, 2009.
- Spariosu, L. Analiza diskursa radio-programa Javnog servisa Vojvodine na rumunskom jeziku, u: D. Valić, *Mediji o svakodnevicu. Monitoring Javnog servisa Vojvodine i regionalnih televizija*, Novosadska novinarska škola, Novi Sad, str. 259-275.
- Stone, G. Address in the Slavonic Languages, *The slavonic and East European Review*, LV (4), p. 491 – 505.
- Vasić, V. Tipovi oslovljavanja odrasle osobe u govoru dece predškolskog uzrasta, *Godišnjak Saveza društava za primenjenu lingvistiku Jugoslavije*, III, str. 175-180.
- Vuković, G. Nazivi za obeležavanje srodnika (na materijalu srpskohrvatskog, slovačkog, mađarskog i nemačkog jezika), *Kontrastivna jezička istraživanja 1*, Filozofski fakultet, Novi Sad, str. 253-265.
- Žibreg, I., Savić, S. Neki aspekti oslovljavanja u govoru dece predškolskog uzrasta, *Prilozi proučavanju jezika*, 15, Novi Sad, str. 57-70.

Интернет чланци:

- Cojocari, C. Semiotica salutului. *Limba română*, 2008. <http://limbaromana.md/?go=numar&n=9>. 10.09.2012.
- Hobjilă, A. Comunicare și contextualizare – repere pragmatice. *Limba română*, 2008. <http://limbaromana.md/index.php?go=articole&n=433>. 15.09.2012.

A BRIEF REVIEW OF THE FORMS OF ADDRESS

In The Contemporary Romanian Language: Aspects And Examples

SUMMARY

The aim of this paper is to make a brief review of the form of address in the contemporary Romanian language. The work has four parts: the first part is dedicated to introduction, where the authors draw attention to the definitions and functions of language and the communicative discourse, focusing on the most important works in the given field. The main part of the paper refers to forms of address in the Romanian language. It is the intention of the authors to focus on the social aspect of the address formulae i.e. to communicative, fatick and conative function, so as to typology – formal and informal address forms, using both examples from everyday life and examples collected from language of the Romanian mass media in Vojvodina.

Key words: the contemporary Romanian language, communicative discourse, forms of address

О АУТОРКАМА

Спариосу, Лаура (1976, Панчево), доценткиња на Одсеку за румунистику Филозофског факултета у Новом Саду. Учествовала је на различитим семинарима и студијским боравцима у земљи и иностранству. Сарађивала је на многобројним пројектима из области румунске културе, књижевности и језика. Чланица је Друштва за примењену лингвистику Србије и Румунског друштва за етнографију и фолклор. Ауторка је многобројних стручних радова на српском и румунском језику. Области интересовања: савремени румунски језик, језик мас медија, теренска истраживања, ономастика. Има искуство у новинарском раду.

Јањић, Ивана (1987, Врање), студенткиња докторских студија на Одсеку за румунистику Филозофског факултета у Новом Саду. Учествовала је на различитим семинарима и студијским боравцима у земљи и иностранству. Сарађивала је на пројектима из области румунске културе, књижевности и језика. Чланица је Друштва за примењену лингвистику Србије. Ауторка је многобројних стручних радова на српском и румунском језику. Области интересовања: дијалектологија, етноантропологија, теренска истраживања, родне студије.

Михајло Фејса

Одсек за русинистику Филозофског факултета
fejsam@gmail.com

ОСЛОВЉАВАЊЕ У РУСИНСКОМ ЈЕЗИКУ: ОСЛОВЉАВАЊЕ У ДВОЈЕЗИЧНОЈ ОСНОВНОЈ ШКОЛИ У КУЦУРИ

Сажетак: У првом делу рада аутор обезбеђује преглед досадашњих истраживања која су се бавила одређеним сегментима ословљавања у русинском језику. С обиром на то да до данас нема објављених ни посебних монографија ни посебних научно-истраживачких радова који би били посвећени овој теми, пажња је посвећена одговарајућим поглављима у приручнику *Бешедуйме по англійски и руски / Let's Speak English And Rusyn* П. Р. Магочија и М. Фејсе, у граматички *Грамматика руского языка* Ю. Рамача и у постојећим речницима.

У другом делу рада аутор представља резултате првог теренског истраживања међу Русинима које је било усмерено на добијање информација о томе како деца основношколског узраста ословљавају родитеље, ближу и даљу родбину, пријатеље, познанике и непознате особе и како се ословљавају међу собом. Истраживање је показало да је ословљавање углавном базирано на традиционалним моделима, али се јављају и одређене иновације. На пример, уместо традиционалног назива *андя*, који у себе укључује више назива у српском језику (*стрина*, *ујна*, *јетрва*, *заова*, *свастика*, *снаја* / *снаха* / *деверка*, *шуракиња* / *шогорица*, *тетка*), преовладава хипокористик *тета*. Приметна је и тенденција да се родитељима или ближим рођацима обраћа именом (нпр. син дозива мајку: *Марчо*, *гибай!*). Поредићи одговоре на понуђена питања одговор на питање како се другови ословљавају међу собом обезбеђује највећи број појединачних одговора – чак 8. У међусобном обраћању основношколци редовно користе заменицу *Ти*, а када се у јавности обраћају старијим и непознатим људима, као и људима према којима гаје виши степен поштовања, у складу са традиционално прихваћеним понашањем, користе заменицу *Ви*.

Кључне речи: дискурс, ословљавање, обраћање, етикетирање, иновације, русински језик.

Русинистичка литература која обухвата тематику ословљавања равна је нули. Ако се ова тематика и појављује у русинистици, она је, можемо рећи, само дотакнута, онако ан пасан, и то у оквиру неколико лексикографских радова у којима не заузима посебно место. То се пре свега односи на капиталне речнике *Српско-русински* (двотомни, 1995-1998) и *Русинско-српски* (једнотомни, 2010) аутора проф. др Јулијана Рамача, мр Хелене Међеши, проф. др Оксане Тимко-Ћитко и проф. др Михајла Фејсе. Професор

Рамач је објавио и једно краће потпоглавље посвећено поздравима у оквиру поглавља «Узвици» *Граматики русинског језика* (Рамач, 2002: 157), а професор Фејса, у коауторству са проф. др Полом Робертом Магочијем са Торонтског универзитета, објавио је једно двостранично поглавље «Greetings / Поздрави» у приручнику *Говоримо енглески и русински* (Магочи, Фејса, 1998: 2-3).

Професор Рамач је забележио следећих 11 поздрава и одговора на њих:

1. *Витай!* (за исказивање добродошлице познанику – у тзв. ти-односу) и *Витайце!* (за исказивање добродошлице лицу које је ауторитет, коме се указује посебно поштовање – у тзв. ви-односу). Еквиваленти на српском језику су: *Добро дошао!* или *Добро дошли!*. Адресирани на овај поздрав одговара са *Дзекуєм!* или *Здрави будз!*, односно *Здрави будзце*, који у српском језику за еквивалент имају *Хвала (Ти / Вам)!*.

2. *Дайбоже!* (писано заједно, због јединственог акцента; сложенница подразумева *Дао ти Бог!*, при чему се подразумева *све најбоље*, а првенствено *здравље*, што се у неким случајевима и исказује: *Дай Боже добре здраве!*). Што се тиче одговора, он је или идентичан (*Дайбоже!*) или *Добре здраве* (што би у преводу било *Доброг здравља!* (подразумева се – *желим ти ја!*)). У *Русинско-српском речнику* (Рамач, 2010: 180) формирана је посебна одредница *дайбоже* и обележена је, не са узвик као у *Граматици русинског језика*, него са *речца*, што је и прецизније. У датој одредници Рамач тилдом испред *добре здраве* указује да целовит израз гласи: *Дайбоже добре здраве*. У овом случају речца *дайбоже* могла би бити третирана и не као речца, него, писана одвојено и са великим словом *б* за *Боже*, као синтагма од императива глагола *дати* за 2. лице једнине и вокатива од именице *Бог*, при чему је *добре здраве* објекат. На српском језику поздрав би у целини, у буквалном преводу, гласио *Дай, Боже, доброг здравља*. Иначе, најближи еквивалент за *Дайбоже!* у српском језику је *Помоз' / Помози Бог*, а за *Дайбоже добре здраве!* – *Здраво да си*.

3-6. Следе поздрави за одређене делове дана: *Добре рано!*, *Добри дзень!*, *Добри вечар!* и *Добру ноц!* са варијацијом *Добра ноц!*. Одговори на ове поздраве су идентични.

7-9. Дата су и три поздрава на растанку. *Довидзень* и *Збогом* имају идентичне одговоре – такође *Довидзень* и *Збогом*. Занимљиво је да је Рамач доследан у писању речце *Збогом* (речца је у *Русинско-српском речнику*, а у *Граматици русинског језика* је узвик) коју у свим случајевима пише заједно (и поред одређене свести код говорника русинског језика о етимологији – да потиче од *З Богом*,

то јест *С Богом*, баш као и у српском језику, па и могућности формирања израза *З добрим / милим Богом*), али није доследан у писању *Довидзенья*. У ГРЈ нпр. поздрав и одговор на њега су написани заједно *довидзенья* (срп. *довиђења*), а у СРР и РСР одвојено – *до видзенья*, због чега је у СРР укључен у одредницу *виђење* (I, стр. 116) а у РСР у одредницу *видзене* (стр. 92), то јест у одредницу у оквиру слова В, а не у одредницу у оквиру слова Д.

Што се тиче трећег израза-поздрава *Здрави останьце / оставайце* са одговором *Ходз / Ходзце здрави*, опажамо неусаглашеност ти- и ви-односа. У поздраву је заступљен само ви-однос, а у одговору су заступљени и ти- и ви-однос. То је исправљено у РСР, али не у одредницама *оставац*, *остац* или *ходзиц*, него у одредници *здрави*. Однос између *ти* и *ви* је забележен тако што је наставак за друго лице множине стављен у заграду: *Здрави оставай(це) / остань(це), Ходз(це) здрави [збогом]*. Коришћењем угластих заграда Рамач је указао да је *збогом* у овом изразу опционалан део. Еквиваленти за *Здрави оставай(це)* и *Здрави остань(це)* у српском језику су *Остај(те) здраво* и *Збогом остај(те)*. Еквиваленти за *Ходз(це) здрави* и *Ходз(це) збогом* су или *Збогом*, или, евентуално, неки који би укључио *ићи*, једнократни глагол кретања (уместо *ходати*, такође аототивног / несвршеног глагола, али виšekратног) као нпр. *Идите у здрављу* или *Идите с Богом*.

10. Поздрав на сусрету или растанку *Здраво* (који се третира као узвик) има исти еквивалент у српском језику. У СРР су, међутим, за поздраве из српског језика *здраво* и *здраво да си* дати и русински еквиваленти *добре здраве*, *дай боже добре здраве* (писано одвојено, са малим словом *б*) и *дайбоже* (писано заједно, као и на листи поздрава у ГРЈ).

11. Последњи међу поздравима је још један прилог који се код јела такође користи у функцији узвика *Наздраве*, чији је еквивалент у српском језику *Пријатно*. У истој функцији Рамач даје и синоним новијег порекла *Смачного* (РСР, 416). Као одговори на *Наздраве* у русинском језику јављају се *Дзекуем!* или *Гайде!*, а у српском језику *Хвала* и *Изволи(те)!*.

За разлику од наведених извора у којима се еквивалентски однос успоставља на релацији русински-српски и српски-русински, Михајло Фејса еквивалентски однос успоставља на релацији енглески-русински. Приручник *Говоримо енглески и русински*, с једне стране, представља резултат првог међународног пројекта након поновног признања русинске националне мањине у земљама Карпатског ареала (у чему до лета 2012. године није учествовала само Украјина) и, с друге стране, приручник за учење русинског за

говорнике англо-саксонског подручја који су карпаторусинског порекла, који су заборавили језик својих предака, али који су (у великој мери под утицајем ТВ серије «Корени») пожелели су да га упознају, науче или усаврше.

Фејса укључује нпр. хришћанске поздраве *Слава Исусу Христу* са одговором *На вики слава и Дай Боже (щесца, здравя и под.)* са одговором *Дай Боже и Вам*, као и поздраве за одређене делове дана: *Добре рано, Добри дзень, Добри вечар*. У поменутом поглављу налазе се и: *Витайце. Як же сце? Добре, дзекуєм. Так, вишеліяк. Цо нове? Цо ше роби / случує? Збогом. Здрави будзце. Довидзенья. Щешліва драга. Будзце осторожни. Меркуйце на себе.*

За ову прилику, када желимо да сагледамо употребу језичких средстава, пре свега етикета (речи и израза) за ословљавање и обраћање саговорника у непосредној усменој комуникацији, надовезали смо се на пројекат *Говор Новог Сада: Морфосинтаксичке, лексичке и прагматичке особине* и на резултате које је изнела проф. др Мирјана Јоцић у чланку «Ословљавање и обраћање» (Јоцић, 2010: 297-346).

У претходном истраживању посвећеном русинским именима и презименима формирали смо упитник за сагледавање једног дела усмене комуникације ученика Основне школе Братство јединство у Куцури – давање надимака, а овом приликом модификовали смо упитник коришћен за пројекат *Говор Новог Сада*. Формирано је 12 сетова питања који су постављани ученицима у одељењима са русинским наставним језиком у 7. и 8. разреду. Питања су била усмерена на добијање информација о томе како деца основношколског узраста ословљавају родитеље, ближу и даљу родбину, пријатеље, познанике и непознате особе и како се ословљавају међу собом. Сетове питања и резултате анкете наводимо ниже.

1. Како ословљаваш мајку? Како јој се обраћаш?

Сви информатори (28) користе именицу *мама*, односно њен облик у вокативу – *мамо*. Троје информатора, поред општег назива, у шали, користе и *кева*, односно *кево*. Информатор 1/8 навео је да користи *мац* «када се свађамо», при чему треба нагласити да му је номинативни облик идентичан са вокативним.

Сви информатори се мајци обраћају са заменицом *ти*. Троје информатора је истакло да у неким, присним и опуштеним тренуцима, користе заменицу и хипокористик од мајчиног имена (нпр. *Поведз ми ти, Марчо, ...*) или заменицу и надимак (нпр. *Подгреј ми юшку, таздиньо!*).

2. *Како ословљаваши оца? Како му се обраћаши?*

Сви информатори (28) користе *тато*. Уколико, пак, у обзир узмемо коришћење вокативног облика, долази до разилажења међу информаторима јер 19 информатора користе облик *тату*, а 9 – облик *тато*. У ситуацијама «када се шалимо» (тумачење информатора 1/8) петоро су информатора, поред облика *тато*, навели и облике *тайо* и *оцец*, тројица – *чале* а један – *стари*.

Сви информатори користе заменицу *ти*. Аутор, у улози информатора, мора да нагласи да је само пре неколико десетина година његова генерација код ословљавања оца била подељена. Аутор се нпр. добро сећа да је мајци редовно говорио *ти*, а оцу редовно – *Ви*.

3. *Како ословљаваши бабу? Како јој се обраћаши? Да ли правиш разлику код ословљавања бабе по мајци и бабе по оцу?*

Сви информатори, без изузетка (28), записали су вокативни облик *бабо* (од Н. *баба*).

Може се извести закључак да су информатори подељени око коришћења заменице: 15-оро су користили *Ви*, а 13-оро су користили *ти*. Навешћу и два коментара информатора, који указују на одређену тенденцију. Информатор 4/8 је написао «мајчиној мајци говорим *Ви*, а очевој *ти* због тога што се љути када јој кажем *Ви*», а информатор 12/8 је написао «*ти*, због тога што она не жели да јој се обраћам са *Ви*».

4. *Како ословљаваши деду? Како му се обраћаши? Да ли правиш разлику код ословљавања деде по мајци и деде по оцу?*

27 информатора употребљава вокативни облик *дѣду* (од Н. *дѣдо*), а само 1 информатор је употребио *дедо*.

Као и код одговора на претходно питање и у овом одговору приметна је подељеност када је реч о употреби заменица – 16 употребљавају *Ви*, а 12 *ти*.

5. *Како ословљаваши андю /анђу/ (тетку, стрину, ујну)? Како јој се обраћаши? Правиш ли разлику код ословљавања анде /анђе/ по мајци и анде /анђе/ по оцу?*

Једно од највећих одступања од традиционалног ословљавања примећујемо код ословљавања жене очевог брата и жене мајчиног брата (срп. *стрина*, односно *ујна*), који у русинској традицији

имају исти назив – *андя*. Може се рећи да је именица *андя* потиснута од стране именице *тета* с обзиром да је именицу *андя* употребило само 7 информатора, а *тета* чак 21. Док се *андя* користи само у том облику, обједињавајућем, у складу са традиционалним ословљавањем, *тета* се у половини случајева (9 пута) користи у разним варијацијама. Доминира становиште информатора 22/7 који прави следећу дистинкцију: «по мајчиној страни *тета*, а по очевој *стрина*». Именица *стрина* ушла је у употребу под утицајем српског језика; забележена је у том облику два пута, а једном у облику *стринка*. И *тета* има варијанту *тетка*, која је забележена код информатора 17/7. Именица *уйна* употребљена је три пута. Једном, алтернативно, када је употребљена и именица *нина*. Ова именица, иначе, обележава особу која се у српском језику назива *тетка* / *тета*. Може се рећи да се у русинском језику у суштини срећемо са ширењем поља употребе српске речи која у изворном језику има стабилно, релативно уско поље употребе. Треба нагласити да и Русини у Карпатском ареалу, тачније у Прешовском региону у Словачкој, користе *тета* (Magosci, 1989: 23) па се може закључити да је ова словенска именица реанимирана под утицајем српскохрватског језика (Рамач, 1983: 183), али, у мањој мери, и услед све ближих контаката са Русинима Карпатског ареала. Један информатор је навео да се својој тети често обраћа и надимком.

Што се тиче употребе заменица, преовладава употреба заменице *ти* (18 пута) над употребом заменице *Ви* (8 пута). Два информатора су навела да употребљавају обе заменице при чему на уму имају и одређену дистинкцију: «тети говорим *ти*, а анђи *ви*».

6. *Како ословљаваш бачику (течу, стрица, ујака)? Како му се обраћаш? Правиш ли разлику код ословљавања бачике по мајци и бачике по оцу?*

Слична је ситуација и када је реч о именици *бачи*, која традиционално покрива и очевог брата и мајчиног брата (срп. *стриц*, односно *ујак*). *Бачи* је, може се рећи, у стабилнијој употреби од *анђе*. 13 информатора употребљавају само *бачи*, а још двојица заједно са *уйком*, наводећи да «татиног брата зовем *бачи*, а маминог *уйко*». *Уйко* је, иначе, употребљен и 6 пута самостално, и, поред тога, још 2 пута заједно са другим именицама – једном са именицом *стрико* (информатор 6/8: «мајчин брат је *уйко*, а татин брат је *стрико*») и једном са именицом *течо* (информатор 20/8: «по мајчиној страни *течо*, а по очевој *стрико*»). *Стрико* је забележен још 4 пута – 3 пута као једино ословљавање, а једном заједно са *уйом* и

шовгор (код информатора 12/8). У једном случају *шовгор* је био и једина записана именица (код информатора 18/7).

Паралелно са *нина*, *шовгор* представља еквивалент за срп. *шогор*. То значи да је у овом случају (за разлику од претходног случаја када је *тета* ширила поље функционисања на рачун *нини*) *шовгор* шири своје поље функционисања на рачун *бачика*.

Заменице су употребљаване изузетно разноврсно. Информатори се са *ти* обраћају углавном онима са којима имају ближе односе. Може се евентуално истаћи да се заменица *ти* нешто чешће употребљава за обраћање мајчином брату. Генерално гледајући, са *Ви* се обраћа онима са којима нису успостављени ближи односи.

7. Како ословљаваш сестру? Како јој се обраћаш?

Од 28 испитана ученика 11-оро нису имали сестру, а 17-оро који су имали сестру ословљавају је са: *шестро* (10-оро, а од њих 3-је сестру, паралелно, ословљавају и именом); *секо* (4-оро, а од њих 1 паралелно и именом); *систер* (само информатор 28/71); именом 6-ро (при чему само 2-је ословљавају искључиво именом; издвајам коментар информатора 12/81 који је написао «Увек, увек, увек именом»).

Приметна су одступања од традиционалног ословљавања (*шестро*) која су настала под утицајем српског (*секо*) и енглеског језика (*систер*). За истицање је и податак да је доста често и ословљавање сестре именом (нпр. *Марияно*, *Саньо* и др.).

Код ословљавања сестре без изузетка се употребљава заменица *ти*.

8. Како ословљаваш брата? Како му се обраћаш?

Од испитаних ученика 13-оро нису имали брата, а 15-оро који су имали брата ословљавају га са: *брату* / *brate* (12-оро, а од њих информатор 1/81 употребљава и *брадер*, а информатор 8/81 и *буразер*) при чему треба истаћи да је половина (5-оро) записала српску варијанту *brate*; *брадер* (1, и то заједно са *brate*); *буразер* (1, и то заједно са *brate*); само именом 3-је (конкретно: *Жельо*, *Мики*, *Мирославе*).

Без изузетка се код ословљавања брата користи заменица *ти*.

9. Како ословљаваш другарицу? Како јој се обраћаш?

Код ословљавања другарица бележимо следеће стање: *пайташко* (14); *пайто* (1); *brate* (1); именом (12).

Уопштавајући може се рећи да је ословљавање са *пайташко* равноправно са ословљавањем по имену. Варијанта *пайто* представља скраћеницу од *пайташко*.

Занимљиво је да наша анкета није открила облик карактеристичан за женски пол *шестро*, него само облик *brate*.

Код ословљавања именом може се издвојити честа употреба хипокористика (нпр. *Меланко*, *Џо*, *Јацико* и сл.).

Без изузетка се код ословљавања другарица користи заменица *ти*.

10. Како ословљаваш друга? Како му се обраћаш?

Код ословљавања другова бележимо следеће стање: *brate* (10; информатор 4/81 ословљава и именом, а информатор 8/81 и са *буразер* и са *ортак*); *пайташ* (4; 3-је у вокативном облику *пайташу*, а 1 у облику *пайташ*); *пайтос* (3, који користе и *другар*, *френд* и *чловече*); *другар* (2); *френд* (2); *чловече* (1); *буразер* (1); *ортак* (1); именом (11).

Уопштавајући може се рећи да је ословљавање са *брат* равноправно са ословљавањем именом. Интересантно је да наша анкета указује на апсолутну употребу вокативног облика *brate*; вокативни облик *брату* (в. одговор на питање 8), и поред тога што је правилнији, у случају ословљавања другова није забележен.

Код ословљавања именом није примећено изразито коришћење хипокористика, као што је то био случај код ословљавања другарица (в. одговор на питање 9).

Додајмо да одговор на питање како се другови ословљавају међу собом обезбеђује највећи број појединачних одговора – чак 8. Занимљиво је да међу одговорима није и *товариш*.

Без изузетка се код ословљавања другова користи заменица *ти*.

11. Како се обраћаш непозатој женској особи? Има ли разлика код ословљавања старије или млађе женске особе?

Код обраћања непозатој женској особи само 5 информатора употребљава облик одређене именице: *пані* (3); *тето* (1, и то информатор 1/81); *нино* (1, и то информатор 13/71).

Сви остали (23) као да се оријентишу према коментару који је дао информатор 7/81: «Ако је особа млађа од мене онда *ти*, а ако је старија онда *ви*». У том случају код обраћања старијим женским особама опционално употребљава се и *пребачце* [*ми*], [*модлім Вас*], *поведзце* [*ми*], [*модлім Вас*] и сл., а код обраћања вршњакињама и *пребач* [*ми*], [*модлім це*], *поведз* [*ми*], [*модлім це*] и сл.

12. *Како се обраћаиш непознатој мушкој особи? Има ли разлика код ословљавања старије или млађе мушке особе?*

За обраћање непознатој мушкој особи само 6 информатора употребљава вокативни облик одређене именице: *пане* (4); *бачи* (2).

Сви остали (22) код обраћања старијим мушким особама опцио-нално употребљавају *Ви зоз пребачце [ми], [модлім Вас], поведз-це [ми], [модлім Вас]* и сл., а код обраћања вршњацима употребљавају *ти са пребач [ми], [модлім це], поведз [ми], [модлім це]* и сл.

Михајло Фејса

Одсек за русинистику Филозофског факултета
fejsam@gmail.com

ОСЛОВИЈОВАНЕ У РУСКИМ ЯЗИКУ: ОСЛОВИЈОВАНЕ У ДВОЯЗИЧНЕЙ ОСНОВНЕЙ ШКОЛИ У КОЦУРЕ

Абстракт: У першей часци работи автор обезпечуе препатрунок потерашніх вигледованьох хтори ше занімали зоз одредзенима сегментами ословіюваня у руским язiku. З оглядом на тото же по нешка не обявени ані окремини монографіі ані окремини науково-вигледовацки работи хтори би були пошвещени теј теми, увага пошвещена одвитующим поглављом у приручнику *Бешедуйме по англійски и руски / Let's Speak English And Rusyn* П. Р. Магочия и М. Фејси, у граматики *Граматики руского языка* Ю. Рамача и у существующих словнікох.

У другой часци работи автор представя резултати першого теренского вигледованя медзи Руснацами хторе було унапрямене на доходзене по информации о тим як дзеци основношколского возросту ословіюю родичох, блізшу и дальшу родзину, товаришох, познатих и непознати особи и як ше ословіюю медзи собу. Вигледоване указало же ословіюване углавним базиране на традиційних моделох, але ше зявюю и одредзени иновациі. Наприклад, место традиційней назви *андя*, хтора до себе уключуе вецей назви у сербским язiku (*стрина, ујна, јетрва, заова, свастика, снаја / снаха / деверка, шуракиња / шогорица, тетка*), превладуе гипокористик *тета*. Обачліва и тенденция же ше гу родичом або блізшей родзини обраца по мену (напр. син доволуе мацер: *Марчо, гйбай!*). Поровнующи одвити на понукнути питаня одвит на питане як ше товарише ословіюю медзи собу обезпечуе найвекше число поединечних одвитох – аж 8. У медзисобним обрацаню школяре основней школи порядно хасную заменовнік *Ти*, а кед ше у явности обрацаю гу старшим и непознатим людзом, як и гу людзом спрам хторих маю висши ступень почитованя, у складу зоз традиційно прилапеним справованьом, хасную заменовнік *Ви*.

Ключни слова: дискурс, ословіюване, обрацане, етикетоване, иновациі, руски язик.

Русинистична литература хтора облапя тематику ословіюваня равна нули. Кед же ше тота тематика и зяви у русинистики, вона, мож повесц, лем дотхнута, так ан пасан, и то у рамикох даскеліх лексикографских роботох у хторих не забера окремене место. То ше насампредз одноши на капитални словніки *Сербско-руски* (двотомни, 1995-1998) и *Руско-сербски* (єднотомни, 2010) авторох проф. др Юлијана Рамача, мр Гелени Медеши, проф. др Оксани Тимко-Дітко и проф. др Михайла Фејси. Професор Рамач обявел и єдно кратше подпоглаве пошвещене поздравом у рамикох поглавля «Викричніки» *Граматики руского языка* (Рамач, 2002: 157), а професор Фејса, у

коавторству зоз проф. др Полом Робертом Магочийом зоз Торонтского университета, обявел єдно двобочне поглаве «Greetings / Поздрави» у приручнику *Бешедуїме по английски и руски* (Магочи, Фейса, 1998: 2-3).

Професор Рамач призначел шлїдуюци 11 поздрави и одвити на нїх:

1. *Витай!* (за висловйованє привита познатому – у такв. ти-одношеню) и *Витайце!* (за висловйованє привита особи хтора авторитет, хторей ше указує окредне почитованє – у такв. ви-одношеню). Еквиваленти на сербским язикау: *Добро дошао!* або *Добро дошли!*. Адресовани на тот поздрав одвитує зоз *Дзекуєм!* або *Здрави будз!*, односно *Здрави будзце*, хтори у сербским язикау за еквивалент маю *Хвала (Ти / Вам)!*.

2. *Дайбоже!* (писане ведно, пре єдинствени акцент; зложене слово подрозумює *Дао ти Бог!*, при чим ше подрозумює *шицко най-лєпше*, а насампредз *здраве*, цо ше у дзепоедних случайох и виповеда: *Дай Боже добре здраве!*). Цо ше дотика одвита, вон або идентични (*Дайбоже!*) або *Добре здраве* (цо би у прекладу було *Доброг здравља!* (подрозумює ше – *желим ти ја!*)). У *Руско-сербским словнику* (Рамач, 2010: 180) формована окремна одредніца *дайбоже* и означена є, не зоз *викричник* як у *Граматики руского язика*, але зоз *словко*, цо и прецизнейше. У датеј одредніци Рамач з тилду опрез *добре здраве* указує же цалосни вираз глаши: *Дайбоже добре здраве*. У тим случаю словко *дайбоже* могло би буц третиране и не як словко, але, писане розделено и зоз вельку букву *б* за *Боже*, як синтагма зоз императива дієслова *дац* за 2. особу єднини и вокатива од меновніка *Бог*, при чим *добре здраве* обект. На сербским язикау поздрав би у цалосци, у буквалним прекладу, глашел *Дай, Боже, доброг здравља*. Иншак, найблізши еквивалент за *Дайбоже!* у сербским язикау *Помоз` / Помози Бог*, а за *Дайбоже добре здраве!* – *Здраво да си*.

3-6. Шлїдза поздрави за одредзени часци дня: *Добре рано!*, *Добри дзень!*, *Добри вечар!* и *Добру ноц!* зоз варияцию *Добра ноц!*. Одвити на тоти поздрави идентични.

7-9. Дати и три поздрави на розходу. *Довидзєня* и *Збогом* маю идентични одвити – тиж *Довидзєня* и *Збогом*. Интересантне же Рамач дошлїдни у писаню словка *Збогом* (словко у *Руско-сербским словнику*, а у *Граматики руского язика* *викричник*) хторе у шицких случайох пише ведно (и попри одредзєней свідомосци при бешеднікох руского язика о етимології – же походзи од *З Богом*, то єст *С Богом*, праве як и у сербским язикау, та и можлівосци формованя вираза *З добрим / милим Богом*), але є недошлїдни у писаню *Довидзєня*. У ГРЯ напр. поздрав и одвит на ньго написани ведно *довидзєня* (серб. *довиђења*), а у СРР и РСР окреме – *до видзєня*,

прецо є у СРР уключене до одредніци *виђење* (I, б. 116) а у РСР до одредніци *видзене* (б. 92), то ест до одредніци у рамикох букви В, а не до одредніци у рамикох букви Д.

Цо ше дотика трецого вираза-поздрава *Здрави останьце / оставайце* зоз одвитом *Ходз / Ходзце здрави*, обачуєме неусоглашеност ти- и ви-одношеня. У поздраву заступене лєм ви-одношенє, а у одвиту заступене и ти- и ви-одношенє. То виправене у РСР, али не у одредніцох *оставац, остац* або *ходзиц*, але у одредніци *здрави*. Одношенє медзи *ти* и *ви* зазначене так же законченє за другу особу множини положене до заградки: *Здрави оставай(це) / остань(це), Ходз(це) здрави [збогом]*. З хаснованьом угластих заградкох Рамач указал же *збогом* у тим виразу опционална часц. Еквиваленти за *Здрави оставай(це)* и *Здрави остань(це)* у сербским язiku *Остај(те) здраво* и *Збогом остај(те)*. Еквиваленти за *Ходз(це) здрави* и *Ходз(це) збогом* або *Збогом*, або, евентуално, даєден хтори би уключел *ићи*, єдноразове дїєслово рушаня (место *ходати*, тиж аотивного / незаконченого дїєслова, але вещеїразового) як напр. *Идите у здрављу* або *Идите с Богом*.

10. Поздрав при стретнуцу або розходу *Здраво* (хтори ше третира як викричнїк) ма исти еквивалент у сербским язiku. У СРР, медзитим, за поздрави зоз сербского язика *здраво* и *здраво да си дати* и руски еквиваленти *добре здраве, дай боже добре здраве* (писани роззелено, з малу букву *б*) и *дайбоже* (писане ведно, як и на лістини поздравох у ГРЯ).

11. Остатні медзи поздравами ещи єден присловнїк хтори ше при єдзеню тиж хаснує у функції викричнїка *Наздраве*, чий еквивалент у сербским язiku *Пријатно*. У истей функції Рамач дава и синоним новшого походзєня *Смачного* (РСР, 416). Як одвити на *Наздраве* у руским язiku зявюю ше *Дзекуєм!* або *Гайде!*, а у сербским язiku *Хвала* и *Изволи(те)!*.

За розлику од наведзєних жридлох у хторих ше еквивалентске одношенє запровадзує на релациї руски-сербски и сербски-руски, Михайло Фейса еквивалентске одношенє запровадзує на релациї англійски-руски. Приручнїк *Бешедуйме по англійски и руски*, з єдного боку, представя резултат першого медзинародного проєкта по повтореним припознанню рускей / русинскей националней меншини у жемох Карпатского ареала (у чим по лето 2012. року не участвовала лєм Україна) и, з другого боку, приручнїк за учене руского за бешеднїкох англо-саксонского подручя хтори карпаторусинского походзєня, хтори забули язик своїх предкох, але хтори (у велькей мири под уплївом ТВ сериї «Коренї») пожадали же би го упознали, научели або усовершили.

Фейса уключуе напр. християнски поздрави *Слава Исусу Христу* зоз одвитом *На вики слава и Дай Боже (щесца, здрава и под.)* зоз одвитом *Дай Боже и Вам*, як и поздрави за одредзени часци дня: *Добре рано, Добри дзень, Добри вечар*. У спомнутим поглавию находза ше и: *Витайце. Як же сце? Добре, дзекуем. Так, вшеліак. Цо нове? Цо ше роби / случуе? Збогом. Здрави будзце. Довидзенья. Щешліва драга. Будзце осторожни. Меркуйце на себе.*

За тоту нагоду, кед сцеме спатриц хасноване язичних средствох, насампредз етикетох (словох и виразох) за ословйоване и обрацане собешеднікох у непосредней усней комуникації, надовязали зме ше на проєкт *Бешеда Нового Саду: Морфосинтаксични, лексични и прагматични прикмети* и на резултати хтори винесла проф. др Миряна Йочиц у статї «Ословйоване и обрацане» (Йочић, 2010: 297-346).

У предходзацим вигледованю пошвеченому руским меном и презвиском формовали зме питальнік за спатранє едней часци усней комуникації школярох Основней школи Братство єдинство у Коцуре – даване назвискох, а з тей нагоди модификовали зме питальнік хасновани за проєкт *Бешеда Нового Саду*. Формовани 12 сети питаньох хтори поставени школяром у оддзеленьох на руским наставним язичу у 7. и 8. класи. Питаня були унапрямени на здобуванє информацийох о тим як дзеци основношколского возросту ословюю родичох, блізшу и дальшу родзину, товаришох, познатих и непознати особи и як ше ословюю медзи собу. Сети питаньох и резултати анкети наводзиме нїжей.

1. Як ословюєш мацер? Як ше обрацаш гу ней?

Шицки информаторе (28) хасную меновнік *мама*, односно його форму у вокативе – *мамо*. Тройо информаторе, попри общей назви, у франти, хасную и *кева*, односно *кево*. Информатор 1/8 наведол же хаснує *мац* «кед ше вадзиме», при чим треба наглашиц же му номинативна форма идентична зоз вокативну.

Шицки информаторе ше гу мацери обрацаю зоз заменовніком *ти*. Тройо информаторе визначели же у дзепоедних, зблїжующих и опущених хвилькох, хасную заменовнік и гипокористик мацерового мена (напр. *Поведз ми ти, Марчо, ...*) або заменовнік и назвиско (напр. *Подгрей ми юшку, таздиньо!*).

2. *Як ословюєш оца? Як ше обрацаєш гу ньому?*

Шицки информаторе (28) хасную *тато*. Кед слово о хаснованю вокативней

форми, медзитим, приходзи до розиходзенья медзи информаторами бо 19 информаторе хасную форму *тату*, а 9 – форму *тато*. У ситуацийох «кед ше шаліме» (толкованє информатора 1/8) пецеро информаторе, попри форми *тато*, наведли и форми *тайо* и *оцец*, троме – *чале* а єден – *стари*.

Шицки информаторе хасную заменовнік *ти*. Автор, у улоги информатора, муши наглашиц же лем даскельо дзешатки роки назад його генерация при ословйованю оца була подзелена. Автор напр. добре памета же мацери порядно гуторел *ти*, а оцови порядно – *Ви*.

3. *Як ословюєш бабу? Як ше обрацаєш гу ней? Чи правиши розлику при ословйованю баби по мацери и баби по оцови?*

Шицки информаторе, без винімка (28), записали вокативну форму *бабо* (од Н. *баба*).

Мож заключиц же информаторе подзелени коло хаснованя заменовніка: 15-ецеро похасновали *Ви*, а 13-ецеро похасновали *ти*. Наведзем и коментари двох информаторох, хтори указую на одредзену тенденцию. Информатор 4/8 написал «мацеровей мацери гуторим *Ви*, а оцовой *ти* прето же ше гніва кед ей повем *Ви*», а информатор 12/8 написал «*ти*, бо вона не сце да ю волам на *Ви*».

4. *Як ословюєш діда? Як ше обрацаєш гу ньому? Правиши розлику при ословйованю діда по мацери и діда по оцови?*

27 информаторе хасную вокативну форму *діду* (од Н. *дідо*), а лем 1 информатор похасновал *дедо*.

Як и при одвиту на предходзаце питанє и у тим одвиту обачліва подзеленосц у хаснованю заменовнікох – 16 хасную *Ви*, а 12 *ти*.

5. *Як ословюєш андю? Як ше обрацаєш гу ней? Правиши розлику при ословйованю анді по мацери и анді по оцови?*

Єдно з найвекших одступаньох од традиційного ословйованя обачуєме при ословйованю жени оцового брата и жени мацерового брата (серб. *стрина*, односно *ујна*), хтори у рускей традиції маю исту назву – *андя*. Мож повесц же меновнік *андя* поциснути зоз

меновніком *тета* з оглядом же меновнік *андя* похасновали лем 7 информаторе, а *тета* аж 21. Док ше *андя* хаснує лем у тей форми, обединуюцей, у складу зоз традиційним ословйованьом, *тета* ше у половки случайох (9 раз) хаснує з рижними варияциями. Доминує становиско информатора 22/7 хтори прави шлїдуюцу дистинкцию: «по мацеровим боку *тета*, а по оцовим *стрина*». Меновнік *стрина* вошел до хаснованя под уплївом сербского языка; зазначени є у тей форми на два заводи, а раз у форми *стринка*. И *тета* ма вариянту *тетка*, хтора обачена при информаторови 17/7. Меновнік *уйна* похасновани на три заводи. Раз, алтернативно, кед похасновани и меновнік *нина*. Тот меновнік, иншак, означує особу хтора ше по сербски наволує *тетка* / *тета*. Мож повесц же ше у руским языку у сущности стретаме зоз ширеньом поля хаснованя сербского слова хторе у жридловим языку ма стаємне, релативно узке польо хаснованя. Треба наглашиц же и Русини у Карпатским ареалу, точнейше у Прешовским краю у Словацкей, хасную *тета* (Magocsi, 1989: 23) та мож заключиц же тот славянски меновнік реанимовани под уплївом сербскогорватского языка (Рамач, 1983: 183), але, у меншей мири, и зоз вше блїзшими контактами з Русинами Карпатского ареала. Єден информатор наведол же свою тету часто наволує и з назвиском.

Кед слово о хаснованю заменовнікох, превладує хасноване заменовніка *ти* (18 раз) над хаснованьом заменовніка *Ви* (8 раз). Двоме информаторе навели же хасную обидва заменовніки при чим унесли и одредзену дистинкцию: «тети гуторим *ти*, а анді *ви*».

*б. Як ословюєш бачика? Як ше обрацаш гу ньому?
Правиш розлику при ословйованю бачика по мацери
и бачика по оцови?*

Подобна ситуациа и кед слово о меновніку *бачи*, хтори традиційно покрива и оцового брата и мацерового брата (серб. *стриц*, односно *ујак*). *Бачи*, мож повесц, у стабилнейшим хаснованю од *анді*. 13 информаторе хасную лем *бачи*, а ещи двома ведно зоз *уйком*, наводзаци же «татового брата волам бачи, а мамового уйко». *Уйко*, иншак, похасновани и 6 раз самостойне, и, гу тому, ещи 2 раз ведно зоз другима меновніками – раз зоз меновніком *стрико* (информатор 6/8: «мацеров брат уйко, а татов брат стрико») и раз зоз меновніком *течо* (информатор 20/8: «по мацеровим боку течо, а по оцови стрико»). *Стрико* зазначени ещи 4 раз – 3 раз як єдине ословйованє, а раз ведно зоз *уйом* и *шовгром* (при информаторови 12/8). У єдним случаю *шовгор* бул и єдини записани меновнік (при информаторови 18/7).

Паралелно з *нина*, *шовгор* представя еквивалент за серб. *шогор*. То значи же у тим случаю (за розлику од предходзацого случаю кед *тета* ширела польо функционованя на рахунок *нини*) *шовгор* шири свойо польо функционованя на рахунок *бачика*.

Заменовніки хасновани винїмно рижнородно. Информаторе зоз *ти* ословую углавним тих зоз хторима маю блїзши одношеня. Мож евентуално визначиц же ше заменовнік *ти* дакус частейше хаснуе за ословйованє мацерового брата. Генерално патраци, зоз *Ви* ше ословює тих зоз хторима не запровадзени блїзки одношеня.

7. Як ословюєш шестру? Як ше обрацаш гу ней?

Зоз випитаних 28 школярох 11-ецеро не мали шестру, а 17-ецеро цо мали шестру ословую ю зоз: *шестро* (10-еро, а з нїх 3-йо шестру, паралелно, ословую и по мену); *секо* (4-ро, а з нїх 1 паралелно и по мену); *систер* (лем информатор 28/71); по мену 6-ро (при чим лем 2-йо ословую виключно з меном; видзелюєм коментар информатора 12/81 хтори написал «Вше, вше, вше мено»).

Обачлїви одступаня од традицийного ословйованя (*шестро*) хтори настали под уплївом сербского (*секо*) и англійского языка (*систер*). За визначованє и податок же досц часте и ословйованє шестри по мену (напр. *Марияно*, *Саньо* и др.).

При ословйованю шестри без винїмка ше хаснуе заменовнік *ти*.

8. Як ословюєш брата? Як ше обрацаш гу ньому?

Зоз випитаних школярох 13-ецеро не мали брата, а 15-ецеро цо мали брата ословую го зоз: *брату* / *брате* (12-ецеро, а з нїх информатор 1/81 хаснуе и *брадер*, а информатор 8/81 и *буразер*) при чим треба визначиц же скоро половка (5-еро) записали сербску варианту *брате*; *брадер* (1, и то ведно з *брате*); *буразер* (1, и то ведно з *брате*); лем по мену 3-йо (конкретно: Жельо, Мики, Мирославе).

Без винїмка ше при ословйованю брата хаснуе заменовнік *ти*.

9. Як ословюєш пайташку? Як ше обрацаш гу ней?

При ословйованю пайташкох зазначаєме шлїдуюци стан: *пайташко* (14); *пайто* (1); *брате* (1); по мену (12).

Пообщуюци мож повесц же ословйованє зоз *пайташко* ровноправне зоз ословйованьом по мену. Варианта *пайто* представя скрацену форму од *пайташко*.

Интересантне же наша анкета не одкрила форму карактеристичну за женски пол *шестро*, але лем форму *brate*.

При ословйованю по мену мож видзеліц часте хасноване гипокористикох (напр. *Меланко*, *Єцо*, *Яцико* и под.).

Без винїмка ше при ословйованю пайташки хаснує заменовнїк *ти*.

10. Як ословйюєш пайташа? Як ше обрацаш гу ньому?

При ословйованю пайташох зазначаєме шлїдуюци стан: *brate* (10; информатор 4/81 ословйює и по мену, а информатор 8/81 и зоз *буразер* и зоз *ортак*); *пайташ* (4; 3-йо у вокативней форми *пайташчу*, а 1 у форми *пайташи*); *пайтос* (3, хтори хасную и *другар*, *френд* и *чловеचे*); *другар* (2); *френд* (2); *чловече* (1); *буразер* (1); *ортак* (1); по мену (11).

Пообщуюци мож повесц же ословйованє зоз *брат* равноправне зоз ословйованьом по мену. Интересантне же наша анкета указує на абсолютне хаснованє вокативней форми *brate*; вокативна форма *брату* (оп. одвит на питанє 8), и попри тим же є правилнейша, у случаю ословйованя пайташох не зазначена.

При ословйованю по мену не обачене виразне хаснованє гипокористикох, як цо то бул случай при ословйованю пайташкох (оп. одвит на питанє 9).

Додайме же одвит на питанє як ше пайташе ословйую медзи собу обезпечує найвекше число поєдинечних одвитох – аж 8. Интересантне же медзи одвитами не и *товариш*.

Без винїмка ше при ословйованю пайташа хаснує заменовнїк *ти*.

11. Як ше обрацаш гу непознатей женскей особи?

Чи єст розлики при обрацаню гу старшей або младшей женскей особи?

При ословйованю гу непознатей женскей особи лем 5-ро информаторе хасную вокативну форму одредзеного меновнїка: *панї* (3); *тето* (1, и то информатор 1/81); *нино* (1, и то информатор 13/71).

Шицки други (23) як кед би ше ориєнтовали по коментару хтори дал информатор 7/81: «Кед особа младша одо мнє вец *ти*, а кед є старша вец *ви*». У тим случаю при обрацаню гу старшим женским особом опционално хаснує ше и *пребачце* [ми], [модлім Вас], *поведзце* [ми], [модлім Вас] и под., а при обрацаню гу парняком и *пребач* [ми], [модлім це], *поведз* [ми], [модлім це] и под.

12. Як ше обрацаш гу непознатей хлопскей особи?

Чи ест розлики при обрацаню гу старшей або младшей хлопскей особи?

При ословйованю непознатей хлопскей особи лем 6-ро информаторе хасную вокативну форму одредзеного меновніка: *панс* (4); *бачи* (2).

Шицки други (22) при обрацаню гу старшим хлопским особом опционално хасную *Ви зоз пребачце [ми], [модлім Вас], поведзце [ми], [модлім Вас]* и под., а при обрацаню гу парняком хасную *ти зоз пребач [ми], [модлім це], поведз [ми], [модлім це]* и под.

ЛИТЕРАТУРА

- Фејса, М. (2010), *Нова Србија и њена русинска мањина / Нова Сербия и ей руска менишина / The New Serbia and Its Ruthenian Minority*, Нови Сад: ИК Прометеј – КПД ДОК.
- Fejsa, M. (2011), "Ruthenian-Serbian Dictionary", in: Rață, Georgeta, ed., *Academic Days of Timisoara: Language Education Today*, Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 611-621.
- Ивић, М. (1989), „Нека запажања о роду и броју у српскохрватском језику“, *Јужнословенски филолог*, XLV, Београд: 27-44.
- Јоцић, М. (2000), „О новинама у језику јавне комуникације“, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XLIII, Нови Сад: 289-294.
- Јоцић, М. (2011), «Ословљавање и обраћање», у Васић, В., Штрбац, Г., *Говор Новог Сада II: Морфолошке, лексичке и прагматичке особине*, Нови Сад: Филозофски факултет – Одсек за српски језик и лингвистику, 297-346.
- Кашић, Ј. (1987), „Неке појаве у вези са ословљавањем“, у *Трагом Вукове речи*, Нови Сад: Матица српска, 200-207.
- Magocsi, P. R. (1989), *Let's Speak Rusyn / Бісідуйме по-руськы / Bisidujme po-ruski*, Englewood, New Jersey: Transworld Publishers.
- Магочи, П. Р., Фейса, М. (1998), *Бешедуйме по англійски и руски / Let's Speak English and Rusyn*, Нови Сад: Руске слово.
- Половина, В. (1984), „Употреба једине и множине личних заменица у српскохрватском језику“, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 13/1: 185-195.
- Рамач, Јо. (1983), *Руска лексика*, Нови Сад: Универзитет у Новим Саду, Филозофски факултет, Институт за педагогију, Катедра за руски јазик и литературу.

- Рамач, Ю., Фейса, М., Медеши, Г. (1995, 1997), *Српско-русински речник / Сербско-руски словник*, I-II, Београд–Нови Сад: Завод за учебници и наставни средства – Универзитет у Новом Садзе, Филозофски факултет, Катедра за руски јазик и литературу – Друштво за руски јазик и литературу.
- Рамач, Ю. (2002), *Граматика руског јазика*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Рамач, Ю., Тимко-Дітко, О., Медеши, Г. и Фейса, М. (2010), *Руско-сербски словник / Русинско-српски речник*, Нови Сад: Универзитет у Новом Садзе, Филозофски факултет, Катедра за руски јазик и литературу и Завод за културу войводјанских Руснацох.
- Savić, S. (1993), *Diskurs analiza*, Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu – Filozofski fakultet.
- Savić, S. (2009), *Rod i jezik*, Novi Sad: Ženske studije i istraživanja, Futura publikacije.
- Шипка, М. (2008), *Култура говора*, Нови Сад: Прометеј.
- Vasić, V. (1979), „Tipovi oslovljavanja odrasle osobe u govoru dece predškolskog uzrasta“, *Godišnjak Saveza društava za primenjenu lingvistiku Jugoslavije*, III: 175-180.
- Vuković, G. (1980), „Nazivi za obeležavanje srodnika (na materijalu srpskohrvatskog, slovačkog, mađarskog i nemačkog jezika)“, *Kontrastivna jezička istraživanja*, 1, Novi Sad: Filozofski fakultet, 253-265.
- Žibreg, I., Savić, S. (1982), „Neki aspekti oslovljavanja u govoru dece predškolskog uzrasta“, *Prilozi proučavanja jezika*, 18: 5-26.

SUMMARY

In the first part of the paper the author provides an overview of research regarding addressing in the Ruthenian language.

The basic aim of this research was to determine how Ruthenian schoolchildren attending 7th and 8th grade of the primary school in Kucura address their parents, grandparents, relatives and friends. The Kucura primary school is a bilingual, Ruthenian-Serbian one and the influence of the Serbian language is evident.

Key words: discourse, addressing, label, innovations, Ruthenian language.

БИОГРАФИЈА

Михајло Фејса је рођен 5. октобра 1957. године, у Куцури. Ради на Одсеку за русинистику Филозофског факултета као ванредни професор за наставни предмет Русински језик (дисциплине Морфологија и Лексикологија).

Фејса је аутор: *Англијски елементи у руским језику* (1990), *Време и вид у русинском и енглеском језику* (2005), *Функционоване конструкције В-ø у преношењу часо-видових одношењох у приповедкох Гавриїла Костельника* (2009), *Нова Србија и њена русинска мањина / Нова Србија и сї руска меншина / The New Serbia And Its Ruthenian Minority* (2010); коавтор: *Let's Speak English and Rusyn / Бешедујме по англїјски и по руски* (1998), *Српско-русински речник / Србско-руски словнїк* (I т. 1995, II т. 1997), *Руско-сербски словнїк / Русинско-српски речник* (2010); гл. уредник: *Куцура некад и сад / Коцур дакеди и тераз* (2001), *Русини/Руснаци/Ruthenians (1745-2005)* (I т. 2006, II т. 2009); преводилац: *Хамлет и Алиса у Земљи чуда* са енглеског на русински. Добитник Награде Врбаса за 2010.

Наталія Шарко-Голубовић

Национални савет украјинске националне мањине

Нови Сад

ОСЛОВЉАВАЊЕ И ПОЗДРАВЉАЊЕ У САВРЕМЕНОМ ЈЕЗИКУ УКРАЈИНСКЕ НАЦИОНАЛНЕ ЗАЈЕДНИЦЕ У ВОЈВОДИНИ

У овом раду истражује се употреба форми за ословљавање и поздрављање у савременом језику припадника украјинске националне заједнице у Аутономној Покрајини Војводини. Представљен је оквирни систем говорне комуникације нације, његова друштвена страна и регионална специфичност. Урађен је опис именица које се користе за именовање саговорника у формалним, неформалним и неутралним ситуацијама. Посебно је занимљив осврт на историјске аспекте развоја и карактеристичне особине употребе ословљавања са *господин / госпођа / господа* у говорном и писаном украјинском језику, и обраћања са заменичким облицима “*ти*” / “*Ви*”, у говорној комуникацији представника украјинске националне заједнице. Пропраћена је употреба форме трећег лица множине, уместо трећег лица једине у говорној комуникацији Украјинаца. Анализирана је употреба ословљавања по имену и друге нијансе ословљавања. Закључено је да су традиционалне норме ословљавања и поздрављања углавном сачувале своју семантику у модерном говорном и писаном језику украјинске заједнице у Војводини, иако постоји све већа тенденција ка смањењу формалности у комуникацији.

Кључне речи: ословљавање, поздрављање, именице за ословљавање, обраћање са “*ти*” / “*Ви*”, термини различитих нијанси.

Норме и правила понашања, које заговара национална заједница одсликавају ниво и стадијум њене зрелости, савршенства, цивилизованости, самосвести. Сходно томе међуљудски односи осликавају суштину психологије народа и народни карактер. У украјинском народу са његовим карактеристичним особинама – доброте, осетљивости, хуманизма, етичке културе – развијени су конвенционални стереотипи комуникативне интеракције у основи којих лежи жеља за разумевањем, хармонијом и моралношћу. Правила и норме комуникативне интеракције су опште на свим територијама где живе Украјинци. Али поред тога, не мењајући, већ допуњујући их, употребљавају се и нешто другачије конструкције у комуникацији засноване на локалним традицијама, обичајима, ритуалима и веровањима.

Познато је да свако друштво ствара низ стандардизованих норми социјалног понашања (укључујући говорно), који дефинишу обра-

сце понашања у одређеној ситуацији. Да би могло да функционише као једна целина са сложеним друштвеним системом, друштво мора поставити границе понашања појединца у којима његово понашање постаје једноставно, стабилно и може да се понавља. Те општеприхваћене границе сачињавају систем правила друштвене људске културе, њено понашање, пристојност, језичку културу, итд.

У друштву постоји два основна облика понашања: вербално и невербално. По правилу су та два облика понашања повезана једно с другим, а стога су и међузависни. Ако устаљене норме понашања у друштву регулишу наше спољне понашање у складу са социјалним захтевима, онда се говорна комуникација може дефинисати као низ правила, која условљавају наше говорно понашање.

Комуникативно понашање подразумева микросистем националних специфичних сталних формула комуникације, усвојених и прописаних од стране друштва са циљем успостављања контакта међу саговорницима и одржавање комуникације у одређеном тону. Такве сталне формуле комуникације, као и комуникациони обрасци су типични, њихова структура се понавља и користи се у високофреквентним свакодневним ситуацијама. Односно, скуп сталних фреквентних ситуација ствара низ говорних формула, којима се служе у датим ситуацијама. Степен стандардизације формуле је у директној зависности од фреквенције њене употребе.

Систем говорног понашања нације представља скуп свих могућих формула комуникације. Његову структуру сачињавају следећи основни елементи комуникативних ситуација: обраћање, поздрав, опраштање, извињење, захваљивање, честитање, молба, упознавање, поздрави, позив, понуда, савет, сагласност, одбијање, саосећање, комплимент, похвала и слично. Међу њима се разликују они који се користе за успостављање контакта између саговорника – формуле обраћања и поздрављања, за подржавање контакта – формуле извињења, молбе, захваљивања и остале, за престанак контакта – формуле опраштања, поздрава.

У складу са истраживањем у овом раду дајемо примере најчешће употребљаваних формула поздрављања и обраћања:

1. Лексичке јединице, којима се изражава поздрављање: *Добро јутро! Добро јутро! Добар дан! Добар дан! Добро вече! Здраво (ти)! Здраво (Ви)! Здрав био! Здравии били! Моје поштовање! Добродошли! Драго ми је што смо се срели! Сто година те нисам видео! Откуд ти? Лепо је видети (срести) вас (тебе) опет!*

2. Обраћање: *мама, тата, кћерка, син, сестра, брат, баба, деда, госпођо, господине, госпођице, млади господине, господо, пријатељу, друштво, друже, пријатељице, другарице, колега ...*

Са тачке гледишта националне специфике говорне комуникације потребно је рећи да је свака нација развила властиту структуру говорне комуникације на сопственој народној основи под утицајем различитих психолошких, социјалних, политичких и културних фактора. Сматра се да је избор начина комуникације један од битних показатеља места појединца у друштву. Јер без знања цивилизованих облика понашања, без учтивих формула комуникативног понашања међу људима, појединац не може ефикасно, у своју корист и корист других, да оствари процес комуникације. Стелмахович М.Г. по том питању каже: “Не заборавите да свако, чак и најмање одступање од учтиве комуникације квари расположење, прави неспоразум у људским односима, а понекад чак и рани душу и срце човека”[7]. Генерално гледано, јединице говорне комуникације с тачке гледишта њиховог порекла су приближне конвенционалним сигнаlima. Али ипак у већој мери садрже особине које их карактеришу као јединице језика. Оне нису произвољне, јер нису настале као резултат вештачког аранжмана, него су настале и развијале се (и развијају) природно и постепено, на основу постојећег језика као секундарне творевине.

Говорна комуникација по својој природи је социјална, јер открива друштвену улогу комуникације. Односно, на избор формуле говорне комуникације утиче друштвена улога појединца као социјално условљен начин јавног понашања, које се очекује од сваке друштвене категорије.

Променом структуре комуникационе ситуације, појединац прелази од једног стереотипа понашања на други, користи различите стилове језика, различите формуле говорне комуникације, итд. Односно, друштвена улога језичког идентитета је кључна за разумевање природе говорне комуникације.

Са становишта стилистике, норме говорне комуникације и комуникативни термини не припадају ниједном стилу. Може се само говорити о њиховој већој или мањој мери учешћа у одређеном стилу. На пример, најчешћа форма употребе говорне комуникације термина је контактни спонтани дијалогски разговор и сходно тим особинама ближи је разговорном језику. Али термини говорне комуникације не припадају разговорном језику, па чак ни разговорном стилу (иако је већина термина говорне комуникације изражена у усменом говору).

Писана или усмена форме говора намећу одређена ограничења на употребу термина говорне комуникације. На пример, епистоларни жанр (као представник писаног језика) развио је посебне формуле писма.

Довољно је рећи да формуле говорне комуникације одржавајући традиционалну структуру говорних израза нису затворен систем, јер су њему својствена динамика и флексибилност. Неке формуле застаревају. Могу се стварати нове, углавном повремене формације, које се јављају у оквиру типичних, за језик представника украјинске националне заједнице, модела. Неки изрази, изгубивши оригиналну семантику користе се у другим комуникативним ситуацијама.

Избор стандарда говорног понашања, односно формула говорне комуникације зависи од друштвених категорија (статуса, старости, образовања) саговорника и његовог односа са говорником, као и од природе односа међу саговорницима, степена њиховог познанства, блискости, поштовања и других комуникативних ситуација.

На говорну комуникацију украјинске националне заједнице, која већ више од две деценије живи на просторима Војводине, значајно је утицала народна култура српског народа као и локалних етничких заједница. Током времена, а нарочито у заједничким језичким и књижевним процесима у последњих пола века формирала су се говорна правила, која су се укоренила у свести украјинског народа.

Поздрављање обавља важну функцију у комуникативном акту јер од њега почиње комуникација, а често се са њим и завршава комуникативни ритуал. Тиме се објашњава специјализована природа и одређена аутоматизација израза поздрављања. Први утисак о особи ствара се на основу тога, како се искрено и топло она поздравља. Способност избора одговарајућег облика за поздрављање саговорника открива општу и језичку културу говорника. Избор термина зависи од окружења у коме се особа нашла, од старости једног или више саговорника, природе односа између саговорника, од тога где и када се то дешава и тако даље.

Скуп украјинских народних поздрава изузетно је разноврстан и мултифункционалан, на пример: *Добро јутро! Добар дан! Здраво! Добро вече! Здраво (ти)! Здраво (Ви)! Здрав био! Здрав били! Моје поштовање! Добродошли! Драго ми је што смо се срели! Сто година те нисам видео! Откуд ти? Дај, Боже, здравља!* Постоји и низ сакралних светих поздрава, на пример: *Христос васкрсе! Христос се роди!*

Треба напоменути да је међу представницима украјинске заједнице на овим просторима, поред општепознатих израза поздрављања: *Добар дан! Добро вече! Моје поштовање!*; широку примену имају, нарочито у руралним подручјима, традиционална поздрављања: *Слава Исусу Христу! – Вечна слава!* или *Слава Му вечна!* А на Бадње вече, Украјинци приликом поздрављања користе стару форму са повратном речцом се: *Христос сја (или се) роди!* Одговор на то: *Слава му! или Хвала му!*

Формула поздрављања у пословном украјинском језику релативно је мало, али увек се може пронаћи прави израз, у зависимости од ситуације, да се исказе поштовање према особи, на пример: *Добар дан!* – најчешћи поздрав који је забележен у украјинском језику још у XVI веку. Придев *добар* се користи као синоним за речи *леп, пријатан, успешан*, што повећава семантику читавог израза (јер се исказује жеља да тај дан саговорнику буде пријатан, да га прати срећа током дана). У зависности од доба дана за поздрављање колега служе се такође поздрављањима: *Добро јутро! Добро вече!*

У комуникативној интеракцији приликом ословљавања или обраћања углавном се користе властита имена. Међутим, властито име човека није увек познато, а осим тога у неким ситуацијама таква форма ословљавања је недовољна или неприкладна за употребу у одређеним ситуацијама говорног чина. Стога у сваком језику постоје опште термине – именице, које се користе за ословљавање и/или обраћање.

Именице у служби ословљавања указују на социјално-говорни статус саговорника (*деда, бака, девојка, мамак, младић*), занимање (*стјуардеса, доктор, возач*), научно звање (*магистар, доктор, професор*), војни чин (*капетан, пуковник, адмирал*), верска хијерархија (*митрополит, патријарх, архиђакон*), титулу (*барон, гроф, кнез*) и др. Ословљавајући неког или обраћајући се некоме сходно титули, научном звању и другим етикетама потребно је бити добро информисан и пажљив у избору да се не умањи достојанство саговорника или обрнуто, да се не претера са титулама.

Термини, који се користе за обраћање саговорнику су углавном именице (именичке конструкције), које регулишу, односно указују на друштвену дистанцу саговорника, која долази до изражаја у говору употребом модела језичке учтивости, који је карактеристичан у оквиру једне говорне заједнице, њеног територијалног или социјалног окружења. Њиховом “улогом” се остварује степен учтивости комуникативног односа, где функција обраћања у комуникативној интеракцији може надјачати функцију именовања (у улози субјекта, објекта и др.). У украјинском језику то су термини *господин / госпођа / госпођица*, а ту су и речи *друг, пријатељ, брат, сестра* (неродбински однос) и др. Ти термини, између осталог, могу се користити и за обраћање непознатим особама.

Посебну пажњу скрећу на себе термини *господин / госпођа*, који су у прошлом владајуће друштвено-политичком поретку били избрисани из комуникације као облик опхођења људи који је класног карактера, а сада се вратили и активно функционишу. На основу истраживања дало се приметити да постоје различита мишљења о употреби тих термина у функцији обраћања:

1. апсолутно неприхватање тих термина у улози учтивног осло-вљавања адресата,
2. потпуно прихватање и активно коришћење у званичној и сва-кодневној комуникацији,
3. тенденција ка ограниченој употреби, само у званичним по-словним односима.

У украјинском језику термин *господин* има два значења, која се и граматички разликују: *господа* – представници владајуће класе и *господо* – множина у обраћању саговорницима без обзира на њихов социјални статус. Дакле, реч није о господи која припада одређеној друштвеној класи, него о форми учтивног обраћања особи, “који је изгубио своју експресију и више није показатељ високог друштвеног статуса саговорника”[2:27]. Такве форме између осталог су користили у свом стваралаштву Т.Шевченко и други истакнути ства-раоци украјинске културе.

Научници тврде да обраћање *господин* / *госпођа* као и изведе-не из њих речи имају украјинско порекло, традиционални су и ду-боко сежу у историју[2:27]. Треба напоменути да су у прошлом друштвено-политичком систему све до тада постојеће форме обраћања замењене речју *друг*. Реч *друг* означава особу везану с ким пријатељством, верног пријатеља, јединомишљеника... [11:160]. Не може се тек тако било кога назвати другом. У украјинском језику одавно за ословљавање постоје речи *господин* / *госпођа* / *госпођи-ца*, *друг* / *другарица*, који су већ одавно постали атрибути говорне комуникације[9:173]. У украјинском језику ти термини се активно користе од XV века. У почетку су их користили у обраћању човеку вишег сталежа, а касније и према било којој особи као знак пошто-вања [8:134].

Речник Б.Гринченка сведочи да је обраћање *господин* / *госпођа* у украјинском језику заживело крајем XIX века. Што се тиче порекла тих термина научници нису јединствени у својим претпоставкама.

Тако на пример М.Билоус, В.Кононенко, С.Богдан и други сма-трају да су постали распрострањени у украјинском језику под ути-цајем пољског језика што по мишљењу научника и објашњава већу фреквенцију тих термина у западним регионима Украјине.

О.Пономарив, П.Толочко тврде да реч *Господин* је настала много пре него што је настала пољска нација и пољски језик. Она је заједнич-ка за многе индо-европске језике јер су тако преци индоевропљана на-зивали бога Универзума. У украјинском и многим другим словенским језицима реч *Господин* је постало знаком највишег поштовања.

Треба напоменути да се обраћање са *господин* / *госпођа* у ук-рајинском језику користило најмање шест векова (!) и према

мишљењу научника у старословенски језик је стигло из иранског језика чији је првобитни смисао било *чувар, заштитник*. Речи *господин / госпођа* су присутни у свим западнословенским језицима којима се пре свега исказује поштовање према саговорнику у говорној комуникацији.

Скреће на себе пажњу данашња распрострањена активација код представника украјинске заједнице у Војводини у којој је скоро забрањено ословљавање са *господине / госпођо / господо*. Таква форма обраћања је опет ушла у свакодневну комуникацију и постала општеприхватљива. Дакле, реч *господин* и изведене из ње речи поново су изгубиле своју експресивност и не указују на високу друштвену припадност саговорника. Ова погодна форма обраћања није праћена другим речима, ако је упућена непознатој особи. У формалном окружењу користи се у комбинацији са личним именом, презименом или сходно друштвеном положају саговорника (узгред, ове комбинације се сматрају учтивим обраћањем): *господине Мирослав, госпођо Оксана, господине Мироњук, господине ректоре*.

Име особе са термином *господин / госпођа* по правилу се користи када је особа млађег узраста, вршњак или није много старија, већег је друштвеног сталежа од особе којој се обраћа. Презиме са термином *господин / госпођа* треба употребљавати пре свега када је реч о трећој особи која није присутна, на пример: *Како је изјавио господин Поповић; По савету госпође Марковић*. Исти модел обраћања се може користити и у присутности треће особе када је она мало позната или однос са њом не прелази границе формалне пристojности. Исто важи и за употребу овог модела при обраћању другој особи (саговорнику): *господине Давидовић, госпођо Ступар*. Такво обраћање ствара осећај формалности, понекад отуђености и равнодушности.

Истовремена употреба имена и презимена са термином *господин / госпођа* у украјинском језику се јако ретко користи. Углавном се може срести у формалним ситуацијама (*Даје се реч господину Александру Пављуку*), у званичном начину упознавања (*Да вас упознам; господин Анатолиј Привродски*). Понекад се тако обраћају у писму непознатим или мало познатим особама (*Поштована госпођо Лилија Гординска!*), у честиткама (*Поштована госпођо Јарослава Давиденко*).

Посебно треба нагласити да тако карактеристична за говорну комуникацију у Украјини употреба личног имена у комбинацији са именом оца није прихватљива за Украјинце у Војводини јер не одговара устаљеним нормама говорне комуникације.

У званичној комуникативној интеракцији термини *господин* / *госпођа* / *госпођица* се углавном употребљавају са општим именицама: *госпођо министарка*, *господине председнице*. За појачање експресије термина *господин* / *госпођа* употребљавају се придеви: *драг*, *поштован*, *веома поштован*.

Индикативнан је деминутив од властитих имена за ословљавање деце, чланове родбине и блиске пријатеље: *Никице*, *Владице*, *Олгице*, *Игице*, *Анкице*. То су заправо изведене из властитих имена украјинске творевине на овим просторима које су карактеристичне и за Украјинце у Републици Хрватској и БиХ. Очигледно, тенденција ка формирању свог арсенала украјинског деминутива личних имена постепено је добијала на снази, и сличне творбе могу послужити као модел овим процесима.

До данас су популарна, као и у западном делу Украјине, обраћања крштеном оцу и мајци са *куме* и *кумо*. Може се чути *тета*, *титка* или *цјоцју* приликом обраћања мајчиној сестри, односно: *вујку*, *вујцју* – мајчином брату; *вујна* – жени мајчиног брата; *стреј*, *стрејку* – стрицу. Ова употреба је углавном заступљена код старијих представника украјинске заједнице у руралним и урбаним срединама. Осим апелативног значења обраћање има и додатно експресиивно значење којим се изражава емоционалан однос говорника: *сунашце* – нежност, *брбљивац* – шала, и т.д. [6: 38].

Посебно треба рећи о таквим важним атрибутима језичке комуникацијама као обраћање са “*Ви*” и “*ти*”. Инвентар могућности употребе заменичких облика “*ти*” / “*Ви*” у украјинском као и већини европских језика је обиман. Карактеристична је разлика у употреби ових облика приликом обраћања која се на пример не може применити у ситуацији савременог енглеског језика, где опозиција “*ти*” према “*Ви*” форми не постоји.

У украјинском језику сматра се поштовањем обраћање према саговорнику уз помоћ употребе заменичких облика “*ти*” / “*Ви*”, односно заменице у другом лицу множине – учтивог “*Ви*” – уместо заменице у другом лицу јединине “*ти*”. Са формом “*Ви*” се обраћају према малопознатом или непознатом саговорнику, према старијој по доби особи, статусном положају особе. Учтивом формом “*Ви*” се многи служе на почетку упознавања, а тек касније у зависности од многих фактора (степенa блискости, узрасне доби, положаја...) могу прећи на заменички облик “*ти*” [5:39–40]. Обраћање са формом “*Ви*” називају *хонорифичним* (енгл. *honorific* значи “почасни”, “поштовани”). Тај термин у лингвистику је увео енглески филолог Чемберлен Бејзил Хол [4:476]. О употреби заменица у систему учтивих израза О.Мироњук у свом чланку “Историја граматичких

средстава за изражавање учtivости у украјинском језику” истиче да “... развијајући се у мору европске традиције, где поштовање према појединцу је саставни део културе, украјински језик у свом богатом језичком арсеналу има довољно лексичко-граматичких средстава за вербални начин изражавања најбољих односа међу људима, што је украјинском језику омогућило у одређеној фази свог историјског развоја да заменицама *ми*, *ви*, *они* одреди вршење функције обраћања у говорној комуникацији” [10:63]. Поред ових заменица у функцији обраћања, односно ословљавања, у украјинском језику постоји још велики број термина за обраћање саговорнику.

Хронолошки посматрано, историја обраћања, односно ословљавања, у украјинском језику може се на неки начин пропатити кроз хронике још од времена Кијевске Руси. У то време распрострањена су била обраћања са: *кнеже*, *дружино*, *народе*, *господару* и друга, од којих је већина са променом друштвене и социјалне ситуације изашла из говорне комуникације и прешла у групу архаизма [5:88]. У време Кијевске Руси су се свима обраћали само са “*ти*” [10:60].

Етнографи и фолклористи сматрају знатно старијим је обраћање са формом заменичког облика “*ти*”, и као пример наводе народне песме које се вековима преносиле са покољење на покољења. На пример:

“*Хвала ти мајко, / што си ме рано будила, / сад више нећеш, / нећеш*”, или

“*Ограда, мајко, око куће, / Пожелећу – прескочићу. / Пусту да се удам, мајко моја, / За кога ја желим*”.

Вредна пажње је и чињеница да у свим молитвама и обраћањима Богу ми се и дан-данас обраћамо само са “*Ти*”. Очигледно је да је у почетку обраћање са формом заменичког облика “*ти*” било исказивање највеће наклоности. Данас је заменица “*ти*” мерило блиских односа међу људима.

У писаном тексту заменички облик “*Ти*” су увек писали са великим словом, посебно у текстовима верског садржаја, пословној документацији, епистоларном жанру. У Кијевској Руси у почетку нису знали за обраћање са формом заменичког облика “*Ви*”. Традиција обраћања са “*Ви*” била је позајмљена украјинском језику. Оно се појавило и ушло у говорну комуникацију Украјинаца крајем XIV века. Легендарни кнез Светослав користио је учтиту форму “*Ви*” у обраћањима непријатељу пре почетка рата, исказујући тако поштовање према непријатељу и упозоравајући га том приликом: “*Идем на Ви!*” У Запорожкој Сичи козаци су у свом комуникативном понашању користили ословљавања слична породичној комуникативној интеракцији: *оче*, *brate*, *децо моја*, а поред тога у функцији

ословљавања користили су лексеме *господине* и *господо*, које су се употребљавале уз именовање адресата, ословљавање именом, титулом и др. [5:88]. У то време заменице трећег лица једнине *он*, *она* у говорној комуникацији саговорника у трећем лицу поступно се замењују заменицом трећег лица множине *они*, као средство за изражавање хонорифичног односа према том лицу.

Некад у говорној комуникацији представника украјинске заједнице могло се чути: *мама су замолиле, оне хоће. отац су болестни*. Ово је био један од традиционалних украјинских начина исказивања поштовања. Нестанак “*Ви*” у обраћању према рођацима, нарочито у последњој деценији, многи људи доживљавају као пад моралних темеља друштва.

Међутим, без обзира на то да хронолошки старија по својој језичкој употреби форма обраћања са “*ти*”, обраћање са заменичким обликом множине “*Ви*” у оквиру једне породице, било је једна од специфичних карактеристика украјинског језика. Овај облик је некада био уобичајен међу представницима украјинске заједнице. Под утицајем времена и средине, овај облик учтивости је био осуђен на изумирање. Али ипак, мада јако ретко, међу Украјинцима се може чути: *Мама су замолили, тата су отишли*, итд.

Уобичајен начин личног ословљавања у комуникацији непознатих особа је формално “*Ви*”. Таква форма учтивости или тачније “учтивног обраћања” у украјинској говорној традицији је служила за изражавање “велике наклоности и поштовања” [3:232].

Узгред, у Украјини, “момак”, иако је сед, – увек “*ти*”, тек након брака форма обраћања према њему се мења у “*Ви*”. “Само породица оплемењује његову мушкост” [1:19]. Такве тенденције ка промени форме обраћања у овом случају код представника украјинске заједнице приликом истраживања нису пронађене.

Данас се форма учтивости са “*Ви*” користи за исказивање поштовања приликом обраћања према непознатом или малопознатом саговорнику; старијим по доби особама; већим по положају; ученици према наставницима; професори према студентима. Укратко, можемо да приметимо да у оквиру украјинске заједнице заменички облик “*ти*” је традиционалан у комуникацији и често се користи у јавности и на радном месту.

Узимајући у обзир све горе наведено може се закључити да је за представнике украјинске заједнице у Војводини традиционална форма обраћања заменички облик “*Ви*”, који се обично користи у јавности и на радном месту. Чак иако се суседи, или колеге на послу, већ дуго познају често остају на “*Ви*”. “*Ти*” се користи само у кругу пријатеља, блиских познаника и колега, као и у

ословљавању деце до 16. године. Ученици и студент у међусобној комуникацији такође користе “*ti*”, али у обраћању наставницима и професорима остају на “*Bu*”. Опште правило је да је старија особа та која ће млађој понудити ословљавање са “*ti*”. На послу су, међутим, надређени они који су позвани да запосленима понуде ословљавање са “*ti*”.

У савременом украјинском језику представника украјинске заједнице је већ израђена парадигма термина за обраћање. Стога је актуелно и истраживање ословљавања саговорника у говорној комуникацији особа различитог узраста, образовања, места становања и др.

Спроведено је истраживање методом анкетирања особа различите старосне доби. Сакупљено је седамдесет пет упитника. Наша анкета показала је типичне карактеристике обраћања саговорнику у савременом језику украјинске заједнице у Војводини. Што се тиче обраћања са “*ti*” / “*Bu*”, анкета даје разлог за тврдњу да облик обраћања са “*Bu*” постаје непродуктиван међу говорницима, а до све већег изражаја у употреби долази облик “*ti*”;

59% мушкараца и жена средње старосне доби обраћају се деди и баки са “*ti*”, а родитељима већ 82% испитаника каже “*ti*”;

91% ученика и студената обраћају се деди и баки са “*ti*”, а родитељима већ 99,7% анкетираних каже “*ti*”.

Студија је показала да форма изражавања о трећој (поштованој) особи у облику трећег лица множине постоји у савременом говорном језику, али она углавном преовладава међу старијим особама и са временом активност функционисања те форме је смањена.

Поред формалних обраћања са личним именом и презименом, термина *господине* / *госпођо* са употребом имена, презимена и титула, код испитаника претежно преферира обраћања са личним именом.

У неформалним ситуацијама анкетирани најчешће прибегавају употреби личног имена као и терминима различитих нијанси: *мачкице*, *сунце*, *зеко*, *звездике*, *рибице*, *момћићу* – са позитивном конотацијом; *козо*, *старудијо*, *гаде* – са негативном конотацијом; *кева*, *ћале* – у изражавању фамиљарног односа према саговорнику; *слонче*, *мишићу*, *медице*, *душице* – индивидуална обраћања. Примећена је употреба деминутива изведеног из личног имена. Обраћање са именом код испитаника има најчешћу неутралну употребу. Неки од испитаника су навели и обраћање увредљиве конотације – *говедо*, *краво*.

Сходно томе може се закључити да су традиционалне форме ословљавања углавном сачуване у савременом говорном језику украјинског заједнице у Војводини, иако постоји тенденција ка смањењу формалности у говорној комуникацији.

Наталія Шарко-Голубович

Національна рада української національної меншини
Новий Сад

ЗВЕРТАННЯ ТА ВІТАННЯ В СУЧАСНІЙ МОВІ УКРАЇНСЬКОЇ ГРОМАДИ У ВОЄВОДИНІ

Метою роботи є дослідження використання формул звертання та вітання серед представників української громади у Автономному Краї Воєводина. Розглянуто системи мовленнєвого етикету нації, його соціальну сторону та регіональні особливості. Щодо предмету дослідження цієї роботи подано найбільш типові формули вітання та звертання на базі вже виробленої парадигми етикетних звертань представників української громади у Воєводині. Описано іменники, які використовують для називання співрозмовника в офіційних, неофіційних і нейтральних ситуаціях. Розглянуто історичні аспекти розвитку та особливості використання звертання *пан / пані / панове* в усній та письмовій українській мові та особливості звертання на “*ти*” / “*Ви*” у спілкуванні представників української національної громади. Простежено використання мовцями розповіді про шановану особу у формі третьої особи множини замість третьої особи однини. Розглянуто використання звертання на ім’я і звертання різних відтінків. Зроблено висновок, що традиційні норми звертань загалом зберігаються у сучасній розмовній та письмовій мові представників української громади у Воєводині, хоча спостерігається тенденція до зниження формальності у спілкуванні.

Ключові слова: звертання, вітання, іменники називання осіб, гонорифічне звертання, звертання різних відтінків.

Норми і правила поведінки, що їх сповідує національна спільнота, – відтворюють рівень і стан її зрілості, досконалості, цивілізованості, самодостатності. Бо взаємини між людьми віддзеркалюють саму сутність народної психіки, народного характеру. Українство із споконвіку притаманними йому рисами – доброзичливістю, чутливістю, гуманізмом, етичною культурою – виробило розвинуту систему мовленнєвого етикету – умовних стереотипів спілкування, в підґрунті яких – прагнення до порозуміння, злагоди, гречності. Загальноукраїнські правила і норми мовленнєвого етикету поширені на всіх теренах, де проживають українці. Але поряд із ними – не замінюючи, а швидше доповнюючи їх – вживаються і дещо відмінні засоби поштивого спілкування, засновані на місцевих традиціях, звичаях, обрядах і віруваннях.

Як відомо, суспільство виробляє певні стандартизовані норми соціальної поведінки (у тому числі і мовленнєвої), які визначають-

ся уявленнями про шаблони поведінки у конкретній ситуації. Щоб функціонувати як єдине ціле, як складна соціальна система, суспільство має встановити такі рамки поведінки індивідів, у яких ця поведінка стає одноманітною, стабільною, такою, що повторюється. Саме такими рамками й є система правил зовнішньої культури людини, її поведінки, пристойності, гарного тону тощо.

У суспільстві він функціонує у двох основних формах поведінки: мовленнєвої і немовленнєвої. Як правило, ці форми поведінки тісно між собою пов'язані і взаємозалежні. Якщо встановлений у суспільстві набір правил регулює нашу зовнішню поведінку у відповідності із соціальними вимогами, то мовленнєвий етикет можна визначити, як правила, що регулюють нашу мовленнєву поведінку.

Під комунікативною поведінкою розуміють мікросистему національно специфічних стійких формул спілкування, прийнятих і прописаних суспільством для встановлення контакту співбесідників, підтримання спілкування у певній тональності. Такі стійкі формули спілкування, або стереотипи спілкування є типовими, повторюваними конструкціями, що вживаються у високочастотних побутових ситуаціях. Тобто, набір типізованих частотних ситуацій призводить до появи набору мовленнєвих засобів, що обслуговують такі ситуації. Ступінь стандартизації одиниці знаходиться у прямій залежності від частотності її вживання.

Систему мовленнєвого етикету нації складає сукупність усіх можливих етикетних формул. Структуру ж його визначають такі основні елементи комунікативних ситуацій: звертання, привітання, прощання, вибачення, подяка, побажання, прохання, знайомство, поздоровлення, запрошення, пропозиція, порада, згода, відмова, співчуття, комплімент, похвала тощо. З поміж них вирізняються ті, що вживаються при з'ясуванні контакту між мовцями – формули звертань і вітань; при підтриманні контакту – формули вибачення, прохання, подяки та ін.; при припиненні контакту – формули прощання, побажання.

Щодо предмету дослідження цієї роботи наведемо приклади найбільш типових формул вітання та звертання:

1. Етикетні одиниці, якими виражається вітання: *Добрий ранок! Доброго ранку! Добрий день! Доброго дня! Добрий вечір! Здоров був! Здоровенькі були! Доброго здоров'я! Моє шанування! Вітаю Вас! Радий (-а) вітати Вас! Скільки літ, скільки зим! Яким вітром? Салют! Радий (рада) вас (тебе) бачити (вітати)!*

2. Звертання: *мамо, тату, доню, сину, сестро, брате, бабусю, дідусю, пані, пане, панно, паничу, панове, товаришу, товариство, друже, приятелю, подруго, колего...*

З точки зору національної специфіки мовленнєвого етикету варто сказати, що структура його склалася у кожної нації на її власній народній основі під впливом різного роду психологічних, соціально-політичних, культурологічних факторів. Вважається, що мовленнєвий етикет є однією з важливих характеристик поведінки людини. Бо без знання прийнятих у суспільстві форм етикету, без вербальних форм вираження ввічливих стосунків між людьми, індивід не може ефективно, з користю для себе і оточуючих здійснювати процес спілкування. Стельмахович М. Г. з цього приводу зауважує: “Не треба забувати, що будь-який, навіть найменший відступ від мовленнєвого етикету псує настрій, вносить непорозуміння в людські стосунки, а інколи, навіть, калічить душу і раниць серце людини”[7]. Взагалі ж, за походженням одиниці мовленнєвого етикету в деякій мірі наближаються до умовних сигналів. Але набагато більше у них властивостей, що характеризують їх, як одиниці мови. Вони не довільні, позаяк з’явилися не у результаті штучної домовленості, а виникли і розвивалися (і розвиваються) природно і поступово, на базі існуючої мови, як вторинні утворення.

Мовленнєвий етикет соціальний за своєю природою, бо виявляє соціально-рольову сторону спілкування. Тобто на вибір тієї чи іншої одиниці мовленнєвого етикету впливає соціальна роль індивіда – нормативно схвалений суспільством спосіб поведінки, який очікується від кожного, хто займає дану соціальну позицію.

При зміні рольової структури ситуації спілкування індивід переключається з одних стереотипів поведінки на інші, послуговується різними стилями мови, різними одиницями мовленнєвого етикету і т.д. Тобто, соціальні ролі мовної особистості є ключовими в розумінні сутності мовленнєвого етикету.

З точки зору стилістики мовленнєвий етикет – явище надстильове, не прекріплене до жодного стилю. Можна говорити лише про більшу чи меншу міру його вияву у тому чи іншому стилі. Наприклад, найтипівішою формою вияву мовленнєвого етикету є усне контактне спонтанне діалогічне мовлення, і ці ознаки наближають мовленнєвий етикет до розмовного мовлення. Але мовленнєвий етикет не належить до розмовного мовлення, а тим більше до розмовного стилю (хоча найбільш повно мовленнєвий етикет виражається саме в усному розмовному мовленні).

Письмова чи усна форма мовлення накладає певні обмеження на використання мовленнєвого етикету. Наприклад, епістолярний жанр (як представник письмового мовлення) розробив специфічні для письма одиниці.

Варто сказати, що мовленнєвий етикет зберігаючи традиційну структуру етикетних виразів, не є закритою системою, бо йому властива динаміка і гнучкість. Частина формул мовленнєвого етикету поступово архаїзується. Можуть виникати нові, здебільшого оказіональні утворення, що творяться за типовими, для української мови представників української національної громади моделями.

Вибір стандарту мовленнєвої поведінки, етикетних формул залежить від соціальних якостей (статусу, віку, освіти) адресата мовлення у їх стосунку із якостями автора висловлювання, і від характеру взаємин між комунікантами, ступеня їх знайомства і близькості та інших конкретних ситуацій мовлення.

На мовленнєвий етикет української національної громади, яка вже більше від двох століть проживає у Воєводині, суттєво вплинула народна культура сербського народу та місцевих етнічних громад. З плином часу і передовсім у спільних мовно-літературних процесах останнього півстоліття сформувалися характерні мовленнєві правила, що закріпилися в свідомості українців.

Вітання виконує важливу функцію в комунікативному акті – з нього починається спілкування, а часто ним же і обмежується як етикетним ритуалом. Цим пояснюється спеціалізований характер і певний автоматизм вітальних висловів. Перше враження про людину складається від того, наскільки щиро і привітно вона вітається. У вмінні вибрати доречну форму вітання виявляється загальна і мовна культура людини. Вибір залежить від того, в якому оточенні перебуває людина, від віку співрозмовника чи співрозмовників, від характеру стосунків між людьми, що вітаються, від того, де й коли це відбувається тощо.

Набір українських народних вітань надзвичайно різноманітний і поліфункціональний, напр.: *Добрий ранок! Доброго ранку! Добрий день! Доброго дня! Добрий вечір! Здоров був! Здоровенькі були! Доброго здоров'я! Моє шанування! Вітаю Вас! Радий (-а) вітати Вас! Скільки літ, скільки зим! Яким вітром? Привіт! Дай, Боже!* Існує цілий ряд сакральних вітань, напр.: *Христос воскрес! Христос ся рождає!*

Варто зауважити, що серед представників української громади на цих теренах поряд із загальновідомими словами вітання: *Добрий день! Добрий вечір! Моє шанування!* широко вживаними, особливо в селах, залишається традиційне: *Слава Ісусу Христу! – Навіки слава!*, або *Слава навіки!* А на Святий вечір українці звертаються один до одного, використовуючи стару зворотню форму: *Христос ся (або си) рождає!* У відповідь кажуть: *Славимо його!*

Формул вітання в українській діловій мові порівняно небагато, але завжди можна знайти потрібний вислів, виходячи з конкретної ситуації, щоб висловити пошану до особи, напр.: *Добрий день!* – найпоширеніше вітання, яке фіксують пам'ятки з XVI ст. Прикметник *добрий* вживається як синонім до слів приємний, сприятливий, а значення цілого вислову “побажання хорошого дня, удачі протягом дня”. Залежно від часу дня для привітання з колегами по роботі використовують також вітання: *Доброго ранку! Добрий вечір!*

Для називання людей і звернення (звертання) до них використовують власні імена. Проте мовцеві власне ім'я людини не завжди відоме, а крім того, бувають ситуації, в яких власного імені недостатньо, його не можна або недоцільно називати тощо. Тому в мовах існують загальні іменники, які вживають для називання і/або звертання.

Іменники називання осіб показують соціально-мовленнєвий статус мовця: його вік і стать (*бабуся, дідусь, дівчина, хлопець, юнак*), рід занять (*стюардеса, лікар, водій*), учений ступінь, звання (*магістр, доктор, професор*), ранг (*капітан, полковник, адмірал*), сан (*архидиякон, митрополит, патріарх*), титул (*барон, граф, князь*) тощо. Називаючи людей або звертаючись до них за титулами, званнями та іншими іменниками у функції звертання, треба бути добре поінформованим і дуже уважним щодо цього, аби щось не переплутати, не применшити гідності або, навпаки, не перестаратися в титулуванні. Люди не люблять, коли їх називають не так, як би вони самі себе назвали.

Слова, які вживаються для звернення до осіб – це іменники (іменникові словосполуки), які регулюють взаємини між спілкувальниками відповідно до мовленнєвих стандартів і норм, узвичаєних у певному суспільстві, його територіальній чи соціальній складовій. Ці слова “спеціалізуються” у вираженні мовленнєвих взаємин, функція звертання у комунікативному їх використанні може переважати функцію називання. У сучасній українській мові української громади це слова *пан / пані*, а також слова *друг, товариш, брат, сестра* (в неродинному значенні) тощо. Однією з форм звертання до незнайомих людей, яким наперед виказуємо “кредит довіри”, є слово *друзі*. Ці слова потрібні, зокрема, для звернення до незнайомих людей.

Особливе зацікавлення викликають етикетні одиниці *пан / пані*, які були втрачені українцями в минулому, а тепер відроджуються і починають активно функціонувати. Існує кілька поглядів щодо доцільності їхнього використання у функції звертання:

1) апсолютне неприйняття цих слів як форм увічливого звернення до співбесідника;

2) цілковите схвалення й активне вживання як в офіційному так і побутовому спілкуванні;

3) схильність до обмеженого використання, лише у сфері ділових стосунків.

В українській мові слово пан має два значення, які розрізняються навіть граматично: *пани* – представники панівного класу і *панове* – множина при звертанні до співбесідників безвідносно до їх соціального статусу. Отже, йдеться не про панів як певний соціальний клас, а лише про форми ввічливого звернення до особи, які, як зауважує В.Кононенко, “втратили свою експресію і аж ніяк не засвідчують високу соціальну належність співрозмовника” [2:27]. Такі форми, до речі, часто використовували у своїй творчості Т.Шевченко та інші провідні діячі української культури.

Науковці стверджують, що звертання *пане / пані* та похідні від них глибоко українські, давні, освячені традиціями, які за минулих часів були несправедливо вилучені з українського мовного етикету і “скомпроментовані соціальною оцінкою” [2:27]. Слід зазначити, що в минулому тоталітарному режимі всі прийняті до того часу форми звертання було скасовано й замінено словом *товариш*. Товариш – це людина пов’язана з кимось почуттям дружби, щирий приятель, однодумець, спільник... [11:160]. “Будь-кого товаришем не назвеш. Для цього здавна в українців існують слова *пан / пані / панна, добродій / добродійка*” [9:173]. Дійсно, звертання *пане / пані* – давні атрибути українського мовного етикету. В українській мові вони активно використовувались з XV ст. спочатку при зверненні до високих осіб, а пізніше і до простих людей як вияв поваги [8:134]. Словник Б.Грінченка свідчить, що звертання *пане / пані* прижилися й усталилися на кінець XIX ст. Щодо походження цих етикетних одиниць учені ще не дійшли спільної думки.

Так, М.Білоус, В.Кононенко, С.Богдан та ін. уважають, що вони поширились в українській мові під впливом польської. Саме цим, на думку науковців, пояснюється те, що вживання цих етикетних одиниць переважає в західних областях України.

О.Пономарів, П.Толочко стверджують, що слово *пан* звучало задовго до того, як виникла польська мова. Воно є спільним для багатьох індоєвропейських мов, оскільки було назвою бога Всесвіту ще у предків індоєвропейців. В українській та багатьох інших слов’янських мовах слово *пан* стало ознакою найвищої шани.

Зауважимо, що це звертання вживалось в українській мові не менш як сім століть (!) і, на думку науковців, було праслов’янським

запозиченням з іранської мови, яке мало первинне значення *охоро-нець, захисник*. Слово *пан* присутнє в усіх західнослов'янських мовах і в етикетному застосуванні є засвідченням поваги до адресата.

Звертає на себе увагу нинішня повсюдна активізація серед представників української національної громади у Воєводині ледве не забутих звертань *пан / пані / панове*. Ці звертання знову стають побутовими, загальноприйнятими серед місцевих українців. Варто сказати, що слово *пан* та похідні від нього втратили експресію і аж ніяк не засвідчують високу соціальну належність співрозмовника. Ця зручна форма не супроводжується іншими словами звертання, якщо адресована незнайомій людині. В офіційній обстановці вона поєднується з власним іменем, прізвищем або назвою посади (до речі, такі сполучення – шанобливі звертання): *пане Мирослав, пані Оксано, пане Миронюк, пане ректору*.

Ім'я людини в ролі прикладки до слова *пан / пані* вживають, коли адресат молодший, одного віку або не набагато старший чи соціально вищий за адресанта. Прізвищем до слів *пан / пані* доцільно користуються насамперед тоді, коли йдеться про неprisутню людину, наприклад: *Як заявив пан Попович; За порадою пані Маркович*. Так говорять і стосовно присутньої 3-ї особи, якщо вона малознайома чи якщо взаємини з нею не виходять за межі офіційної пристойності. Те ж іще більшою мірою стосується вживання прізвища у зверненні до 2-ї особи (адресата): *пане Давидович; пані Ступар*. У такому слововживанні відчувається відтінок офіційності, іноді сухості, відчуженості, байдужості.

Одночасне вживання імені і прізвища в ролі прикладки практикується рідше. Це спостерігається в офіційних ситуаціях (*Прошу до слова пана Олександра Павлюка*), під час знайомлення (*Знайомтесь: пан Анатолій Привродський*). Іноді так пишуть у листах до незнайомих чи малознайомих людей (*Високоповажна пані Ліліє Гординська!*), у привітаннях, вітальних адресах (*Високоповажна пані Ярославо Давиденко*).

Окремо слід зауважити, що таке характерне для жителів України, звертання на ім'я і по батькові серед українців Воєводини не прийнято. Це не відповідає встановленим мовленнєвим нормам національної громади.

У функції прикладок до слів *пан, пані* широко виступають і іменники називання осіб: *пані міністр, пан голова, пан доцент*. Якщо людина має кілька титулів, треба називати найвищий. У функції означень до слів *пан / пані* виступають прикметники *шановний, вельмишановний, високоповажний*, тощо.

Показовими є і зменшувально-пестливі власні імена, якими називають дітей, родичів, близьких друзів. Це власне українські утворення на цих теренах, причому вони характерні і для українців Хорватії та БіГ: *Нікіце, Владіце, Олгіце, Ігіце, Анкіце*. Вочевидь, тенденція до утворення власне українських зменшувально-пестливих власних імен поступово набуває сили, і подібні утворення можуть стати основою цих процесів.

Досі популярні, як і по всій Україні, повноцінно звучать звертання до хрещеного батька і хрещеної матері: *куме, кумо*. Можна почути *тета, тітка* або *цьоцю* при звертанні до матеріної сестри. Таке слововживання є загальноприйняте, його сфера – як сільські так і міські райони. Окрім апелятивного значення, звертання містить ще й додаткове навантаження – експресивне, що виражає емоційно-оцінне ставлення мовця: *сонечко* – ніжність, *базікало* – глузування тощо [6: 38].

Окремо слід сказати про такі важливі атрибути мовного етикету, як звертання “*Ви*” і “*ти*”. Перелік можливостей використання займенників другої особи “*ти*” / “*Ви*” в українській мові, як і в більшості європейських мов, досить великий. Характерною є різниця у вживанні цих форм при звертанні, які не можуть бути застосовані, наприклад, в ситуації сучасної англійської мови, де звертання на “*Ви*” немає.

Для більшості індоєвропейських мов, серед них і української, характерно розрізнення звертань на “*ти*” / “*Ви*”, та не для всіх, наприклад, англійської. В українській мові пошаним вважають звертання за допомогою займенника другої особи множини – ввічливого “*Ви*” – замість займенника другої особи однини “*ти*”. На “*Ви*” звертаються до малознайомого (чи незнайомого) співбесідника, до старшого за віком, посадою. Пошаним “*Ви*» ще послуговуються на початку знайомства і тільки згодом переходять на “*ти*” [5:39–40]. Це звертання на “*Ви*” називають *гонорифічним* (англ. *honorific* означає “почесний”, “шанобливий”). Цей термін у лінгвістику ввів англійський філолог Чемберлен Бейзіль Холл [4:476]. О. Миронюк щодо використання займенників в системі етикетних висловлювань у статті “Історія граматичних засобів вираження ввічливості в українській мові” зауважує: “...розвиваючись у річищі європейської традиції, де повага до особистості є невід’ємним атрибутом культури, українська мова має в своєму багатому арсеналі достатню кількість лексико-граматичних засобів для вираження найкращих стосунків між людьми, що й дало їй змогу на певному етапі свого історичного розвитку надати етикетних функцій займенникам *ми, ви, вони*” [10:63]. Та, окрім цих займенників, існує ще безліч звертань в українській мові.

Історію українських звертань можна простежити від часів Київської Русі за літописами. У той час поширеними були звертання: *княже, дружино, боярине, людіє, добродію* тощо, більшість з яких архаїзувалася [5:88]. У цей час також існувало лише звертання на “*ти*” до всіх [10:60].

Етнографи та фольклористи вважають, що значно давнішим є звернення на “*ти*” і цитують пісні, які пришли до нас зі сивої давнини:

“Дякую тобі, мамо,
що будила мене рано,
більше не будеш,
не будеш”,
або
“Терен, мати, коло хати,
Схочу – перескочу.
Віддай мене, моя мати,
За кого я схочу”.

В молитвах до Бога ми й по сьогодні звертаємося на “*Ти*”. Очевидно, первісно звертання на “*ти*” було виявом найбільшої прихильності. Сьогодні займенник “*ти*” є мірилом близьких стосунків між людьми.

У писемному тексті займенник “*ти*” завжди писали з великої літери, зокрема в текстах конфесійних, ділових, епістолярних. У Київській Русі звертання на “*Ви*” не знали. Традиція звертання на “*Ви*” була запозичена українською мовою. Воно з’явилося з кінця XIV ст. Стародавній славнозвісний князь Святослав звертався до супротивників, поперецуючи: “*Иду на Ви!*” У Запорізькій Січі були звертання, подібні до звертань у родині: *батьку, братці, діти мої*, а також звертання зі словом *пане, панове, панство*, вживані з прикладкою, що конкретизувала особу [5:88]. У цей час займенники третьої особи однини *він, вона* поступово змінюються на займенник третьої особи множини *вони* у висловленні про третю особу як засіб для вираження гонорифічних стосунків.

Здавна представники української громади казали: “*Мама просили, вони хочуть. Батько хворі*”. Це – один із традиційно-українських способів вияву шанобливості. Зникнення “*Ви*” у звертанні до рідних, особливо в останні десятиліття, багатьма людьми сприймається як занепад моральних засад представників української громади.

Незважаючи на те, що значно давнішою є форма звертання на “*ти*”, звертання на “*Ви*” до рідних – одна з питомих ознак мовного

етикету українців. Ця форма побутувала колись і серед представників української громади. Під впливом часу та середовища така форма ввічливості була приречена на зникнення. Але ще й дотепер, щоправда дуже рідко, серед українців можна почути: мама просили, тато пішли і т.д.

Звертання на “*Vi*” є традиційним при спілкуванні між собою незнайомих людей. Це офіційне, чи, точніше, “ушанівне звернення”, за українським з вичаєм, було найвищим виявом “шляхетності і поваги” [3:232].

До речі, в Україні “парубок”, хоча й сивий, – завжди “*ti*”, лише по одруженні змінюється форма звернення до нього на “*Vi*”. “Тільки родина ушляхетнює його мужевність” [1:19]. Серед представників української громади тенденції до такої зміни форми в звертанні при дослідженні не виявлено.

На “*Vi*” звертаються до: малознайомого (чи незнайомого) співбесідника; до старшого за віком, посадою; учні до вчителів; викладачі до студентів. Підсумовуючи сказане, зауважимо, що серед представників української громади звертання на “*Vi*” є традиційним при спілкуванні і зазвичай використовується в громадських та на робочих місцях. Навіть якщо сусіди або колеги, давно знайомі, часто при звертанні вони зберігають шанобливу форму “*Vi*”. “*Ti*” використовується тільки в колі друзів, близьких друзів і колег, а також у звертанні до дітей віком до 16 років. Учні та студенти при спілкуванні один з одним кориситуються формою “*ti*”, але у звертанні до викладачів загальноприйнятою залишається форма “*Vi*”. Слід ще додати й загальне правило, за яким старша людина може запропонувати молодшій звертання на “*ti*”. На робочому місці, однак, лише керівники можуть дозволити підлеглим звертання до себе на “*ti*”.

У сучасній українській мові представників української національної громади вже є вироблена парадигма етикетних звертань. Тому актуальним є дослідження називання співрозмовника у повсякденній комунікації різних за віком, освітою, місцем проживання людей.

Проведено невелике опитування методом анкетування серед різних за віком людей. Зібрано сімдесят п’ять анкет. Наше опитування виявило типові риси називання співрозмовника у сучасній мові представників української громади у Воєводині. Щодо звертання на “*ti*” / “*Vi*”, анкетування дає підстави стверджувати, що форма звертання на “*Vi*”, поступово стає непродуктивною серед мовців, і їй на зміну приходить форма “*ti*”:

59% чоловіків і жінок середнього віку говорять дідусяві й бабусі “*ti*”, але батькам вже 82% опитаних говорять “*ti*”;

91% школярів та студентів звертаються до дідуся і бабусі на “*ти*”, але батькам 99,7% опитаних говорять “*ти*”.

Проведене дослідження засвідчило, що розповідь про третю (шановану) особу у формі третьої особи множини існує й у сучасній розмовній мові, але в основному вона поширена серед літніх людей і з часом активність її функціонування зменшилась.

Крім офіційних звертань, якими є звертання на ім'я і прізвище, *пане / пані*, що вживаються з ім'ям, прізвиськом, назвою професії, мовці переважно використовують звертання на ім'я.

У неофіційних ситуаціях мовці найчастіше використовують звертання на ім'я і звертання різних відтінків: *котику, сонечко, зайчику, зозулько, зірочко, рибко, хлопче* – мають позитивну конотацію; *коза, старий, заразо* – негативну конотацію; *мамаша, папаша* – виражають фамільярний відтінок ставлення до співрозмовника; *слонику, мишко, ведмедика, душечко* – індивідуальні звертання. Використовують також зменшено-пестливу форму імені. Звертання на ім'я є найпоширенішим нейтральним звертанням. Респонденти використовують і звертання з образливою конотацією – *худоба, корова*.

Отже, традиційні норми звертань загалом збереглися у сучасній розмовній мові представників української громади у Воєводині, хоча спостерігається тенденція до зниження формальності у спілкуванні.

ЛИТЕРАТУРА

1. Богдан С.К. Мовний етикет українців: традиції і сучасність. – К., 1998. – с.39–40, 88.
2. Кононенко В. Регіональний аспект загальнонародного // Урок української. – 2002. – № 9. – С.27.
3. Корніяк О. Мистецтво гречності. – К., 1995. – с.19.
4. Миронюк О.М. Історія граматичних засобів вираження ввічливості в українській мові // Мовознавство. – 1993. – № 2. – с. 60–63.
5. Неверов С.В. О современном состоянии гонорифической системы японского языка // Восточная филология: Характерологические исследование. – М., 1971. – с.476.
6. Плющ М.Я. Функціональна співвідносність називного і кличного відмінків за значенням особи // Мовознавство. – 1983. – № 6. – с.38.
7. Полішук Н. Пан, товариш, добродій// Культура слова.– К., 1996, – Вип.46–47. – с.134.

8. Пономарів О. Культура слова: Мовностилістичні поради: Навч.Посібник.– К., 1999, – с.173.
9. Скуратівський В., Покуть – К., 1992. – с.232.
10. Словник української мови: В 11-ти т.- К.: Наукова думка,1970-1980, т.10 – с.160.
11. Стельмахович М. Г. Мовний етикет // Культура слова. – К., 1981. – вип. 20.

RESUME

Every society has developed forms for addressing and greeting gradually, as a system of Code of Conduct, which is an integral part of general moral standards. The manner of speech, style, choice of linguistic units indicates belonging to a particular surrounding.

Both, greeting and addressing play an important role in communicative act, because the communication itself begins and often ends with them.

The ability to choose the appropriate form for greeting and addressing reveals general knowledge and language culture of the speaker. The choice of terms depends on the circumstances in which the interlocutors communicate, the age of the interlocutors, nature of the relationship between them, when and where the communication takes place, and so on.

In modern language of the representatives of the Ukrainian community, who live in Vojvodina, there is an established paradigm of terms for greeting and addressing, which preserved the traditional forms of communicative behaviour of the Ukrainians.

Richness of the Ukrainian language, as a significant factor of Ukrainian ethnoculture, provides a wide range of possibilities in using terms for greeting and addressing.

БИОГРАФИЈА

Нагалија Шарко-Голубовић је рођена 15. фебруара 1970. године. Дипломирани филолог, професор словенских језика и књижевности и преводилац. Запослена у ОШ „Ђорђе Натошевић“ (Нови Сад) и ОШ „Иво Андрић“ (Будисава) као наставник за украјински језик и грађанско васпитање. Члан националног савета украјинске националне мањине од 2010. године, а Одбора за образовање НСУНМ од 2003. године. Докторанткиња II године Филозофског факултета у Новом Саду на смеру језик и књижевност. Руководилац драмско-литерарне секције Украјинског културног центра „Кобзар“ у Новом Саду. Посебна занимања:

Аутор уџбеника и радне свеске за украјински језик за 1-2 разред ОШ, Завод за издавање уџбеника 2010.

Аутор уџбеника и радне свеске за украјински језик за 3-4 разред ОШ, Завод за издавање уџбеника 2011.

Рецензент уџбеника за грађанско васпитање за 3 разред ОШ, Завод за издавање уџбеника, Београд 2011.

Рецензент уџбеника за грађанско васпитање за 3 разред ОШ, Завод за издавање уџбеника, Београд 2012.

У припреми за штампу уџбеник и радна свеска за украјински језик за 3-4 разред ОШ.